Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Dines Bogø og Lis Thavlov

Dragør og St. Magleby besat og befriet

Dragør Lokalarkiv

Dines Bogø og Lis Thavlov

Dragør og St. Magleby besat og befriet

Dragør Lokalarkiv
1995

Dragør og St. Magleby besat og befriet
Dines Bogø og Lis Thavlov
Udgivet 1995 af Dragør Lokalarkiv
© Dragør Lokalarkiv
Fotoarbejde: Dirch Jansen
Sats og tryk: A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkøbing
Skrift: Baskerville

ISBN-nummer: 87-89571-16-9

Kortudsnittet på side 4 (A3230 AMAGER) er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen (A 404/85).

Illustrationer på omslag:

Forside: Tysk soldat på vej til Dragør for at proviantere den 6. maj 1945 før hjemturen. I baggrunden ses hangaren, der lå, hvor Nordstrandskolen nu ligger. (Foto: A.C. Paulsen / Frihedsmuseet)

Bagside: Dr. Dichs ponyvogn holder på Stationsvej. Doktoren benyttede vognen for at spare på benzinen. Bemærk de to tyske soldater. (1945)

Forord

De fem år: 1940-45, hvor Danmark var besat af tyskerne, og hvor verdenskrigen rasede uden for landets grænser, er uden tvivl den periode i danmarkshistorien, som har fået den største behandling i litteraturen, og som nyder den største interesse i befolkningen.

For Dragør Kommunes vedkommende har der gennem årene været stor opmærksomhed omkring besættelsestiden, men det er først med nærværende bog, at det er lykkedes at sammenfatte den mængde oplysninger, som gennem årene er blevet indsamlet om denne periode.

I slutningen af 1960'erne forestod Dragør Lokalarkiv et større projekt, hvor mange lokale blev interviewet om deres oplevelser i disse fem år. Derud over har Dines Bogø i løbet af de sidste 20 år via kontakter til mange personer indsamlet værdifulde oplysninger om perioden, ligesom han gennem årene har skrevet en lang række artikler om emnet. Endelig udgav Dragør Lokalarkiv i 1985 et lille hefte i forbindelse med en mindeudstilling for 40-året for befrielsen. Dette hefte indeholdt teksterne til udstillingen og nåede at komme i flere oplag. Da det for et par år siden atter blev udsolgt, opstod den tanke at lave en mere uddybende beskrivelse af, hvad der skete i Dragør og St. Magleby i løbet af de fem begivenhedsrige år. Den foreliggende bog er derfor resultatet af et samarbejde, der har strakt sig over flere år.

Endnu 50 år efter kapitulationen den 4. maj 1945 står besættelsestiden levende i erindringen hos mange mennesker. De oplevelser, de havde i denne forholdsvis korte periode af deres liv, har brændt sig ind i deres bevidsthed. Efterkommere efter de mange, som havde oplevelser, der var svære at komme over, har også mærket følgerne i deres opvækst. Af hensyn til de mange berørte parter er personnavne derfor i videst muligt omfang udeladt i teksten.

For os, der ikke selv har oplevet den tid, kan det synes svært at skrive om den. Men med den mangfoldighed af kilder og informationer, der har været til rådighed, håber vi, at det alligevel er lykkedes at give et nuanceret billede af tiden, og hvad der skete. For at gøre stoffet mere levende er der i teksten, hvor det har været muligt, inddraget erindringer om bestemte begivenheder og oplevelser i almindelighed.

Emnet søfolk i allieret tjeneste eller i handelsflåden er ikke behandlet i nærværende bog, idet nu afdøde lokalarkivar Svend Jans i bogen »Søfolk fra Dragør under 2. verdenskrig« indgående har behandlet dette emne.

Denne bog bygger i høj grad på interviews eller samtaler af såvel nyere som ældre dato. Det er ikke muligt her at takke alle de mange personer, der har hjulpet os med oplysninger. Men det har været af stor værdi for tilblivelsen, at så mange gennem årene velvilligt og tålmodigt har stillet sig til rådighed med oplysninger.

En særlig tak skal dog rettes til tidligere lokalarkivar Birte Hjorth for tålmodig gennemlæsnig af manuskriptet og til vore familier, som har levet med i vort arbejde gennem årene. Endelig skal en tak rettes til Gunnar og Birgith Haastrups Vigs Fond for økonomisk bidrag til udgivelsen.

Dines Bogø og Lis Thavlov

Nordre Klapper
ERNE
Koklapperne
Signal
Fabrik
Tømmerup Gd.
Tømmerup
Skedgaarde
Kjærsminde
Vibæk
Vibæk Gd.
Strandgaard
Vibæk Mølle
Vibæk Mølle Gd.
Vibæk Mølle Gaard
Vibæk Mølle Huse
Vibæk Mølle Have
Vibæk Mølle Mark
Vibæk Mølle Mose
Vibæk Mølle Mose Gd.
Vibæk Mølle Mose Huse
Vibæk Mølle Mose Have
Vibæk Mølle Mose Mark
Vibæk Mølle Mose

Indholdsfortegnelse

Livet går videre 7
De sidste frie timer
Den 9. april 1940
Dragør og St. Magleby kommuner 9
Sammenlægningsplaner
Valg
Fredninger og byplaner
Dragør Strandbad
Turisme 15
Landliggere og sommerhusfolk
Andre sommergæster
Nye tider 16
Lysene slukkes
Mørklægningsøvelser
Besættelsens første tid
Det nationale 18
Der rider en konge
Indgreb i dagligdagen 20
Rationering
Kolde vintre og brændselsmangel
Sommer og høst
Nyhedsformidling eller mangel på samme
Illegale blade
Legitimationskort
Beskyttelse af civile 24
Beskyttelse mod krigen i luften
Etablering af beskyttelsesrum
Nødhjælpsarbejde 27
Trafikale forhold 29
Det offentlige liv 30
Biografer og film
Revy og dilettant
Foreningsliv 32
Dragør Boldklub får nyt klubhus
Dragør Boldklub fester
Sejlsportsklubberne
Skydeøvelser og jagt
Dragør Sangforening
Dragør Husmoderforening
Foreninger jubilerer
Foreninger kommer...
... foreninger går
Museerne 37
Dragør Museum
Amagermuseet
Evakuering af samlingerne
Offentlige institutioner 38
Skoleområdet
Ungdoms- og aftenskole
Sundhedsområdet
Bibliotek
Årets fester 41
Jul
Nytårsfester
Fastelavn
Pensionistskovtur
Besættelsestidens begivenheder 43
Undtagelsestilstand: 29. august 1943
Folkestrejken: 30. juni-3. juli 1944
Politiet interneres: 19. september 1944
Befrielsen 47
Et effektfuldt punktum

Besættelse og modstand 49
Ventegrupper 49
Konservativ Ungdom
Amagerland Skytteforening
Andre aktive
Sabotageaktioner 51
Jernstøberiet Dana-Dis
Tyske fly
Aktionen ved Tritoma
Modstandsfolk fra Sverige 53
Jørgen Røjel
Gunnar Bjarnarson
Tyskernes tilstedeværelse 55
På Dragørfortet
Fortets overgivelse
På Kongelundsfortet
Angrebet
Befrielsen
På Aflandshage
På Dragør Sydstrand
Gode forbindelser
På Dragør Nordstrand

Vejene til København 61
Ryvej
Ndr. Dragørvej
Vejnettet efter besættelsen
Pindsvinestillingen 62
Der er forskel på folk
Alle spor slettet.. og dog
En moderne militærlufthavn 64
Ringgader og flyverskjul
Hangarer og andre bygninger
»Werft Magleby«
Villa Pax og dens organisation 67
»GREPO DRAGØR«
Personellet i »Pax«
Anholdelser
»Samarbejde« med dansk politi
Den sidste tid
Hestetyven 73
Befrielsesdagene 75
Kompagni A3
St. Magleby Skole
Ved Dragør Skole
Kompagniet i arbejde
Øvrige modstandsgrupper
Søndag den 6. maj
»Pax«-folkenes skæbne
Kompagnierne R1 og R2 80
»Pax« indtages
Andre opgaver
Folkene fester
Bevogtning af flygtninge
AMPA 83
En kedelig episode
Krigsbytte 84
»Tyske anlæg« efter 5. maj 1945 84
Dragør Skole
Werft Magleby
Andre hangarer
Baraklejre
Villaer og sommerhuse
Søgaard på Ryvej
Markerne
Dragørfortet og Kongelundsfortet
Skibe

Illegale transporter fra Dragør til Sverige 88
Optakten til jødeaktionen 89
Tæt på omstændighederne 90
Dragør anno 1943
Hvor mange fiskerbåde
Fiskeriet
Hjælperne
Hvad drev folk til at gøre en indsats?
Hvor mange mennesker kom over fra Dragør?
Svenske forhørsprotokoller
Betaling
Over vandet med fare for livet 94
Tyskernes passivitet
... eller manglende tilstedeværelse
Kystbevogtningen
Tyske patruljebåde
Ankomst til Sverige
Tæt på transportarbejdet 96
Den uorganiserede transport
Fremmede i byen
Organiserede overfarter
»De frie Danske«
Holger Danske og Ellen Nielsen
Thorvald Scheller og fiskerne
Niels Bohr
Tæt på begivenhederne 101
En vellykket flugt
Den store galease
Razzia på havnen
Svensk pressedækning
Razzia-aftenen oplevet fra et vindue
Flugten fortsætter
Held i uheld
Doktoren tager imod
Overfarter på nedsat blus 107
Tiden der fulgte 107
Flugt og arrestation
Hvorfra havde tyskerne deres viden
Skatteopgivelser
Flygtninge i Sverige
Hjemkomst fra Sverige
Retsopgøret
Fyr- og Vagervæsenets båd GERDA III 111
En hjælpers beretning
En flygtnings beretning
Filmoptagelse
Et efterspil

Faldne 1940-45 ..... **115**

Kilderne **117**
Krigen i lokalaviserne
Den politiske mødevirksomhed
Foreningsarkiver
Beretnings- og interviewmateriale
Anvendt litteratur
Anvendte kilder

Livet går videre

Året er 1940, vi er på det sydlige Amager. Her ligger to selvstændige samfund – hver med sit præg og et gennem århundreder opbygget modsætningsforhold. Den 5. november 1940 er der i St. Magleby Kommune 1250 indbyggere og i Dragør Kommune 2093. I 1945 er befolkningstallet på henholdsvis 1214 og 2149.

St. Magleby – det udstrakte landsogn på 1601 ha., hvor jorden er den vigtigste indtægtskilde, og hvor det traditionelle amagerbrug stadig er fremherskende. Endnu ses kun lidt gartneridrift og næsten ingen mekanisering. St. Magleby er det sogn på Amager, hvor de fleste efterkommere af de indvandrede hollændere endnu bor, og det sted hvor de gamle skikke stadig holdes i hævd. Et begyndende brud med den gamle livsstil og driftsform kommer først i 1950'erne – ved at traktorer og lastbiler afløser hestene, ved omfattende udstykninger af jorderne til parcelhusbyggeri og ved lufthavnens stadige jordopkøb med henblik på udvidelser. En lille enklave af villabebyggelse er opstået i kommunens østlige del som randbebyggelse til Dragør. Her bor fortrinsvis tilflyttere med erhverv i København.

Dragør – den bymæssige bebyggelse ved Øresund med et samlet areal på 158 ha. Befolkningen her har tidligere i overvejende grad levet af havet og har stadig sjælen vendt mod det, skønt det ikke længere udgør livsgrundlaget. Størstedelen af befolkningen er beskæftiget lokalt ved håndværk, fiskeri og som industriarbejdere på den nærliggende fabrik »Wieders Væverier« i

Amagerbruget krævede meget arbejdskraft. Endnu i 1940'erne var det almindeligt, at flere generationer boede på gården og deltog i arbejdet. Her ses familien på Maglebygård. (Foto: Poul Petersen, 1945)

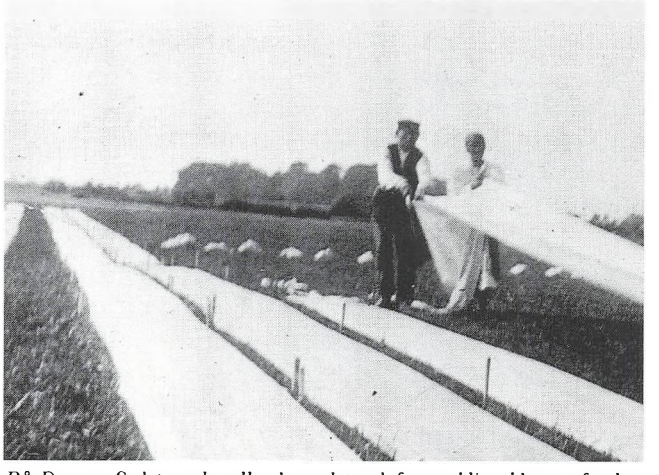

På Dragør Sydstrand rulles lærredet ud for at blive bleget af solen. (1939)

St. Magleby Kommune eller på virksomheder andre steder på Amager. Blandt de særlige erhverv kan nævnes blegeriet, som satte sit præg på byen gennem 1800-tallet, og som først synes at ophøre på dette tidspunkt. Turisme bør også nævnes som en vigtig indtægtskilde, måske især for byens handlende. Dragør har endnu ikke mærket noget til den store befolkningsmæssige og økonomiske udvikling, der allerede har fundet sted i flere af Københavns øvrige omegnskommuner. Lidt byudvikling har dog fundet sted nord for bykernen. Her etablerede hovedsageligt bedrestillede københavnere sig i begyndelsen af århundredet i sommervillaer, som med tiden er blevet til helårsboliger. Først i 1950'erne kommer udbygningen til at tage fart, idet bl.a. udlejningsbyggerierne »Engparken« og »Strandparken« bliver bygget syd for byen.

De sidste frie timer

Søndag aften den 7. april 1940 var salen i Dragør Borgerforening fyldt til sidste plads. Dragør Boldklubs dramatiske afdeling havde premiere på Holger Drachmanns »Det grønne håb« – titlen alene var måske et ønske for fremtiden. Gad vide, om der var nogen, der den aften havde en anelse om, hvad den kommende uge ville bringe? Krigen havde allerede raset i Europa et halvt års tid, men de fleste følte sikkert, at den var noget meget fjernt og uvirkeligt. Krigens følgevirkninger havde dog allerede kunnet mærkes lidt i form af rationeringer på visse varer og andre former for indskrænkninger i dagliglivet. Næste forestilling annonceredes senere på ugen til efterfølgende søndag grundet »de særlige omstændigheder«, men blev alligevel aflyst.

Den 9. april 1940

Den 9. april 1940 ændredes hverdagen med et slag. At det neutrale Danmark nu var besat af tyskerne, og at den normale hverdag dermed var fordampet, stod nok umiddelbart klart for enhver, men hvad denne nye situation ville komme til at betyde, var der sikkert ikke mange, der kunne forestille sig denne tidlige forårsdag 1940.

Befolkningen i Dragør og St. Magleby fik – ligesom mange andre i Københavns-området – den første meddelelse om den tyske besættelse, ved at tyske bombeflyvemaskiner tidligt om morgenen fløj lavt ind over området. Jan Dirchsen fra St. Magleby beretter følgende om denne morgens oplevelser: *Vi var som sædvanlig stået op kl. 5 og var gået i stalden. Ved 5.30-tiden hørte vi maskiner i luften, og vi kunne med det samme høre, at det var andre maskiner, end dem vi var vant til at høre. Vi så da, at flere formationer strøg ind over lufthavnen i meget lav højde, og da de slog et sving ind over St. Magleby, så vi tydeligt, at det var de bekendte »Stukas« med bjælkekorset på siderne. Efterhånden var de fleste mennesker stimlet sammen på gaden, hvor de ivrigt diskuterede begivenhederne.*

Først da besættelsesbudskabet kom i radioen, gik det nok helt op for folk, hvad der var sket. Det var sådan Thyra Petersen fra Dragør, gift med købmand Cai Petersen, oplevede det. Hun beretter: *Det var en dejlig forårsmorgen, stille vejr, lette skyer på den blå himmel. Jeg var tidligt oppe, klokken var kun 4.30. Det var vaskedag. Det store trækar i vaskehuset var fyldt med tøj, der havde stået i blød fra dagen før. Det tog en times tid, inden vandet kom i kog, det boblede og sydede som sædvanlig, kogte over som sædvanlig, alting var som sædvanlig. Cai var gået morgentur og kom hjem ved 5.30-tiden, vi drak morgenkaffe, og jeg gik igen i vaskehuset. Jeg var ved at skylle vasketøjet, da Verner Lauritsen, vores bud og gårdskarl, pludselig stod i døren og spurgte, om jeg havde hørt det. »Hørt hvilket?« »Jo man siger, at tyskerne har overfaldet Danmark, og hele København er fuld af tyske soldater. Der har været en masse maskiner fra morgenstunden, der har kastet flyveblade ned, og tyske soldater vrimler overalt«. Han var helt ophidset, og øjnene stod stive i hovedet på ham. Jeg troede ham simpelthen ikke. Der havde ikke været en lyd at høre, denne stille morgen. Men man kunne jo gå ind og åbne for radioen. Først fik jeg imidlertid tøjet*

hængt op, og så var det tid for mig at ordne morgenmaden til hele personalet. Det var nemlig sådan, at alle var på kost. Så gik det først op for mig, hvad der var sket. Radioen gentog det igen og igen. Kunne det virkelig være sandt, at vi sådan var blevet overrumplet og uden modstand havde overgivet os?

Senere på dagen var formiddagsavisernes forsider naturligvis helliget den nye situation, og de officielle meddelelser fyldte godt i spalterne.

Samme aften afholdt St. Magleby Sogneråd et helt ordinært møde. Det indledtes med, at man genvalgte D.B. Dirchsen til formand for det kommende år. Herefter kunne han under meddelelser som sædvanlig fremlægge en række cirkulærer og bekendtgørelser fra forskellige ministerier, ligesom der forelå en række forholdsregler fra politimesteren i forbindelse med mørklægningen. Derudover beskæftigede man sig med en lang række lokale emner – udlægning af rottegift, åstedsmøder samt ansøgning om musiktilladelse fra restauratøren på Strandpavillonen på strandengene ud for Kongelunden og andragende om forlængelse af åbningstiden fra restauratøren på Kongelundskroen, hvilket i øvrigt bevilgedes. Intet om den nye situation i landet er indføjet i protokollen, men mon ikke snakken er gået denne særlige aften?

Da Amager Bladet som sædvanlig udkom torsdag den 11. april, var der tilsyneladende ikke længere behov for at bemærke noget om de nye tilstande i landet. Alle vidste besked, og fra avisens side var man nok ikke sikker på, hvordan man skulle forholde sig til den nyindførte pressekontrol. Der var ingen officielle bekendtgørelser og endog ingen annoncer for mørklægningsgardiner, som der tidligere havde været. Kun i referater fra møder og i dunkle bemærkninger aner man, at der er sket noget ekstraordinært.

Der har uden tvivl hersket stor forvirring i de første dage efter den tyske besættelse – også med hensyn til afholdelse af offentlige møder og arrangementer. Amagerland Skytteforening når således i Amager Bladet fra den 11. april både at give meddelelse om, at øvelserne på banen på Aflandshage begynder den kommende søndag og senere i samme spalte at aflyse al skydning og gymnastik indtil videre. Foreningslivet synes dog ikke at have ligget stille ret længe. Amager K.U. afholder således den årlige generalforsamling den 11. april, og formanden kan berette, at foreningsarbejdet – trods krigen – har været gennemført nogenlunde som sædvanlig. Også St. Magleby socialdemokratiske Vælgerforening indkalder medlemmerne til generalforsamling den 20. april.

Dragør Biograf har som planlagt forestillinger den førstkommende fredag/lørdag/søndag. Meget passende har man »Stormfulde højder« på programmet.

Forlystelsesstederne finder også hurtigt tilbage til en normal gænge. Allerede den 18. april (St. Bededagsaften) er der offentlige baller på Elisenborg, på Strandhotellet og på Dragør Badehotel.

Efter chokket og de usikre dage og uger lige efter besættelsen synes en ny og anderledes dagligdag alligevel hurtigt at have taget form.

Dragør og St. Magleby Kommuner

Men lad os nu se lidt nærmere på, hvordan de to samfund så ud i denne periode.

I 1910 havde man i Dragør forladt den gamle og helt særprægede styreform, hvor en foged og fire byforstandere tog sig af byens anliggender. Derefter blev de kommunale anliggender administreret af en valgt kommunalbestyrelse på syv medlemmer med en formand i spidsen. Først i 1953 fik formanden benævnelsen »borgmester«. I 1940 var cand. jur. Holger Greisen formand for kommunalbestyrelsen, et hverv som han havde haft siden 1933 og skulle vedblive at have indtil 1946.

Ved kommunevalget i 1937 havde Socialdemokratiet

fået 423 stemmer og tre pladser i kommunalbestyrelsen, mens Den borgerlige Fællesliste havde opnået 505 stemmer, fire pladser og dermed formandsposten.

Kommunens administration var at finde på Stationsvej 5, på det rådhus, som den nyorganiserede kommune i 1914 havde ladet opføre for at markere sin status. Her havde den samlede administration, med enkelte knopskydninger, til huse indtil kommunesammenlægningen i 1974.

I 1944 bestod det administrative personale på rådhuset af kommunesekretæren, kommunekassereren, to kontorassistenter og en kontorelev.

Kommunens økonomiske forhold var forholdsvis gode i disse år, idet aktiverne pr. 1. april 1940 blev opgjort til 2.051.822 kr., mens passiverne udgjorde 915.679 kr. Kassebeholdningen til at gå besættelsestiden i møde med var på 59.002 kr. Ved besættelsens ophør var kommunens status følgende: aktiverne var steget til 2.465.366 kr., passiverne til 1.108.451 kr., og kassebeholdningen var da på 135.000 kr.

St. Magleby Kommune var allerede i 1857 gledet ind under den landkommunale ordning, og sognerådet udgjorde indtil 1965 den politiske ledelse, derefter kom det til at hedde »kommunalbestyrelsen«. I 1940 var gårdejer D.B. Dirchsen sognerådsformand, hvilket han i øvrigt havde været siden 1917. Efter længere tids sygdom måtte han imidlertid nedlægge sit hverv i sognerådet pr. 1. april 1942, men nåede dog at fejre sine 25 år som sognerådsformand ved en større reception. Efterfølger blev den tidligere næstformand gårdejer C.E. Gjertsen, der oplevede at blive St. Magleby Kommunes første »borgmester« i 1965.

Ved kommunevalget i marts 1937 havde 197 af vælgerne stemt på Socialdemokratiet, hvilket gav to mandater i sognerådet, mens liste F, Kommunallisten, havde fået 347 stemmer og tre mandater. Dermed fik de borgerlige fler-

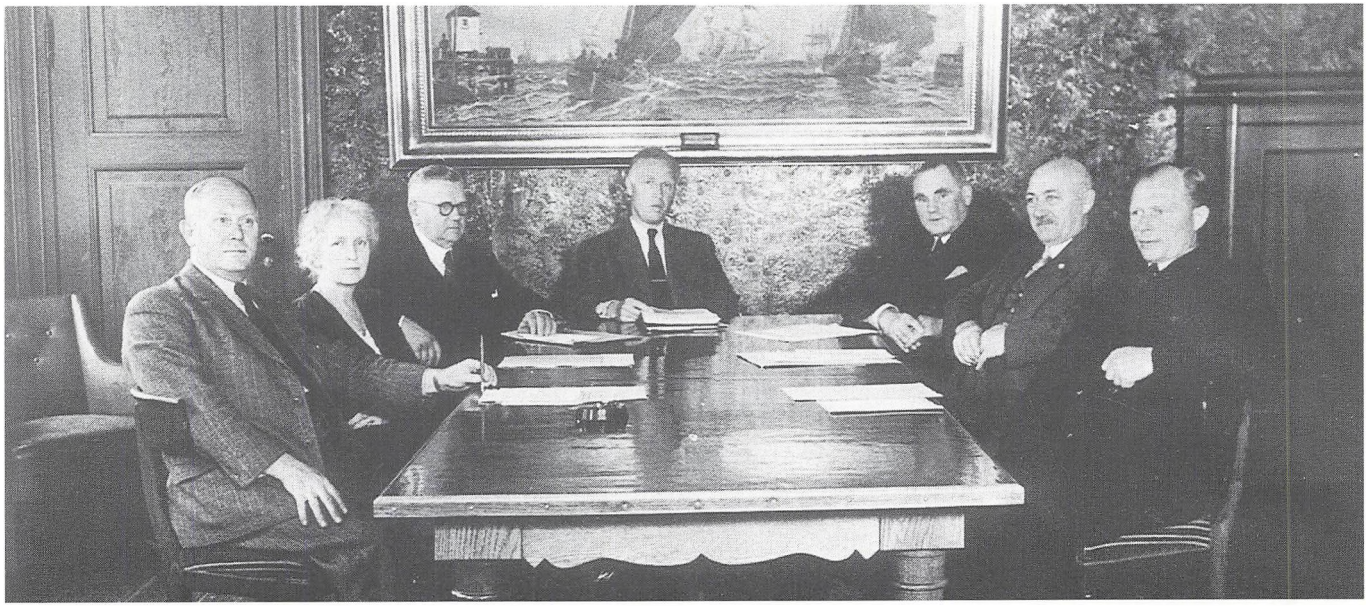

Dragør Kommunalbestyrelse med Holger Greisen for bordenden. (1943)

tallet og formandsposten, sådan som traditionen hidtil havde været og skulle vedblive at være i årtier fremover.

St. Magleby Kommunekontor havde til huse på Hovedgaden 29 i en villa, som sognerådet havde købt i 1917. Først i 1960 indrettede St. Magleby Kommune sig med et egentligt rådhus på Kirkevej.

Det faste, administrative personale udgjordes fra 1940 af kommunesekretæren og en kontorassistent.

Af årsregnskabet fremgår det, at St. Magleby Kommune var meget velsitueret ved besættelsens begyndelse. Pr. 1. april 1940 havde kommunen således en aktivmasse på 785.006 kr., og passiver for et så relativt lille beløb som 169.271 kr. Kassebeholdningen var på 105.582 kr. I 1945 viste regnskabet, at kommunen var sluppet godt gennem besættelsesårene, idet aktivmassen var steget til 817.235 kr., mens passiverne kun udgjorde 93.930 kr., og kassebeholdningen beløb sig til 147.275 kr.

Sammenlægningsplaner

I januar 1942 dukkede en alvorlig trussel op mod Dragørs og St. Maglebys hævdvundne selvstændighed. Den såkaldte »Hovedstadskommission«, der med udgangspunkt i den befolkningsmæssige udvikling i hovedstadsområdet bl.a. skulle se på, om der var behov for ændringer i den bestående kommunale inddeling, barslede med en idé om at slå de tre amagerkommuner Tårnby, St. Magleby og Dragør sammen til én kommune.

Dette vakte meget stor harme især i Dragør og St. Magleby og affødte protestskrivelser fra officielt hold såvel som fra grupper af borgere og foreninger. I Amager Bladet opsummeredes holdningerne på denne måde: *I Dragør bor en befolkning af dragørere, der igennem århundreder har ordnet deres egne anliggender og skabt deres særpræg. I St. Magleby bor de gamle amagere, der med hænder og fødder vil stritte imod at blive styret af »udflytterne«. Som*

St. Magleby Sogneråd samlet til møde, hvor D.B. Dirchsen sidder med ryggen til vinduet. (Ca. 1940)

den største kommune kan Tårnby i mange henseender være ligeglad, da det bliver dem, der kommer til at spille første violin, men man har næppe nogen ambitioner i retning af at kommandere hele øen, tværtimod.

Fra Dragør Kommunes side fandt man, at det i hvert fald måtte forlanges, at kommunernes borgere fik mulighed for at tilkendegive deres mening om sagen ved en afstemning. I en protestskrivelse med 304 beboere i St. Magleby Kommune som underskrivere hed det: *Der kan ikke påvises nogen tvingende grund til den påtænkte forandring for St. Magleby Kommunes vedkommende.*

Det er ikke lykkedes at finde nogen lokale fortalere for sammenlægningplanerne, men i medlemsbladet for Dragør Boldklub anføres følgende dog i juli 1943: *Idrætsparken ligger i Dragør, men på grænsen til St. Magleby. Det skel, der deler de to kommuner, som har så meget til fælles, er så inderligt overflødigt og burde snarest slettes, så det blev til en samlet Dragør-St. Magleby Kommune. Idrætsligt set eksisterer der intet skel. D.B. står åben for begge kommuners beboere, og D.B. har da også mange medlemmer i St. Magleby. Da idrætsparken skulle planeres, var det St. Magleby, der mødte med mandskab, heste og plove. Officiel anerkendelse for D.B.s virke har heller ikke manglet fra St. Magleby Sogneråd i form af kontante tilskud.*

Sammenlægningsplanerne blev indtil videre skrinlagt. Alligevel arbejdede kommissionen videre, og også i efterkrigstiden dukkede sammenlægningsspøgelset op med jævne mellemrum. Der skulle dog komme til at gå mere end 30 år, før tankerne blev realiseret, og da gjaldt det kun, som foreslået af boldklubfolkene, Dragør og St. Magleby kommuner.

Valg

Efter reglerne skulle der have været afholdt kommunevalg i marts 1941, og alt forberedende arbejde var gjort til dets afholdelse. Tyskerne krævede imidlertid valget udskudt, formodentlig fordi de ønskede at undgå uro og demonstrationer. Det samme gentog sig i 1942, men i 1943 tillod de så til manges forbløffelse afholdelse af både rigsdagsvalg og kommunevalg. Meningen med valg på dette tidspunkt, hvor de demokratiske spilleregler og samfundsfunktioner var ved at blive sat ud af spillet, stod ikke alle klart, men besættelsesmagten havde netop på dette tidspunkt måske behov for at fremhæve Danmark som et mønsterprotektorat.

Optakten til Rigsdagsvalget var meget anderledes end sædvanlig. Valgdagen bekendtgjordes ved et cirkulære fra Indenrigsministeriet den 8. marts og fastsattes til den 23. marts. Med så kort frist var det svært at nå at afholde valgmøder. Valgkampen blev da også yderst spagfærdig. For området Dragør/St. Magleby blev der i Amager Bladet kun annonceret ét valgmøde. Det blev afholdt af Venstre i Lyngby-Amager Kredsen den 22. marts på St. Magleby Kro og var ikke offentligt. I annoncen anførtes, at der kun var adgang for folk med medlemskort eller særlige adgangskort. Ellers var agitationen begrænset til generelle valgannoncer. St. Magleby konservative Vælgerforening nøjedes med at bekendtgøre, at oplysninger om valget kunne fås ved telefonisk henvendelse til formanden. Og Socialdemokraterne i St. Magleby begrænsede agitationen til uddeling af valgpjecer. Socialdemokraterne i Dragør trodsede traditionen og holdt ikke nogen sammenkomst på selve valgaftenen.

Det lokale valgresultat fulgte tendensen på landsplan og blev en overvældende sejr til de fem samarbejdende partier: Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre, Det radikale Venstre og Retsforbundet. De fik til sammen 93% af stemmerne i St. Magleby og 97% i Dragør. Dog er det bemærkelsesværdigt, at næsten 5% af stemmerne i St. Magleby gik til de danske nazister.

Valget er senere blevet betegnet som det valg, der gjorde alle tilfredse, måske de danske nazister undtaget. Både samarbejdspolitikerne og tyskerne tolkede resultatet som en sejr for den hidtidige politik, mens an-

dre snarere så resultatet som et ja til Danmark og et nej til nazismen.

Den 5. maj 1943 havde vælgerne atter mulighed for at give deres mening til kende ved kommunevalget. Denne gang blev der heller ikke ført valgkamp, men valgdeltagelsen var alligevel ganske stor begge steder, idet 89% afgav deres stemme i Dragør og 83% i St. Magleby.

I Dragør bød valget på lidt dramatik, idet de to blokke, Socialdemokratiet og Den borgerlige Fællesliste, hver fik tre mandater, mens den ny liste kaldet Frisindet Borgerliste fik et mandat. Derved blev denne alternative, borgerlige liste tungen på vægtskålen, men den sikrede alligevel den tidligere partifælle Holger Greisen fra Fælleslisten endnu en periode i formandsstolen. Efter valget i 1946 svingede det politiske barometer, og Dragør fik sin første socialdemokratiske borgmester, Edgar Jørgensen.

St. Magleby Sogneråd havde allerede i 1940 fået amtsrådets samtykke til at udvide antallet af sognerådsmedlemmer fra fem til syv efter førstkommende valg. Det gav med de afgivne stemmer de borgerlige en større majoritet end tidligere. Socialdemokratiet fik derved to mandater, mens Liste F, Borgerlig Liste, fik fem mandater, og endnu en periode på formandsposten.

Fredninger og byplaner

Dragør Fredningsnævns store arbejde op gennem 1930'erne for bevarelsen af Dragørs karakteristiske gamle bymiljø kom til at bære frugt i første halvdel af 1940'erne.

I besættelsens første år foretog Nationalmuseet en række besigtigelser. De resulterede i, at formanden for »Det særlige Bygningssyn« i april 1944 kunne meddele kommunen, at 39 ejendomme i den gamle by var blevet fredet i klasse B.

Kommunalbestyrelsen engagerede derefter, bl.a. på opfordring af fredningsnævnet, arkitekterne Egil Fischer og Harald Nielsen til at revidere bygningsvedtægten og udarbejde forslag til bevarelse af Dragørs bykerne. En egentlig byplanvedtægt blev først vedtaget i 1964.

Foranlediget af bestemmelser i byplanloven af 1938, der krævede, at byer med mere end 1000 indbyggere skulle lade udarbejde en byplan, blev der i besættelsesårene endvidere i begge kommuner taget hul på arbejdet med dispositions- og byplaner.

I efteråret 1943 kunne landinspektør Meldal således fremlægge et udkast til en plan for Dragørs sydlige arealer. Da forslaget lå på kommunalbestyrelsens bord, gav formanden det disse ord med på vejen: *Det hele er tænkt som en dispositionsplan, et råt udkast, der skal behandles af andre instanser før den endelige vedtagelse. Vi kan måske meget snart få brug for en sådan plan. Vi har jo ingen arealer at henvise til ved forespørgsel om bebyggelse i byen. Vi må også have orden på, hvor vi vil have villakvarterer, så vi ikke*

Jens Eyberts hus (t.h.) indgik i den første fredningsrunde. Interiøret fra gavlværelset på første sal findes på Dragør Museum. (Foto: Poul Petersen, ca. 1945)

pludselig står med en fabrik, der hvor vi mindst havde tænkt os den placeret.

I St. Magleby Kommune blev arbejdet med en dispositionsplan overladt til landinspektør Holst. Det resulterede i følgende ønsker for fremtiden: *Som bebyggede distrikter påtænkes det at udbygge Sydstrandens Villaby og Søvang til helårsbeboelse, mens sommerhusbebyggelse agtes placeret syd for Kongelunden. Dragørs strandareal bør bevares som grønt område. Et industrikvarter tænkes anlagt på et areal nord for jernbanen, umiddelbart vest for Grushullerne.* Nogle af disse tanker skulle senere blive gennemført, men de to sidste punkter kunne Dragør Kommune ikke tilslutte sig. Det blev bl.a. anført, at Dragør Kommune slet ikke ville have råd til at undlade at udnytte sine strandarealer til bebyggelse. M.h.t. til placeringen af et industrikvarter så Dragør Kommune gerne, at det var området syd for banen, der blev udlagt til et sådant formål. Ingen af kommunerne kom dog igennem med de sidstnævnte ønsker for fremtiden. I efterkrigstiden blev de omstridte områder udstykket og bebygget med villaer.

På ét punkt kunne man dog opnå fuldstændig enighed: *Man ønsker ikke store industrivirksomheder og ej heller virksomheder, som vil genere med røg, støj eller lugt, kun de nødvendige småvirksomheder.* Og det må netop siges at være kendetegnende for de få og små industrikvarterer, der findes i Dragør Kommune i dag.

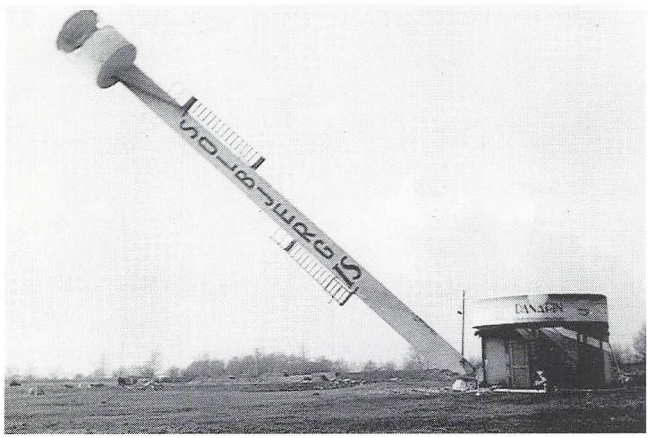

A/S Dragør Strandbad opført på engene syd for Dragør i 1933. Tårnet faldt den 26. februar 1944. (Foto: Bent Brandt)

Dragør Strandbad

1933 var engene syd for Dragør blevet beriget med en strandpark. Den opførtes af et privat konsortium og blev tegnet af den berømte arkitekt Arne Jacobsen ligesom det tilsvarende badeetablissement ved Bellevue. Stedets vartegn var et 22 m. højt tårn, hvor livredderne kunne skue ud over det store område med badekabiner og garderobe til 8.000 badegæster, restaurant og forskellige salgsboder samt en stor sports- og lejrplads længst mod syd.

I modsætning til etablissementet ved Bellevue var der imidlertid her på Amagers sydkyst det problem, at der var meget fladvandet. Det bevirkede, at de badende skulle temmelig langt ud for at kunne svømme, og efterhånden svigtede publikum.

Udover entréindtægter var én af de væsentligste indtægtskilder for strandbadet udlejning af telte, så da der i juni 1940 blev udstedt forbud mod at have telte stående ude efter solnedgang, kom selskabet for alvor i vanskeligheder. Sommeren 1940 blev den sidste sæson. Den sluttede med et klækkeligt underskud, og selskabet så sig ikke i stand til at betale leje af strandarealerne til Dragør Kommune. Da de to parter ikke kunne blive enige om lejespørgsmålet, lå strandbadet og den store lejrplads de efterfølgende somre ubenyttet hen.

Efter flere retssager med Dragør Strandbad i løbet af 1941 og 1942, som kommunen i øvrigt vandt, var et flertal i kommunalbestyrelsen efterhånden indstillet på, at alt skulle jævnes med jorden. Det egentlige dødsstød for bygningerne kom imidlertid, da kommunalbestyrelsen i marts 1943 vedtog, at Søndre Strandvejs tilslutning til Vestgrønningen skulle føres hen over området.

Dette havde som naturlig forudsætning, at strandbadets bygninger blev fjernet først.

For eftertiden fortaber den egentlige årsag til lukningen og den efterfølgende nedrivning af bygningerne sig lidt i tågerne, men der synes at have været stor uvilje i Dragør mod dette fremmedelement på strandengene.

Spørgsmålet om nedrivningen optog meget spalteplads i de lokale aviser henover vinteren 1943-44. Mange mente, at strandbadet burde bevares, og at kommunalbestyrelsens beslutning skulle tages op til fornyet overvejelse. Dansk Folkeferie var også på banen med et ønske om at overtage bygningerne og omdanne dem til ferieboliger. Dragørs politikere fastholdt imidlertid deres beslutning.

Den 26. februar 1944 gik syv arbejdere i gang med nedrivningsarbejdet. På kort tid var det meste af bygningsmassen jævnet med jorden. Debatten fortsatte derefter bl.a. i Ekstra Bladets spalter. Nogle fandt, at nedrivningen var en skandale, mens andre glædede sig over, at der nu igen var frit udsyn over Sydstrandens engareal.

Turisme

Med de stadigt vanskeligere trafikforhold affødt af benzinrationering m.m. søgte befolkningen i København og omegn til udflugtsmål i storbyens umiddelbare nærhed. De fandt cyklerne frem og søgte bl.a. til Dragør, især til strandområderne syd for byen. Her var der allerede i 1930'erne, foruden Dragør Strandbad også opstået en primitiv teltlejr, hvor folk slog telte op ved stranden og tilbragte hele sommeren. Dette sattes der imidlertid en stopper for med forbudet mod teltslagning på stranden. Dagophold var dog stadig tilladt.

Landliggere og sommerhusfolk

En særlig type turister var landliggerne, der siden århundredskiftet havde befolket Dragør i stadig større tal. De var et fast indslag i bybilledet om sommeren, og deres komme om foråret var en tilbagevendende begivenhed.

I Dragør Tidende kan man den 25. august 1944 læse følgende: *Sommeren 1944 har været omend ikke en rekordsommer, hvad vejr og besøg angår, så dog noget nær. Efter at skolen begyndte undervisningen igen, er det tyndet godt ud blandt landliggerne, hvilket bedst kan mærkes i formiddagstimerne på Kongevejen og om aftenen på Havnepladsen, hvor der ellers hele sommeren har hersket det mest brogede, muntre liv. Endnu er vore faste sommerbeboere tilbage, og før slutningen af måneden forlader de næppe deres sommerresidens. Hotellerne og restaurationerne har haft fuldt op at gøre, og alle vegne udtaler man stor tilfredshed med sæsonen.*

Sommergæsterne boede ofte i selve byen og var en god ekstra indtægt for mange familier, som selv tog ophold i udhuse eller fiskerskure for at overlade stuehuset til gæsterne. Mange landliggere blev dog så begejstrede for det sydlige Amager, at de senere købte grund og byggede sommerhus. I området nord for den gamle bydel blev der således allerede fra omkring 1900 opført en række anselige sommervillaer, og i området syd og vest for Dragør – i St. Magleby Kommune – var der i løbet af 1920'erne og 1930'erne opstået ganske store sommerhusområder. Endelig var der i samme periode opstået en stort sommerhusbebyggelse i Søvang i den sydlige del af St. Magleby Kommune.

Andre sommergæster

Til sommergæsterne i Dragør hørte også de mange børn, der siden 1933 havde besøgt byen med Gabriel Jensens Ferieudflugter. Hver dag i sommerferien fik københavnske skolebørn tilbud om at møde på Amagerbro Station kl. 11.45 og tilbringe resten af dagen ved Dragør Strandbad. Her badede og legede de og var atter tilbage ved mødestedet kl. 17.30. Den forværrede forsyningssituation i 1940 kom til at betyde, at det allerede i løbet af sommeren kneb med transporten af

de mange børn. Det følgende år blev turene helt aflyst, bl.a. også fordi badeetablissementet da var under afvikling. Herved var man uden fast tilholdssted for omklædning o.lign.

I 1942 stillede Dragør Kommune en grund ved kolonihaverne, tæt ved Dragør Anlæg, til rådighed for Rotary på Amager. De lod straks opføre en hytte til brug for Gabriel Jensens Ferieudflugter. Dermed var det stadig muligt for de mange børn at komme til vand og strand. Sommeren 1942 blev en forrygende succes, idet 3348 drenge og piger besøgte den ny feriehytte.

Feriehytten som blev opført til brug for Gabriel Jensens Ferieudflugter. (1942)

Nye tider

Lysene slukkes

Det første mærkbare indgreb i hverdagslivet efter den tyske besættelse var påbudet om mørklægning, som blev udstedt allerede den 9. april. Måske fordi man havde behov for at gøre noget aktivt, blev dette krav efterlevet og håndhævet med liv og sjæl, så gaderne nu kom til at henligge i buldrende mørke.

Mange private nøjedes nok med i første omgang at mørklægge en enkelt stue med tæpper eller lignende. Læsere af Amager Bladet var ellers tidligt blevet gjort opmærksom på, hvor de kunne købe det rigtige mørklægningspapir. Allerede før den 9. april var de blevet præsenteret for annoncer fra forretningen »Regama« på Amagerbrogade, der tilbød mørklægningspapir til 515 øre for en rulle med 50 m.

For om muligt at undgå ulykker opfordredes folk til at gå med lyst tøj eller hvide armbind, når de færdedes ude, og til at lade bagskærmene på deres cykler male hvide. Endvidere blev kantsten og vejtræer markeret med hvid maling.

Farve- og lakfabrikken »Sadolin og Holmblad« på Amager var allerede den 1. maj 1940 ude med annoncer i Amager Bladet for vejrbestandig og meget slidstærk hvid markeringsfarve og tillige sort hurtigtørrende rullegardinfarve til påsmøring på rullegardinets udvendige side.

Mørklægningsøvelser

Ca. 6000 mennesker på Amager havde i øvrigt allerede stiftet bekendtskab med begrebet mørklægning, men det var sket under mere muntre og selskabelige former. I de første måneder af 1939 arrangerede Amager Bladet nemlig femten »mørklægningsøvelser«. En læser beretter følgende om en sådan tur: *Der var spænding i luften, da vi steg ind i de gule turistbiler uden for Amager Bladets Central. Betjente med hvide kapper og stålhjelme løb frem og tilbage og gav ordrer. Fra det øjeblik vi steg ind i*

bussen herskede der stor spænding om det ukendte mål. For yderligere at vildlede os blev vi kørt gennem et væld af smågader. Ved ankomsten knaldede geværerne, og flyvemaskinerne brummede over vore hoveder, mens soldater og betjente viste os gennem en mørk have til de bombesikre rum ved hjælp af søgelys. Jeg stod stille et øjeblik og tænkte ved mig selv »Godt, at det kun er en spøg og ikke bitter alvor«. Da jeg kom ind i det »bombesikre rum«, mærkede jeg en herlig duft af kaffe. Resten af aftenen var der underholdning og dans, indtil busserne kørte os tilbage igen.

Hensigten med disse ture var på ingen måde at forberede folk på, hvad der evt. ville komme. På dette tidlige tidspunkt var det endnu ren underholdning at foregive en krigstilstand.

Amager Bladet forsøgte i april 1940 at gentage succesen ved at invitere til nye »mørklægningsøvelser« i dagene 18.-20. april. Arrangørerne indhentedes imidlertid af virkeligheden den 9. april, og måtte i en lille notits den 11. april aflyse arrangementet og tilbyde at refundere allerede købte billetter.

Besættelsens første tid

I månederne efter den 9. april begyndte man langsomt at indstille sig på en anderledes hverdag. En hverdag præget af vareknaphed og med de tilbagevendende »overordentlige foranstaltninger«, der varslede både rationering og alle former for påbud og forbud.

I Dragør Sangforenings protokol kan man i små glimt følge dagliglivet. Om perioden lige efter besættelsen står der følgende: *Til den første sangaften efter den 9. april var der kun mødt enkelte sangere op. Man enedes om hverken at have sangøvelser eller koncert i år, men man aftalte at mødes alligevel hver onsdag for at udveksle meninger og drøfte situationen. Der var jo mange ting at tale om – de sloges oppe i Norge og det ene skib efter det andet blev minesprængt ude i Sundet. Vi havde fået påbud om mørklægning kl. 7 om aftenen. Et par dage efter blev Dannebrog strøget på fortet, og der kom tyske soldater derud. Dem kunne man nu møde allevegne. Og der blev bygget barakker og stillet kanoner og lyskastere op ude i engen. Når engelske flyvere nedkastede miner over Sundet, skød tyskerne, så granatsplinterne faldt ned rundt omkring. Af den grund var der mange sangere, der ikke havde lyst til at forlade deres hjem om aftenen, ligesom lysten til at synge ikke var stor den første tid.* (Formodentlig nedskrevet i løbet af sommeren 1940). Først i august måned blev den ugentlige sangøvelse genoptaget.

Den 22. april 1940 kom Dragør på nært hold af krigens gru, idet sandsugeren »Progres« ramte en mine og fem mand omkom. Og det fortsatte. Alene i 1940 nåede antallet af minesprængte skibe op på ti – med både dansk, tysk, svensk og sågar lettisk hjemsted. Årsagen til disse mange forlis var de magnetiske miner, som engelske fly havde nedkastet i Sundet for at bringe forstyrrelser i skibsfarten. Tyskerne søgte at dæmme op for de mange ulykker ved til stadighed at have marinekuttere indrettet til minestrygning stationeret i Dragør Havn.

Bemalede telefonmaster, lygtestandere og kantsten på Møllegade. (1940-45)

Thyra Petersen fra Dragør giver følgende stemningsbillede af minesprængningerne: *Det skabte altid panik og uhygge, når disse enorme brag lød. Man var jo straks klar over, hvad der var sket, og folk styrede mod havnen. Lodsbåden var måske allerede på vej ud til de forulykkede, og tit blev en del af besætningen reddet. Jeg husker en lille skibsdreng, der var meget ulykkelig, han stod og smågræd i sit drivvåde tøj. Lodsformand Tårnby gik hen til ham, tog ham om skulderen og sagde »Kom her min dreng, nu går vi hjem til mig.« Efter en sådan minesprængning kunne man i lang tid se havaristen derude i Sundet med det halve skrog under vand. Langsomt sank det dybere og dybere, og til sidst så man kun lidt af masterne. Der kunne godt gå et stykke tid, inden det hele forsvandt. Det hændte endda, at der lå både to og tre vrag på én gang.*

Det nationale

I sommeren og efteråret 1940 skyllede en bølge af sammenhold og national bevidsthed hen over Danmark, og den nåede naturligvis også til Dragør og St. Magleby. Ved foreningsmøder og offentlige arrangementer blev det almindeligt at synge fædrelandssange, og foredrag om historiske eller nationale emner blev populære. Dette havde ikke kun til formål at højne medlemmernes nationale følelse, men var også en passiv protest mod tyskernes tilstedeværelse i landet.

I løbet af sommeren begyndte folk at samles rundt omkring i landet til »alsangstævner«, og de blev menigmands måde at markere en national holdning på. Kulminationen på disse stævner kom den 1. september, hvor der blev sunget i de fleste danske byer. Man regner med, at ca. 3/4 million danskere deltog. Alene i Dragør tog omkring 1000 mennesker ivrigt del i alsangen, der foregik i anlægget bag ved Dragør Kirke. Til formålet blev der trykt et særligt »alsangshæfte«. Arrangementet blev gennemført på initiativ af Dragør Sangforening og med støtte fra Dragør Kommunalbestyrelse. Efter sangen blev der, ligesom mange andre steder i landet, afsendt et telegram til kongen.

Efter »alsangen« fulgte »algangen«. I juli og august 1941 arrangerede Amager Bladet og Dragør Boldklub to algangsaftener, hvor i alt 454 algængere deltog. Den ældste deltager var lodsdirektør Nørregaard på 69 $^{1}/_{2}$ år, den yngste en pige på otte år. Den ti km. lange tur gik fra »Dragør-hjørnet« ud ad Vestgrønningen, Rønne Allé og videre ad Engvej, Krudttårnsvej og ud ad Fælledvej. I Søvang vendte man om og gik samme vej tilbage. Det kostede 25 øre at deltage, og som bevis på gennemført tur kunne man hos lokale handlende købe et »algangsmærke«.

National holdning demonstreredes også på anden vis. Amager Bladet havde i samarbejde med en række lokale foreninger allerede i sidste halvdel af 1930'erne skabt tradition for nationale festaftener på Strandhotellet i Dragør, en tradition som ganske naturligt fortsatte efter den 9. april 1940. Blandt de deltagende foreninger kan nævnes: Vennekredsen, Amagerland Skytteforening, Dragør Sangforening og Dragør Boldklub. Den 16. november 1941 blev aftenen særlig højtidelig, idet prins Knud, der på det tidspunkt var kommandant på Kongelundsfortet, havde indvilliget i at være festens protektor. Og salen var fuld til bristepunktet af folk fra land og by.

De nationale aftener blev også afholdt på Strandhotellet de følgende år. Men den nationale bølge ebbede ud i løbet af 1942-43. Den efterfulgtes af en mere nøgtern indstilling til tilværelsen, som vel også hang sammen med en generel stemning af mismod og oplagret harme mod tyskerne, efterhånden som alle forsyninger og varer var ved at være opbrugte, godt hjulpet på vej af den tyske udplyndring af landet. Det blev dagligt en kamp at skaffe selv de mest almindelige ting, så nationale følelser og aktiviteter var vel efterhånden kun teoretiske. I sidste halvdel af 1943 blev modstandsbevægelsen til gengæld mødt med voksende sympati. Antal-

let af aktive modstandsfolk var ret beskedent, men den tilspidsede situation i landet fik den almindelige dansker til at føle sig som boende i et krigsførende land.

Der rider en konge

Kong Christian 10. var gennem alle besættelsesårene et nationalt samlingsmærke og symbol. Hans popularitet steg til uanede højder, og dyrkelsen af hans person blev nærmest demonstrativ. I Amager Bladet blev der allerede den 18. april 1940 på forsiden bragt et billede af kongen, som vendte hjem efter sin daglige ridetur gennem København.

Da kongen den 26. september 1940 fyldte 70 år gav det overalt anledning til nationale manifestationer. I København blev der arrangeret en stort anlagt køretur gennem en festklædt by. Folk fra Amager var også at finde langs ruten, bl.a. stod elleve kvinder i amagerdragter forrest i rækken ved Frihedsstøtten, og Amagerland Skytteforening, Amagerland Producentforening samt Dragør Boldklub havde taget opstilling i flagparaden.

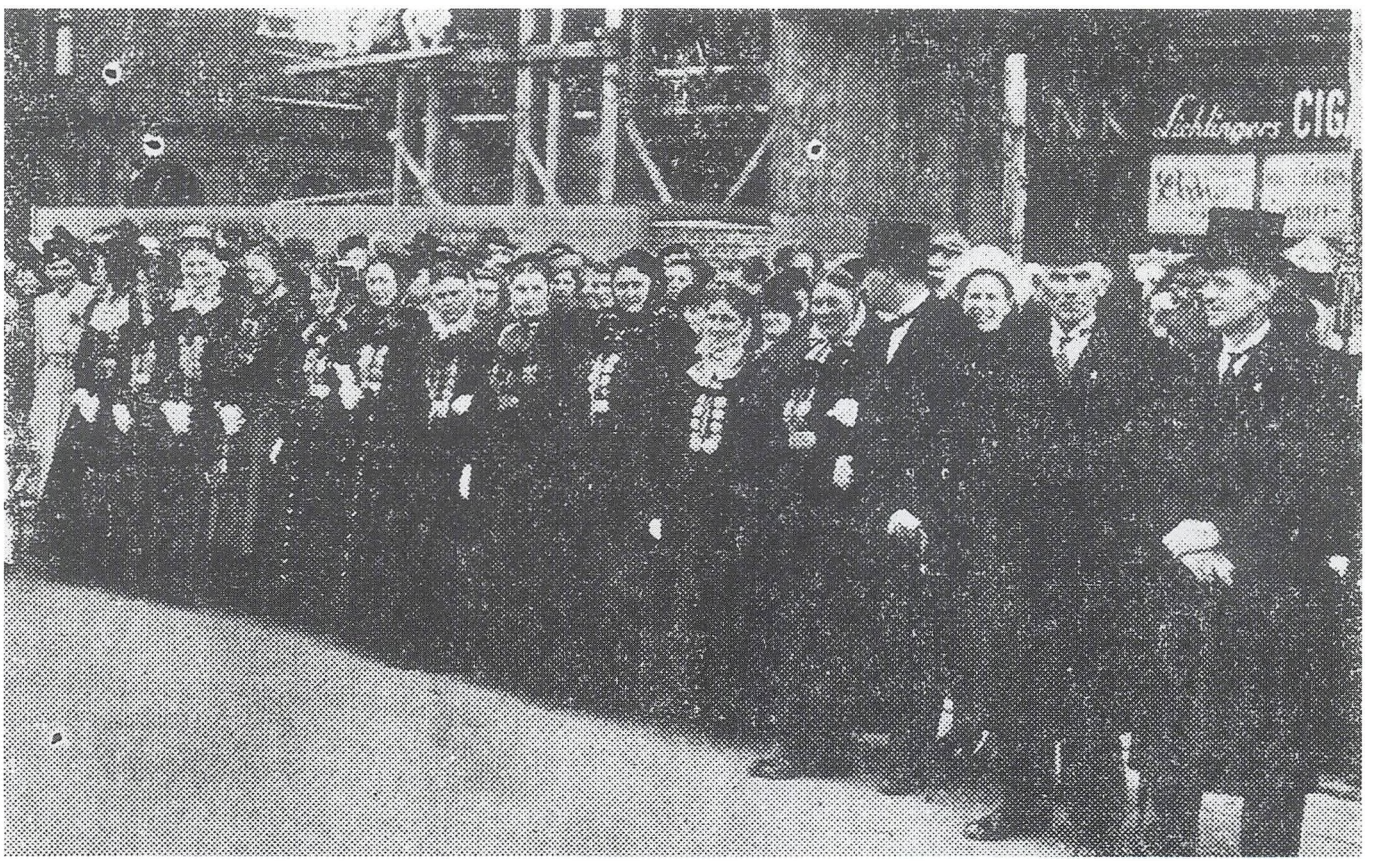

Amagerkoner har taget opstilling ved Frihedsstøtten for at hylde kongen. (Amager Bladet, 1940)

Fødselsdagen fejredes imidlertid også på anden vis. Amager K.U. afholdt fest på »Løvegården«, hvor Erik Haunstrup Clemmensen talte om kongemagten i Danmark gennem tiden. Amagerland Skytteforening arrangerede fest på Dragør Strandhotel, og på Elisenborg dansede man under de danske farver.

De følgende år blev kongens fødselsdage også markeret, men festlighederne nåede aldrig tilsvarende højder. I 1944 var der dog stort rykind i Borgerforeningens lokaler på kongens fødselsdag. Mere end 200 børn og deres lærere fra Dragør Skole var inviteret til chokolade med kager efterfulgt af dans.

Indgreb i dagligdagen

Rationering

Allerede kort tid efter krigsudbruddet i efteråret 1939 så den danske regering sig nødsaget til at indføre rationering af bestemte varer. Dette skete for at undgå hamstringer og for at strække de sparsomme lagre. Bl.a. blev benzin, sukker, kaffe, te og kakao rationeret i løbet af dette efterår. Rationeringskortene blev derfor tidligt en vigtig og besværlig del af dagligdagen, og medførte et stort ekstra-arbejde for alle. De blev det daglige vidnesbyrd om de dårlige tider, men sikrede samtidig en vis form for ligelig fordeling.

Interiør fra købmand Ravns butik, Kongevejen 6. (1935-40)

Ved møder i kommunalbestyrelsen i Dragør og i sognerådet i St. Magleby blev der til stadighed behandlet skrivelser fra Handelsministeriet vedr. rationeringer og uddeling af rationeringskort. Sognerådet/kommunalbestyrelsen stod for uddelingen og bekendtgjorde i de lokale aviser, hvornår den ville finde sted. Og så gjaldt det om at stille sig op i køen for at få dem udleveret.

Det var kun de færreste varer, navnlig fødevarer og brændsel, der kom »på mærker«. Det ville have været en næsten umulig opgave at lave rationering på alle varer. I stedet overlod man til de handlende selv at administrere rationeringen. Det indebar en fordeling af varerne efter princippet »kun til faste kunder«.

Set fra købmandsdisken husker Thyra Petersen følgende om rationering og varemangel: *Det var ikke nemt at drive forretning under krigen. Mange varer kunne ikke skaffes eller kun i begrænset omfang. Skulle man så sælge til alle med det samme, eller skulle man fordele varerne og kun sælge til faste kunder? Det var lige meget, hvad man gjorde, der var altid nogen, der blev fornærmet. Det var noget andet med »mærkevarerne«: kaffe, te, sukker, brød, smør, mel, salt o.s.v.*

Det var et stort regnskab at holde rede på alle disse mærker, og det viste sig jo også ofte, at vi manglede mærker, når vi skulle have varer hjem. Det var især smørmærker og til dels sukkermærker, det var galt med. Folk stod simpelthen og snakkede sig fra det hele. Når de så var ude af døren, tænkte man »Fik du nu de mærker, du skulle have?« Havde vi ingen mærker, kunne vi ikke få varer hjem, altså måtte vi købe på den sorte børs, og det var dyrt, men vi kunne jo ikke stå og mangle de daglige varer.

Thyra Petersen var også selv på indkøb hos de handlende i byen. Om det selv at være kunde, husker hun følgende: *Det var ikke alene fødevarer, der var rationeret. Også manufakturvarer – strømper, undertøj, garn og den slags, kunne man ikke uden videre gå hen og købe. Man skulle vise sit »købekort«, hvorpå der var noteret dato for det sidste køb, og ligeledes hvor det var købt. Fik man lyst til et par nye sko, måtte man først se efter på kortet, om der var gået den fastsatte tid siden sidste køb. Jeg tror, at man måtte købe to par om året.*

Med hensyn til slagtervarer skulle man helst bestille kødet flere dage i forvejen. I det hele taget måtte man tage, hvad man kunne få, og hvad slagteren nu havde tænkt sig at tildele én. Det kunne ikke betale sig at klage over det, men hvis man var lidt frisk i slaget og sagde, at så kunne man jo gå en tur i stedet for at spise, så man holdt den slanke linie, og det jo også var billigere – så kunne det ske, at slagteren sagde, at der muligvis kunne blive lidt fars, som man så tog imod med stor taknemmelighed.

Købekort til kød og flæsk indførtes den 10. maj 1943. Her blev alle køb indført, så man havde lidt kontrol med fordelingen af kød. Det var ikke egentlig kødrationering, slagteren fik tildelt kød efter sit hidtidige salg. Så hvis en slagter i Dragør havde et stort salg til landliggerne i sommerperioden, kom det byens befolkning til gode senere på sæsonen.

Tobakken er et helt kapitel for sig. Den forsvandt fra forretningerne i samme takt, som fabrikkernes lagre tømtes. Tobakshandlerne solgte kun deres få varer til stamkunder, og sortbørshandlen havde gyldne tider. Dansk tobak blev også dyrket her lokalt, men det blev aldrig den helt store nydelse. Amager Bladet bringer i januar 1944 historien om en tobaksdyrker fra St. Magleby, der i julen havde nydt så rigeligt af sin egen avl, at han måtte gå til lægen. Han troede, at han havde fået nikotinforgiftning, men lægen konstaterede, at det var høfeber!

Efter en julekoncert i St. Magleby Kirke den 8. december 1940 bemærkes det i sangforeningens protokol: *Efter koncerten var vi ovre i præstegården, hvor vi fik kaffe. Præstens cigarkasse kom også frem.* – De cigarer er nok blevet røget med særligt velbehag, for nogle var det måske den første – og især sidste – cigar i lange tider. Næste år besøgte man også præstegården efter julekoncerten, men da blev man kun budt på kaffe eller snarere kaffeerstatning.

Kolde vintre og brændselsmangel

Vintrene 1939-40, 1940-41 og 1941-42 bød på meget kraftig frost med temperaturer helt ned til -30 grader og sne. Øresund frøs til og ismasserne voldte store kvaler, bl.a. slog skrueisen i 1941 træværket på badeanstalten til pindebrænde, ligesom det meste af Dragør Kajakklubs bro forsvandt i 1942. Det var de værste vintre i mands minde, som tærede på de sparsomme brændselsreserver. Alligevel var der nogen, der frydede sig. I januar 1941 blev der lavet en kommunal skøjtebane ved havnen i Dragør, ligesom der med al den sne, der faldt, var rig lejlighed til at kælke og stå på ski. Og i januar 1945 foreslog dr. Dich Dragør Kommunalbesty-

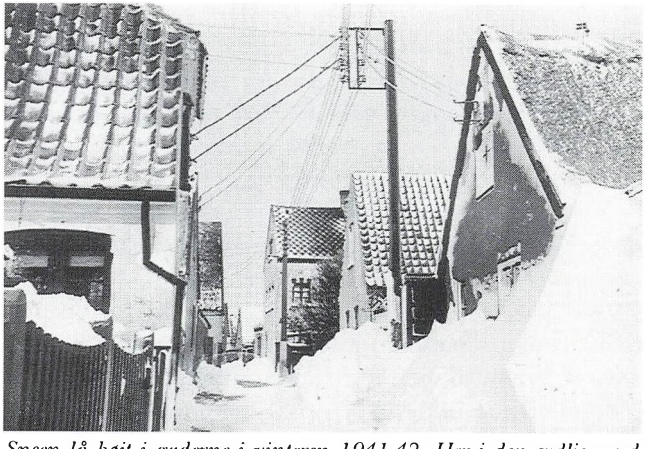

Sneen lå højt i gaderne i vinteren 1941-42. Her i den sydlige ende af Strandstræde. (Foto: Thorvald Holte)

relse at gøre forholdene på Blushøj bedre egnede til vintersport ved at køre mere sne på og fjerne visse buske.

Aviserne bragte jævnligt »artikler« med gode ideer til, hvordan læserne kunne spare på varmen, bl.a. med anvisninger på at tætne døre og vinduer. Alligevel måtte der indføres varmerestriktioner, så 18 grader i stuer, kontorer, butikker og restauranter og 10 grader i kirker, i ventesale, biografer og ved foreningsmøder blev normen om vinteren.

Ankomsten til Dragør Havn af skibe, der medbragte kul til gasværket, var et tilbagevendende punkt i avisernes spalter; og »brændselssituationen« var et aktuelt emne, når efteråret nærmede sig. I Dragør Tidende toges der på forsiden den 26. september 1944 hul på efterårssæsonen på følgende måde: *Nu brændselsmærkerne er givet fri, og man på det første mærke kan indkøbe brændsel, opstår det store spørgsmål »Kan man i det hele taget købe noget – og hvor?« De mere fremsynede og dem med pladsforholdene i orden har vel nok for længst dækket deres behov eller en stor del deraf ved indkøb af tørv. Men hvad med den altovervejende del af familier, som af adskillige grunde ikke har kunnet disponere på samme måde, og som er henvist til at købe deres forbrug i mindre portioner hos de handlende. Kan de skaffe sig brændsel og af hvilken art? Med hensyn til udenlandsk brændsel hersker der den største usikkerhed, og gasværkets beholdning af koks, i forhold til tidligere år, er ikke stor. Det vil derfor være klog politik at have sin opmærksomhed rettet mod tørvene. Den langvarige og tørre sommer har givet en stor produktion af udmærkede tørv. Anvender man den rigtige fyringsmåde, der bl.a. består i ikke at proppe kakkelovnen, men fyre ofte og småt ad gangen, vil man have en god hjælper i vore tørv.* Artiklen fortsætter med en rundspørge til Dragørs handlende om mulighederne for at få dækket brændselsbehovet den kommende vinter. Alle er fortrøstningsfulde, men at skribenten ikke ser så lyst på tingene vidner artiklens sidste afsnit om: *Man må vist kendetegne brændselssituationen som den dårligste, vi endnu under denne krig har været ude for. Den opfordrer til den yderste besparelse i den daglige opvarmning. Det er trist, men det bliver nødvendigt at se kendsgerningerne lige i øjnene.* Og kendsgerningerne blev, at rationerne denne sidste krigsvinter var så små, at mange måtte fryse med anstand.

Sommer og høst

Var de første besættelsesvintre hårde, blev de mellemliggende somre ikke bedre, set med landbrugernes, men også med forbrugernes øjne. Høstens resultat blev et nationalt anliggende, idet den almindelige vareforsyning, nu da grænserne var lukkede, var helt afhængig af den danske produktion. Somrene 1940 og 1941 var meget tørre, og høstudbyttet blev derefter, men generelt var høsten god, i betragtning af at jorden ikke fik tilført sin normale mængde gødning. Amagerbrugeren Jan Dirchsen fra St. Magleby gør hvert år i sin dagbog status over det forgangne driftsår. I 1943 konstaterer han følgende: *Vi fik tidligt forår, allerede midt i marts kunne vi begynde i markerne. Vi fik så en lang og tør periode, og da vi ikke havde fået nogen videre frost i vinter, var jorden ikke særlig bekvem. Vi havde dog en god høst, lige undtaget asier og agurker, som jeg måtte pløje op. Der var jævnt gode priser og gode afsætningsforhold.*

I eftersommeren 1944 var meldingerne, at høsten var god. Det var glædelige kendsgerninger i en ellers glædesløs tid. I Dragør Tidende omtales høsten og dens udbytte på følgende måde: *Høsten er nu tilendebragt overalt her på Amager og det meste af afgrøden kørt hjem til gårdene og stakket for senere tærskning. Der hersker almindelig tilfredshed med høstudbyttet. Det fine sommervejr har fået aksene til at svulme, og stråene har fået en længde, som giver meget halm. På samme måde forholder det sig med kålen. Overalt står den smukt og kraftigt, så man også her forventer et godt udbytte.* Fra Jan Dirchsens dagbog kan vi dog få supplerende oplysninger om, at eftersommeren blev ret tør, så de fleste vintergrøntsager kom til at fylde for

lidt. Men han bemærker fortrøstnigsfuldt, at der er maksimalpriser på de fleste varer, og at mange af dem er ret gode.

Maksimalpriser var faste priser, som staten fastsatte på de enkelte varer. Systemet indførtes for at sikre forbrugerne, og for at priserne ikke skulle løbe løbsk. De kunne altså også være til glæde for producenterne, når høsten ikke blev helt som forventet.

Nyhedsformidling eller mangel på samme

Med tysk kontrol af pressen blev radioen en helt uundværlig kilde til viden om, hvad der virkelig skete ude i den store verden, og antallet af radioapparater steg eksplosivt. Mange var i stand til at opfange radiosignaler fra udenlandske stationer. BBC indrettede allerede i april 1940 en sendetid med danskprogede nyhedsprogrammer, og fra Sverige kom en stadig strøm af nyheder om krigens gang.

Tyskerne forbød aldrig radiolytning, men de forsøgte med støjsendere at forstyrre de udenlandske radiosignaler. Det lykkedes dog aldrig helt. Folk anskaffede sig retningsantenner, der delvis kunne udelukke støjsignalerne. Familien Danmark lyttede trofast til de udenlandske nyhedsudsendelser og kunne dermed i enkeltheder følge, hvordan de vestallierede og russiske hære på deres sejrstogt trængte tyskerne tilbage overalt. Mange havde ligefrem kort liggende ved radioen, så de kunne indtegne krigens gang.

Radioforhandlerne hentydede ofte meget direkte i deres annoncer til apparaternes fortræffelige muligheder for at opfange udenlandske signaler, og trods generel ressourceknaphed var der i de første år tilsyneladende radioer nok. I vinteren 1941-42 præsenteredes læserne af Amager Bladet for følgende meget sigende annonce for »Arako Radioer«: *Den danske grønlandsbåd »Gertrud Rask« er strandet ved Amerikas kyst helt afskåret fra omverdenen. At det her er nødvendigt med et fint radioanlæg, kan enhver forstå, men det er i dag – hvor vi faktisk alle er afskåret fra så meget af verden – omtrent ligeså nødvendigt for os. Hvis De ønsker en virkelig god modtager, der kan opfange udsendelser fra verdens fjerneste egne med en knivskarp adskillelse og bringe alt dette ind i Deres stue, så bør De købe Deres modtager hos os.*

Illegale blade

Foruden de udenlandske radiotransmissioner fik befolkningen informationer om krigens forløb og de politiske forhold i landet via den illegale presse. Overalt opstod der bladgrupper, som producerede disse blade, og andre grupper som sørgede for fordelingen af dem. Der blev, såvidt vides, ikke produceret illegale blade i Dragør/St. Magleby, men afleveringer til Dragør Lokalarkiv vidner om, at mange af dem alligevel fandt vej til det sydlige Amager.

Med i kredsen omkring ét af de større illegale blade, »De frie Danske«, finder vi Jørgen Palm Petersen fra Dragør og redaktør Kaj Holbech, der var kendt i Dragør som initiativtager til D.B.-revyerne og som udgiver af lokalbladet »Dragør Posten« i midten af 1920'erne. »De frie Danske« blev udgivet fra slutningen af 1941 til kapitulationen. I redaktionen indgik foruden Kaj Holbech flere andre journalister, hvilket fra starten gav bladet et meget professionelt præg.

Det var de illegale blades styrke, at de kunne omtale begivenheder, som ikke måtte omtales i pressen, men det stod dem også frit at formidle oplysninger om modstandskampens mål og midler og stemninger. I et nummer fra december 1942, som i øvrigt er på ti tætskrevne sider, finder man følgende vittighed: *»Der er nu noget godt over tyskerne!« »Det er umuligt« »Joh, de engelske flyvere!«*

Legitimationskort

Fra den 1. august 1944 søgte tyskerne at skærpe kontrollen med befolkningen ved at indføre legitimationskort for alle danske statsborgere, der var fyldt 15 år.

Kortet var forsynet med navn, adresse, billede og underskrift og skulle altid medbringes, hvis nogen forlangte dokumentation for, hvem man var. Udstedelsen af disse mange kort fandt sted på det lokale folkeregister, så personalet i de kommunale administrationer havde nogle travle sommermåneder.

Da fristen for udlevering var ved at være udløbet, kunne Dragør Kommune meddele i Amager Bladet, at 1200 personer havde afhentet deres kort, 50 havde anmeldt lovligt forfald, mens femten ikke havde reageret på de skriftlige tilsigelser. Blandt disse femten personer var givetvis de fiskere, som kort forinden var flygtet til Sverige, men også andre der p.g.a. illegale aktiviteter var »under jorden«.

I St. Magleby var der tale om 30 personer, der ikke havde afhentet deres kort ved fristens udløb.

Beskyttelse af civile

I løbet af april 1940 arbejdede de lokale myndigheder på højtryk for at finde ud af, hvordan de skulle håndtere en evt. katastrofesituation.

Fra luftværnsmyndighederne kom der hurtigt påbud til de to kommuner om at udarbejde planer for, hvordan og hvor mange mennesker man i tilfælde af en storkatastrofe i København ville kunne indkvartere på de enkelte gårde og i husene.

Med henblik på at kunne hjælpe lokalbefolkningen i en akut krisesituation indrettedes forbindsstationer på begge skoler. Forhandlinger om etableringen af disse var allerede i gang i marts 1940, og den 22. april kunne dr. Dich meddele St. Magleby Sogneråd, at forbindsstationen på skolen var færdigindrettet.

Forbindsstationerne var tillige mødested for de frivillige samaritterhold og for lotterne fra Danske Kvinders Beredskab, som alle mødte op i tilfælde af luftalarm. Under ledelse af Thora Lund i St. Magleby og Martha Schiønnemann i Dragør og med tilskud fra de

Samaritter holder øvelse på Hovedgaden i St. Magleby. (Foto: Poul Petersen, ca. 1942)

to kommuner arrangeredes kurser i beredskabstjeneste og førstehjælp, så folkene var rustede til at rykke ud i tilfælde af bombenedslag.

Der opstod heldigvis ingen alvorlige situationer, men samaritterne fik alligevel afprøvet deres kunnen, når forbrændte besætningsmedlemmer fra minesprængte skibe blev bragt i land.

I Søvang etableredes på initiativ af grundejerforeningen et samaritterkorps, der trådte i funktion ved luftalarm. Korpset havde station i sportshuset, hvor der var telefon, og hvor det nødvendige materiel blev opbevaret. Derudover dannedes der på hver vej redningskolonner, som skulle hjælpe i tilfælde af bombenedslag. Egentlige beskyttelsesrum lykkedes det ikke grundejerforeningen at overtale myndighederne til at etablere.

Beskyttelse mod krigen i luften

Et særligt forhold gjorde sig gældende for arbejdet med beskyttelse af civilbefolkningen. Med en beliggenhed så tæt ved Københavns Lufthavn og de mange tyske installationer i området ville St. Magleby/Dragørområdet være særligt udsat, hvis krigsskuepladsen i sidste ende skulle brede sig til Danmark.

Der blev heldigvis aldrig tale om en katastrofesituation. Alligevel kom overflyvninger og luftalarmer til at høre med til dagligdagen. Der blev i alt afgivet 208 sirenevarsler i området. Et forholdsvis stort tal, som bl.a. skyldtes de engelske fly, der nedkastede magnetiske miner over Drogden.

I tilfælde af luftangreb blev der varslet med sirener, som var blevet opsat på taget på Dragør Skole, på Krudthuset ud for Møllevej, på Skolevej (Fælleden), på bygningen Hovedgaden 20 i St. Magleby og på gartneriet Godthaabs lade på Grønvejen (nuværende D.B. Dirchsens Allé). Luftalarmsirenen udsendte en stigende og faldende tone i to minutter ved flyvervarsling, og en jævn tone i to minutter ved afvarsling.

En speciel sirene på vandtårnet i Nyby blev brugt af Dragør Brandvæsen. Den udsendte en jævn tone i ti sekunder.

Når sirenen lød, skulle folk søge til beskyttelsesrummene – private eller offentlige. Disse blev dog aldrig »hverdag« helt på samme måde som rationeringskort og mørklægning. De fleste, der oplevede den tid, husker de offentlige beskyttelsesrum med gru. Mange beretter, at de valgte at tage chancen og blive hjemme. Man nærede ikke helt tiltro til den beskyttelse, som disse indretninger kunne yde, og i virkeligheden frygtede man mere nedfald fra det tyske antiluftskyts.

Thyra Petersen, der boede ved havnepladsen i Dragør, husker luftalarmer og beskyttelsesrum som noget af det værste: *Det var måske, fordi det foregik om natten. Kun én gang skete det om dagen. Det var den allerførste gang, sirenen lød* (mandag den 15. juli 1940). *Min mor og jeg var gået en tur, og var nået ud på Engvej, da alarmen lød. Vi blev forskrækkede og skyndte os tilbage til det gamle anlæg ved kirkegården, hvor den nærmeste bunker var. Der var allerede kommet en del mere eller mindre skrækslagne mennesker. Nej, hvor var der uhyggeligt dernede, mørkt og fugtigt, og en modbydelig lugt var der. Heldigvis varede det ikke ret længe, før der blev blæst af. Jeg tror faktisk, at det denne gang kun var en prøve, for vi hverken så eller hørte maskiner. Senere lød alarmsirenerne for det meste sent om aftenen. Hvis man var heldig, kunne man få et varsel om det en times tid før, fordi der altid ude fra fortet blev alarmeret længe før. En klokke ringede så højt, at man kunne høre det i den østre ende af byen. Var man ude, kunne man passende vende næsen hjem og være forberedt. Så samlede man sine sager sammen. Mange mennesker havde en luftalarmtaske stående parat med forskellige ting – måske lidt at spise eller legetøj til børnene. Det var ikke alle, der havde beskyttelsesrum i nærheden. Mange tog chancen og blev i deres hjem. I vor ejendom var beskyttelsesrummet i vaskehuset, men det kneb med siddeplads, så man måtte selv tage stole med. Vi benyttede nu aldrig selv dette beskyttelsesrum, vi opholdt os på det midterste lager, hvor der ingen vinduer var. Det var jo ikke bomberne, vi frygtede, selv om vi var lidt nervøse p.g.a. lufthavnens nærhed – nej det var det tyske antiluftskyts. De kørte rundt i gaderne og skød mod de engelske maskiner. Og det kunne være farligt, når glødende metalstykker faldt ned rundt omkring i den gamle by med de mange stråtage.*

Tyskerne stillede en af de første besættelsessomre en antiluftskytskanon op syd for byen, mellem bygrænsen og Batterisbækken. Marchen Dam Larsen husker stadig, hvor uhyggeligt det var, når det under luftalarm knaldede og bragede fra kanonen, som kunne ses fra hendes barndomshjem. Hun fortæller: *Men vi vænnede os til det. Efterhånden som krigen skred frem, syntes tyskerne at skulle spare på skytset. Ikke mindst, da der ofte kun var tale om overflyvende fly.* Endelig husker hun også, at en tysk flyver en sommereftermiddag morede sig med at stryge lavt hen over taget på badeanstalten: *Man kunne*

se ham i cockpittet. Det skete selvfølgelig under gevaldigt motordrøn, så folk for op, ikke ulig en flok ænder i Batterisbækken, når der bliver kastet sten ud imellem dem.

At luftalarmer efterhånden blev noget, man ikke tog rigtig alvorligt, kan ses af følgende lille bemærkning i referatet fra Dragør Museumsforenings generalforsamling den 24. februar 1944: *Da dr. Dich havde besvaret spørgsmålene, sluttede den til tider livlige generalforsamling, som end ikke lod sig anfægte af den under mødet varslede luftalarm.*

Etablering af beskyttelsesrum

Indretningen af offentlige tilflugtsrum påbegyndtes allerede i slutningen af april 1940, og arbejdet skred rask frem. Allerede i juli kunne man offentliggøre en liste over tilflugtsmuligheder i de to kommuner. Der var dog ikke tale om egentlige beskyttelsesrum, kun de såkaldte dækningsgrave – halvt underjordiske korridorer med trævægge, tildækket med volde, og gravet i sik-sak mønster som skyttegrave.

Følgende steder kunne man søge tilflugt i sommeren 1940: Kirkevej (ved den nuværende Jægervej) med plads til 300 personer; Anlægget i Dragør (syd for Kirkegården) med plads til 400 personer; Dragør Havn (ved Strandstien) med plads til 50 personer; ved Grushullerne (overfor F.J. Madsensvej) med plads til 100 personer; Kirkevej (øst for St. Magleby Skole) med plads til 50 personer; Ndr. Kinkelgade (mellem nr. 21 og 23) med plads til 50 personer.

Hvor det var muligt, indrettedes også private beskyttelsesrum – i kældre og andre steder. Her kunne det

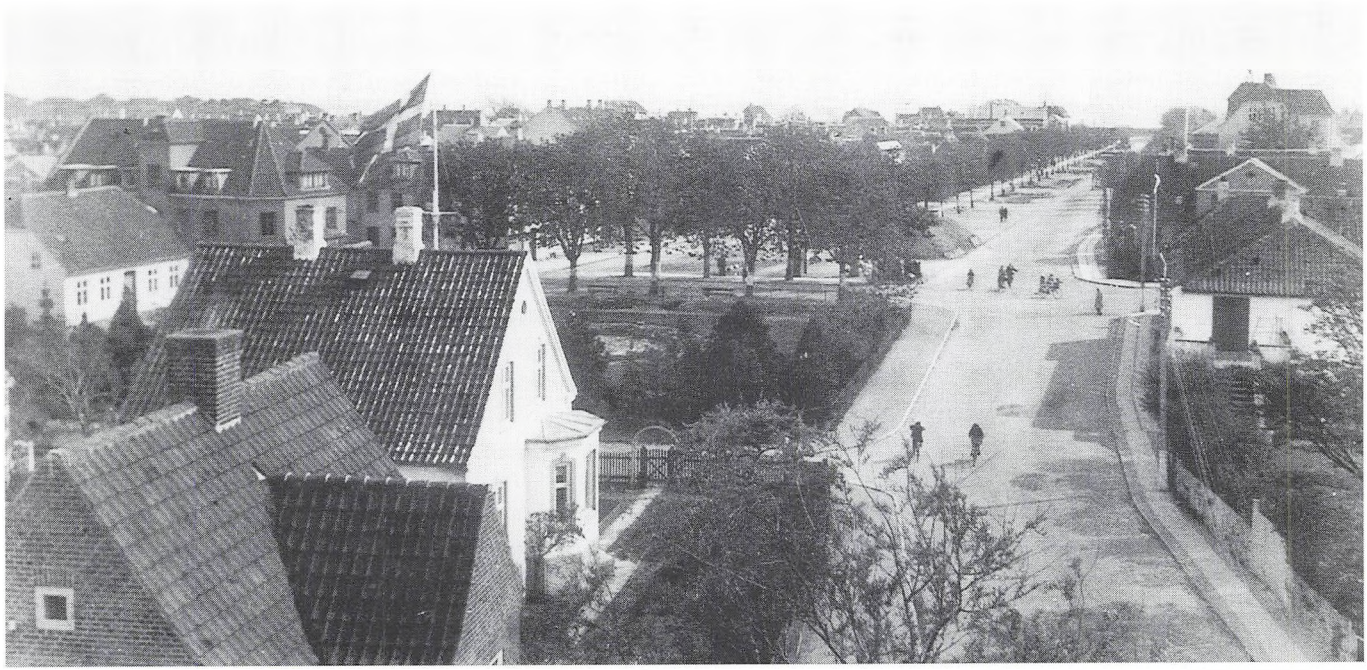

Udsigt fra kikkenborgen på Dragør Rådhus mod syd ad Vestgrønningen. Bemærk bunkersanlægget ved Kirkevejskrydset, der først blev fjernet i februar 1965. (Foto: Viggo Iversen, ca. 1945)

gøres nogenlunde behageligt trods alvoren. Da luftalarmer efterhånden blev dagligdags foreteelser, valgte mange at ignorere dem og undgå besværlighederne med at søge dækning. Jan Dirchsen erindrer følgende: *Vi havde jo indrettet os i kælderen, men da vi i den kommende tid oplevede mange alarmer, uden at der skete noget, var det kun i begyndelsen, vi gik i kælderen. Jeg lavede nogle skodder af planker til at sætte for vinduerne i soveværelserne, det var jo splinterne fra tyskernes luftskyts, der var farlige.*

Først i forsommeren 1944 begyndte man at overveje indretning af egentlige beskyttelsesrum. Da var krigslykken for alvor vendt for tyskerne, og man regnede med en snarlig afslutning af krigen. Som tidligere omtalt forventede man lokalt, at dette kunne få alvorlige konsekvenser for civilbefolkningen. Der optoges derfor forhandling med luftværnsmyndighederne, og resultatet blev en plan om opførelse af omkring 20 cementstøbte, kuppelformede tilflugtsrum med plads til ca. 50 personer i hver. Byggeriet gik derefter i gang og stod tilsyneladende færdigt i januar 1945. I St. Magleby Kommune blev følgende bunkers anlagt: ved stationspladsen i Dragør (ved nuværende Støbervænget) – nedlagt april 1956; på Stationsvej (i Grushullerne); på Hovedgaden (nord for St. Magleby, i det nuværende lufthavnsområde); på Hovedgaden ved Hollændergård; på Ndr. Strandvej 14. I Dragør indrettedes bunkersanlæg følgende steder: på hjørnet af E.C. Hammersvej og Løkkevej – nedlagt i oktober 1947; på hjørnet af Stationsvej og Hollændervej – nedlagt maj 1948; på Vestgrønningen (ved Lillegade) – nedlagt februar 1965; ved Strandstræde 33A – nedlagt april 1962; på Stationsvej (ved remisen); i Stakhaven; på hjørnet af Rønne Allé og Vestgrønningen; på hjørnet af Vestgrønningen og Drogdensvej.

I slutningen af januar 1945 indrettede Dragør Kommune endvidere et sanddepot ved vandtårnet i Nyby. Her kunne beboerne gratis hente sand, som kunne bruges til bekæmpelse af bombebrande.

Samtidig med at byggeriet af tilflugtsrum foregik i St. Magleby Kommune, nedsattes i september 1944 et evakueringsudvalg, som skulle føre tilsyn med byggearbejdet og udarbejde planer for evakuering i tilfælde af en katastrofe. Udvalget kom til at bestå af to sognerådsmedlemmer, kommunesekretæren, formanden for DKB, Thora Lund, og overbetjent Emil Thers, som imidlertid blev interneret ved aktionen mod politiet den 19. september.

Nødhjælpsarbejde

For at afhjælpe den store arbejdsløshed, som havde været stadigt voksende op gennem 1930'erne, og for at undgå at arbejdsløse blev sendt på arbejde i Tyskland, blev der i sommeren 1940, ligesom mange andre steder i landet, stiftet en lokal afdeling for Amager af Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse (L.A.B.). Der blev ikke stiftet særlige lokalafdelinger i Dragør og St. Magleby, men foreningen fik økonomisk støtte fra begge kommuner.

Foreningen var konstant på udkig efter opgaver og søgte bl.a. gennem oplysende virksomhed at skabe forståelse for sit virke. Det såkaldte sognearbejde blev et særligt arbejdsområde. Herved opsøgte man de 221 gårde, der ifølge korntællingslisterne var på Amager, og bad landbrugerne om at opregne beskæftigelsesmuligheder. Det gav en overraskende mængde arbejdsmuligheder. I perioden oktober 1941 til april 1942 fordelte sognearbejdet sig på følgende måde i St. Magleby Kommune:

	Antal arbejdsdage
Grundforbedring	2160
Planeringsarbejder	1000
Private veje	200
Plantning af læhegn	120
Stenopsamling	100
Andet tilskudsberettiget arbejde	665

Endvidere foranstaltede L.A.B. i samarbejde med Amagers ungdomsorganisationer storstilede frugtindsamlinger, hvor de unge blev sendt ud for at hente overskudsfrugt hos private. Herefter blev det henkogt og syltet for senere at blive uddelt til børnehaver, aldersrentenydere o.a. Alene i efteråret 1940 nåede 400 unge at indsamle 15.000 kg. frugt på Amager. På samme måde indsamledes grøntsager og kastanier, som blev anvendt til fremstilling af marcipan (som erstatning for mandler) og til svinefoder.

Danske Kvinders Samfundstjeneste af 1940 stod også for indsamling af nedfaldsfrugt og grøntsager. De fik bl.a. støtte til deres arbejde fra St. Magleby Kommune.

Sideløbende med disse private initiativer forpligtede staten kommunerne til at udforme særlige planer, hvor de opregnede mulige beskæftigelsesarbejder inden for deres område. Kommunerne opfordredes ligefrem til at iværksætte arbejder, som de ellers ikke havde påtænkt at sætte i gang. Et af lokkemidlerne var så store tilskud fra bl.a. Statens Vejfond, at kommunernes udgifter ved anlægsarbejder blev minimale.

Dragør Kommunes beskæftigelsesplaner omfattede bl.a. brolægning, udbedring af bolværket i fiskerihavnen, inddæmning af et areal syd for havnen og etablering af en strandvej på strækningen fra Dragør til St. Magleby Strandvej.

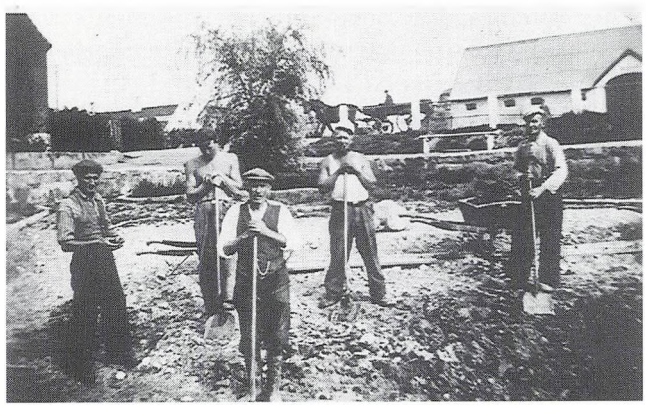

Oprensning af gadekæret St. Magleby. (Ca. 1941)

Tanken om en strandvej langs Amagers kystlinie var blevet fremført allerede i 1916 af en havearkitekt, og blev altså i disse tider med rigelige tilskudsmidler realiseret for Dragørs vedkommende. Arbejdet påbegyndtes i sommeren 1942, men blev ufrivilligt standset i flere omgange, fordi staten så sig nødsaget til at trække arbejdskraften over til andre områder. Den 29. juli 1944 kunne Dragør Tidende i begejstrede vendinger meddele: *Den nye Søndre Strandvejs tilslutning til Vestgrønningen skrider rask fremad, og forbindelsen ved Wiedersvej er snart igen etableret. Man kan så småt begynde at danne sig et indtryk af den nye vejs dristige og smukke linieføring. Når den forhåbentlig til næste år bliver færdig, vil den kritik, der er kommet til orde mod dens etablering, sikkert forstumme. Vejen vil uden tvivl, når den får tilslutning til vejnettet i St. Magleby, blive en turistattraktion af rang.* Færdiggørelsen trak dog ud, fordi man manglede materialer. I januar 1946 var vejen endnu ikke færdig, men da besluttedes det på et møde mellem kommunalbestyrelsen og amtsvejinspektøren at gå i gang med færdiggørelsen, så snart vejret tillod det.

Ideen med en strandvej hele vejen rundt om Amager blev aldrig ført ud i livet. Andre planer umuliggjorde desværre dette storstilede projekt: Mod nord bevirkede stadige udvidelser af lufthavnsarealet, at området langs stranden blev lukket for offentligheden. Og langs kysten helt mod syd eksproprieredes i besættelsesårene en del landbrugsjord til militære formål, således at etablering af en kystvej langs stranden over Aflandshages jorder til Skovvejen i Kongelunden ikke kunne lade sig gøre. I dag ligger Søndre Strandvej så dér, lidt umotiveret, som den eneste bid af den store drøm, der aldrig blev til virkelighed.

I St. Magleby Kommune benyttede man sig bl.a. af de statslige låne- og tilskudsmuligheder til forbedringer af avls- og beboelsesbygninger på landet og, som det

fremgår ovenfor, af mulighederne for grundforbedringsarbejder. Endvidere støttede man anlægget af en sportsplads i Søvang, ligesom man i begyndelsen af 1945 søgte at få etableret det længe savnede stranddige, der skulle hindre de stadige oversvømmelser langs kysten. Det var et længe næret ønske fra grundejerforeningens side, som imidlertid først blev til virkelighed i begyndelsen af 1970'erne.

Ansøgninger om tilskud til udførelsen af arbejde behandledes af sognerådet, som også stod som garant for, at det var lokal arbejdskraft, der udførte arbejdet.

Som et andet omfattende beskæftigelsesprojekt på Amager kan nævnes den store inddæmning og tørlægning af et område i Kalveboderne (nuværende Vestamager), som skulle forøge Amagers areal med ca. 2500 ha. eller med mere end 40%. Arbejdet på den 13 km. lange dæmning blev påbegyndt i august 1939 og i det store hele afsluttet i efteråret 1944. I juli 1941 blev det noteret i Amager Bladet, at der var beskæftiget 6-700 mand med skovl og spade ved dette kæmpemæssige inddæmningsarbejde.

Trafikale forhold

Den 31. marts 1938 kørte det sidste persontog fra Amagerbro station til endestationen i Dragør, dermed ophørte al persontrafik på Amagerbanen. Man gik derefter over til omnibusdrift på hele øen. Ved således at

Da der ikke længere var brændstof til søndagsbrug, blev der sat hestevogne ind på ruten Dragør - Sundbyvester Plads. (Foto: Svend Jans, 1945)

basere driften på benzin kom man ved krigsudbruddet i september 1939 i alvorlige vanskeligheder. En importvare som benzin blev som det første rationeret, og selskabet blev påbudt at indskrænke kørslen. Allerede den 11. september trådte den første af en lang række nødkøreplaner i kraft.

I foråret 1940 blev forsyningssituationen yderligere forværret. Så for at kunne opretholde de trafikale forbindelser til det sydlige Amager, besluttedes det at genoptage togdriften. Fra den 6. maj 1940 rullede passagertogene atter på skinnerne mellem Amagerbro og Dragør med afgange morgen og eftermiddag. Rutebilkørslen blev indskrænket til nogle få afgange midt på dagen.

De følgende år blev præget af konstante ændringer og indskrænkninger i køreplanen. Driften blev hele tiden reguleret i forhold til tildelingerne af brændstof. Det var til stor gene og forbitrelse for de mange passagerer, der var afhængige af daglig transport til og fra København, og det gav anledning til mange klager og læserbreve i Amager Bladet.

I en artikel i Dragør Tidende den 17. marts 1945 opsummeredes situationen således: *Forholdene på Amagerbanen har i vinter været skandaløse, både hvad angår afgangstiderne, billetteringen og renholdelsen af kupeerne. Endvidere var vogntagene utætte, der manglede så fuldstændig advisering til de rejsende af forsinkelserne, og sidst men ikke mindst manglede toiletforhold ved endestationen ved Amagerbro.* (De oprindelige stationsbygninger var fjernet i 1938). Der synes altså overhovedet ikke at have været noget positivt at sige om forholdene for de rejsende.

I besættelsens sidste måneder var forsyningssituationen blevet så dårlig, at man fra 1. februar måtte indstille persontransporten på søn- og helligdage, såvel på banen som på de resterende omnibusruter. Ruten mellem Dragør/St. Magleby og Sundbyvester Plads blev derfor besørget med hestekøretøjer om søndagen.

Det offentlige liv

Krig og besættelse satte i mange henseender den materielle og tekniske udvikling i stå, men kulturen og fritiden synes at have haft deres egen blomstringstid. Fritidslivet var naturligvis påvirket af besættelsesmagtens tilstedeværelse og de mange indskrænkninger i bevægelsesfriheden, men alligevel synes både forlystelses- og foreningslivet at have fået et gevaldigt opsving. Der blev holdt et stort antal offentlige baller på Strandhotellet, på Elisenborg, på Dragør Badehotel, på St. Magleby Kro, på Strandpavillonen, på Sydvestpynten og på kroen i Kongelunden, ligesom foreningerne afholdt utallige fester for medlemmerne. Musikken ved disse arrangementer blev ofte leveret af et levende orkester, men der blev også benyttet grammofon eller radio.

Ved en række kulturelle aftener på Strandhotellet arrangeret af Dragør Boldklub strakte repertoiret sig f.eks. fra underholdning med sangeren Holger Gabrielsen til foredrag, viseaftener og forevisning af farvefilm om rejser til sjældne og eksotiske steder. Aksel Schiøtz, der næsten blev tilbedt for sin nationale sangkunst, skulle have underholdt ved et arrangement i oktober 1943, men det måtte aflyses p.g.a. undtagelsestilstanden. Især rejsefilm synes at have været populære i en tid, hvor det ikke var muligt at rejse udenlands, og hvor al presse var omfattet af censur.

Biografer og film

Biografernes annoncer taler deres eget, tydelige sprog i Amager Bladet. De optager efterhånden mere og mere spalteplads. Det var populært at gå i biografen i disse år. Og man lod sig end ikke skræmme af de tvangsindlagte forfilm, UFA-filmjournalerne, hvor tyskernes uovervindelighed skildredes i reportageform.

Dragør Biograf spillede i hovedsagen fredag/lørdag/søndag og havde så vidt muligt en »ny« film på programmet hver uge. Der vistes mange svenske og

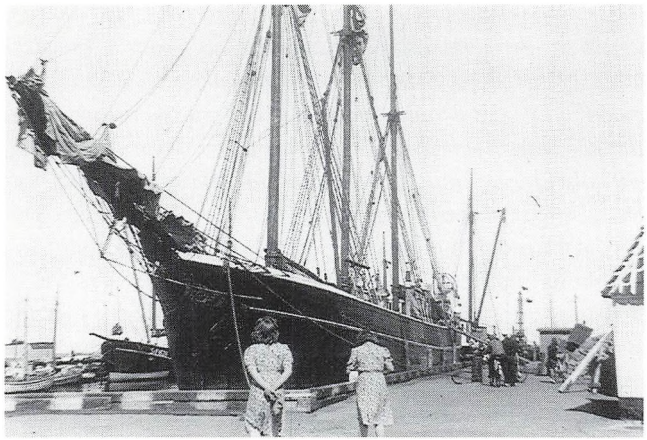

Det var en spændende tid især for byens børn, da filmen »Alle mand på dæk« blev optaget i Dragør Havn. (Foto: Jørgen Jans, 1942)

danske lystspil, men også repriser af amerikanske westerns og farcer, som det først blev forbudt at vise fra 1. januar 1943.

Tyske film var kun sjældent på programmet, de havde nok ikke det store publikum, men var sikkert heller ikke til helt at undgå for en biograf i en by med forholdsvis mange tyske soldater. Den tyske film »Kurs: Stik vest« fik følgende omtale i Amager Bladet: *Filmen skildrer en ubåds mandskab under krigen og under orlov hjemme, og som sædvanlig når tyskerne filmer Værnemagtens forskellige afdelinger, byder filmen på en lang række ypperlige optagelser, hvoraf en del er optaget 30 m under havets overflade.* Tja, biografdirektør Axel Hansen gjorde, hvad han kunne for at lokke publikum til, men mon det lykkedes at fylde biografen til en tysk spillefilm med indlagt krigspropaganda?

Den danske filmbranche havde gode forhold i besættelsesårene – uden udenlandsk konkurrence af betydning og med et yderst taknemmeligt publikum. Man kunne uden videre producere alle de film, der kunne skaffes råfilm til, enhver ny dansk film blev et tilløbsstykke. Nogle få af de danske film fra den tid blev delvist optaget på det sydlige Amager.

I 1940 blev flere scener til filmen »Sommerglæder« optaget i Dragørs gader, og indledningsvis figurerede ejendommen »Højerup«, der lå på hjørnet af Kirkevej og Stationsvej, som forbillede for »Brasens Hotel«. I 1941 var der optagelser til filmen »En søndag på Amager« adskillige steder – bl.a. på Dortheasminde i Ullerup. Og i sommeren 1942 blev der til filmen »Alle mand på dæk« lavet en række optagelser på en stor tre-mastet skonnert, der lå i Dragør Havn.

Revy og dilettant

Dragør Boldklubs dramatiske afdeling havde siden 1925 oparbejdet en tradition for at lave revyforestillinger, der kunne give penge i kassen til klubbens virksomhed. Med den tyske besættelse i 1940, der som tidligere omtalt betød aflysning af det års forestilling, var humøret i lang tid ikke til revy og kabaret. Man indstillede næsten virksomheden i to sæsoner, når man lige ser bort fra en enkelt børnekomedie i 1941. Først i 1942 fik man stablet forestillingen »Havets helte« på benene til boldklubbens 35 års fødselsdag i maj. Derefter fulgte folkekomedien »Amuletten« i 1943 og vaudevillen »Aprilsnarene« i 1944. Drivkræfterne bag disse forestillinger var skuespilleren Oswald Wallinie, der stod for iscenesættelsen, og Poul Jans, der tog sig af dekorationer og musik. I 1945 synes der slet ikke at have været overskud eller humør til teatervirksomhed. Alligevel blev det til et lille eventyrspil »Hyrdinden og skorstensfejeren« ved Dragør Boldklubs årlige børnemaskerade 25. februar 1945.

Der var også andre foreninger, som formåede at lave amatørteater. F.eks. opførte Amager K.U. den 3. januar 1941 »Den store radioudsendelse« på Dragør Strandhotel, ligesom Dragør Skibsførerforening i oktober 1942 havde farcen »Charles tante og Charlottes onkel« på programmet.

Besættelsestiden forløb dog ikke helt uden revyer. Poul Jans og Oswald Wallinie var således med ved opsætningen af Dragør Husmoderforenings revyforestilling »Kabaret med kolde og varme gysere gennem 25 afdelinger«. Forestillingen havde premiere ved foreningens stiftelsesfest den 17. januar 1943 og omtales på følgende måde i foreningens protokol: *Forsamlingen morede sig storartet, og præstationen blev belønnet efter fortjeneste med stormende bifald. Der var 282 deltagere. Efter forestillingen fik man kaffe, derefter var der dans til kl. 0.30. Denne gang havde mænd adgang til at deltage i sammenkomsten og var mødt i betydeligt antal.*

I 1946 blev det atter tid for traditionel D.B.-revy, som den kendtes fra før den tyske besættelse – revy med bid og vid og lokal kolorit. Efterkrigstidens første revy hed »Saltholmsorkestret«, hvor musikalsk show og revy indgik i en festlig kombination.

Foreningsliv

Dragør Boldklub får nyt klubhus

I pinsen 1942 kunne Dragør Boldklub fejre sit 35 års jubilæum med nedlæggelse af grundstenen til det klubhus, som man gennem mange år havde arbejdet hårdt for at indsamle penge til. Det var ellers lige ved at mislykkes for klubben. Man havde i første omgang søgt beskæftigelsesmidler til opførelse af både sportshal og klubhus, men det ville Arbejdsministeriet ikke bevilge. Man ansøgte derefter om midler til et klubhus alene, og fik bevilget et tilskud på 40% af arbejdslønnen og 50% af materialeudgifterne. Derudover bidrog Dragør Kommune både med støtte og lån, ligesom kommunen stillede grunden til rådighed.

Klubhuset stod klar til indvielse i slutningen af april det følgende år. Man havde formået prins Knud til at deltage i indvielsen, som indledtes med frokost på Dragør Strandhotel og efterfulgtes af besigtigelse af lokalerne på Engvej. Amager Bladet var med til festen og skriver om huset: *Og et dejligt hus var det. Rummeligt, smukt og yderst praktisk og velindrettet med specielle rum ikke alene til herrer og damer, men til de enkelte sportsgrene, til gæster o.s.v. Og desuden var der i herrernes afdeling en ret stor kombineret opholdsstue og restaurant, i damernes afdeling en ualmindelig yndig opholdsstue ud mod vandet. Det hele var gennemført smukt, og møblementet ovenud nydeligt.* Dagen afsluttedes med indvielsesfest på Strandhotellet for klubbens medlemmer.

Byggeriet lykkedes altså på bedste vis – og på trods af den dårlige forsyningssituation og almindelige varemangel; men man måtte alligevel i begyndelsen klare sig med koldt vand fra egen brøndboring og en åben pejs samt en kakkelovn til opvarmning.

Dragør Boldklub fester

I hele perioden 1940-45 søgte Dragør Boldklub at gennemføre sine traditionelle arrangementer, omend med visse ændringer. Klubben var til stadighed nødsaget til at skaffe penge til opretholdelse af niveauet for de sportslige aktiviteter og vedligeholdelse og drift af idrætsparken.

Myndighederne tillod ikke, at klubben afholdt de traditionsrige »havnefester« på selve havneområdet, men de gav dog tilladelse til, at boldklubben i august 1940 kunne afholde en »havnefest« på Sydstranden ved badeetablissementet. Her forsøgte man at skabe en fest som de tidligere med boder, lodtrækninger, musik og dans.

Det følgende år gav myndighederne i første omgang tilladelse til afholdelse af en havnefest under de sædvanlige former. I sidste øjeblik blev tilladelsen dog trukket tilbage, hvorefter man søgte indendørs på Dragør Strandhotel. Her blev der etableret boder i den store sal, og dagen afsluttedes med medlemsfest. Arrangementet indledtes som planlagt med sportslige aktiviteter i Idrætsparken, hvor alle boldklubbens afdelinger kom i ilden. En tilsvarende »havnefest« gennemførtes i 1942.

Som et fremstød for idrætten på Sydamager arrangerede Dragør Boldklub endvidere såkaldte »idrætsuger« med et stort og righoldigt program: atletik- og gymnastikopvisninger, samt opvisningskampe i boksning, brydning, fodbold, håndbold, hockey og tennis. Idrætsparken var rammen om idrætsugerne, som blev gennemført sideløbende med »havnefesterne« i årene 1940-42.

I 1943 og 1944 blev de to arrangementer slået sammen, så idrætsugen med en lang række sportslige præstationer kom til at kulminere i en storstilet sommerfest i idrætsparken på Engvej. Sommerfesten i 1944 får følgende ord med på vejen i Dragør Tidende: *Boldklubbens havnefesterstatning – sommerfesten i idrætsparken – fik et strålende forløb. Det ovenud gode sommervejr i den smukke park med en blå, skyfri himmel over og afkranset af det blånende Øresund, var vel også så ideel, som tænkes kan. Boderne havde rivende afsætning og måtte alt for tidligt melde »alt ud-*

Boldklubbens »havnefesterstatning« i Dragør Idrætspark. (Foto: Svend Jans, 1944)

solgt«. Kassereren ruger stadig over overskuddets størrelse, men der gisnes om en større indtægt end sidste år. Det er vist kun papir, der er så taknemmeligt, at hverdagens genvordigheder helt kan fortrænges af lutter solskin. Det er næsten ikke til at forstå, at denne fest i så idylliske omgivelser foregik efter besættelsens hidtil »varmeste« sommer.

Tyskerne benyttede sig også af faciliteterne på Engvej. Mandskab, der var indkvarteret i barakker på Sydstranden, spillede bl.a. fodbold mod mandskabet på Dragørfortet (Luftwaffe mod krigsmarinen).

Sejlsportsklubberne

Nogle foreninger blev mere berørt i deres virke af de svære tider end andre. Specielt gik det hårdt ud over sejlsportsklubberne, idet der allerede i april 1940 indførtes totalt forbud mod fritidssejlads ved Amagers kyster. Senere blev roforbudet dog for en kort periode hævet, men fra sæsonen 1941 blev al sejlads indstillet.

Dragør Sejlklub fik direkte påbud om, at rorene skulle fjernes på de både, der stod på land.

Kajakklubbens mest aktive medlemmer søgte til Kø-

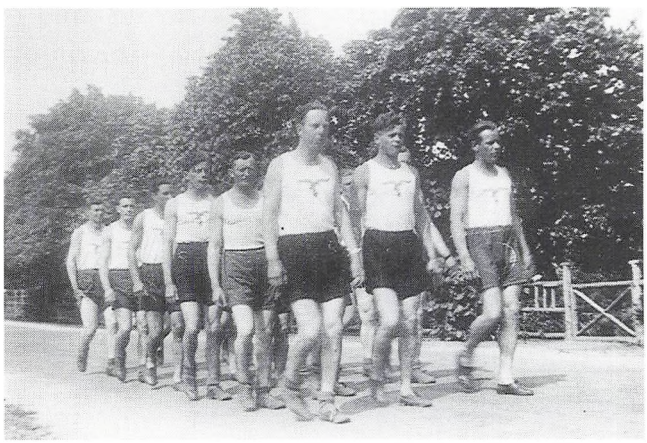

Tyske soldater »marcherer« på Stationsvej. (Foto: Jørgen Rosschou, 1944)

benhavns Havn for at få mulighed for at ro, men ellers kørte klublivet videre på laveste blus med reparation og vedligeholdelse af klubhuse og broer. Man forsøgte dog at fastholde klublivet ved at samle medlemmerne til aktiviteter på land. I oktober 1942 samledes kajakklubbens medlemmer således til en søndagstravetur i Nordsjælland.

Skydeøvelser og jagt

Skydeøvelser i skytteforeninger, skyttelaug o.lign. ophørte, da besættelsen var en realitet, idet ammunitionen blev inddraget efter en bekendtgørelse fra Justitsministeriet. Skydningen kunne dog genoptages i efteråret 1940 som salonskydning på indendørs bane og i 1941 på de udendørs baner efter nærmere fastsatte regler. Aktiviteten synes således at være fortsat på de givne betingelser. Så sent som den 22. august 1943 afholdt Amagerland Skytteforening en stor kapskydning med deltagelse af »Livjægerselskabet« og »De samvirkende Salonskytteforeninger«. Her havde man bl.a. formået prins Knud til at overvære flaghejsningen. Gæsterne blev afhentet i hestekøretøjer ved sporvognen og kørt ud til skydebanerne ved Aflandshage. Dagen afsluttedes med fællesspisning på Dragør Strandhotel, hvor man også afsendte et telegram til kongen på Sorgenfri. Ingen kunne vide, at skydesæsonen brat skulle blive afsluttet den efterfølgende søndag p.g.a. begivenhederne den 29. august med indførelsen af undtagelsestilstand. Derefter blev gymnastikken det bærende i foreningen. Til det formål havde man hver uge adgang til at benytte gymnastiksalen på St. Magleby Skole. Endvidere blev terrænsporten i løbet af foråret 1943 indført som led i foreningens arbejde.

Dragør Borgerforening og Dragør borgerlige Skyttelaug fortsatte deres årlige fugleskydninger på indendørs bane gennem alle besættelsesårene. Efter at kandidaten til den eftertragtede titel som årets fuglekonge var fundet, var der festmiddag og bal.

Den traditionsrige jagt i Kongelunden under ledelse af skovrideren fik også lov at fortsætte gennem de fem år. Der var jo samtidig tale om vildtpleje, og der gjordes et stort arbejde for til stadighed at udsætte nyt vildt. Således udsatte Jagtforeningen for Kongelunden og omliggende jorder i august 1944 100 fasankyllinger og 45 agerhøns.

Dragør Sangforening

En forening som Dragør Sangforening havde lidt lettere ved at fastholde det traditionelle foreningsliv. Selvom der også forekom midlertidige aflysninger af sangøvelserne, lykkedes det dog stort set at gennemføre de tilbagevendende foreningsarrangementer, såsom julekoncerter i de to kirker, forårskoncerter, skovture og efterårets spisegilde. Den traditionsrige morgensang på Blushøj pinsemorgen gennemførtes, med undtagelse af 1940, tilsyneladende til og med 1943. Her samledes sangforeningen kl. 7 for at byde solen velkommen og synge for en stor skare af Dragørs morgenduelige borgere. Derefter gik turen til Elisenborg, hvor der serveredes morgenkaffe.

Dragør Husmoderforening

Dragør Husmoderforening indstillede sig på husmoderens nye dagligdag og afholdt møder, hvor medlemmerne kunne få gode tips om, hvordan de skulle mindske problemerne med varemangel og rationering. Den 25. november 1941 var der således et arrangement med titlen »Nordisk reformkost«, hvor det bemærkes med nogen undren i protokollen, at foredragsholderen mente: *at hvis vi selv ville, kunne vi leve hele året af de herligste grøntsager, som vi selv dyrker her på Amager.* I januar 1944 var man nået så vidt, at husmødrene skulle have ideer til, hvordan de kunne sætte smag på maden ved brug af krydderurter o.lign. i mangel af de sædvanlige krydderier.

Husmoderforeningen fastholdt dog sit kulturelle indhold i medlemsarrangementerne – med virksomhedsbesøg og udflugter til slotte og andre kulturhistoriske steder, dilettantforestillinger og julefester.

Foreninger jubilerer

Mange lokale foreninger kunne i løbet af besættelsen fejre jubilæum. Og tidens alvor synes ikke at have lagt en dæmper på afholdelsen af sådanne mærkedage, som jo netop var forbundet med så mange traditioner. Festerne synes at have fulgt nogenlunde samme mønster: kransenedlæggelse ved stifternes grave på kirkegården, reception for foreningens venner, efterfulgt af fest med spisning for medlemmerne og deres ægtefæller og med taler og sange som underholdende indslag. Afslutningsvis var der ofte dans til levende orkester. Det kan nævnes, at Dragør og St. Magleby Sygekasse den 4. oktober 1941 kunne fejre 50 års jubilæum; at Øen Amagers historiske Samling fejrede sine 40 år i november 1941; at Dragør Sangforening den 5. april 1942 fejrede sine 75 år; at Dragør Boldklub fejrede sit 35 års jubilæum den 21. maj 1942; at Amagerland Skytteforening fejrede 75-års dag den 1. marts 1943; og endelig at Dragør Fiskeriforening fejrede sin 40 års beståen den 19. marts 1944.

Førend man i fiskeriforeningen kunne begynde at

Festmiddag på Dragør Strandhotel i anledning af Dragør - St. Magleby Sygekasses 50 års jubilæum. (1941)

planlægge en jubilæumsfest, måtte spørgsmålet dog først drøftes på generalforsamlingen. Formanden var ikke stemt for at markere dagen med en fest, han mente: *at forholdene i dag og de mange ulykker på søen maner sindet til dyb alvor.* Man måtte derfor skride til skriftlig afstemning for at afklare sagen. Resultatet blev, at man vedtog at holde festen, hvorefter der nedsattes et festudvalg.

Foreninger kommer ...

Tiden har nok ikke været til de store nyskabelser inden for foreningslivet. Alligevel vides tre foreninger at have set dagens lys under besættelsen. I oktober 1942 dannedes således »Strandjagtforeningen« i Dragør, som skulle varetage strandjægernes interesser. Og den 20. januar 1943 samledes en række pensionister i Dragør Borgerforening og stiftede »Foreningen af Alders- og Invalideren-teydere i Dragør og St. Magleby«. Allerede den 11. februar lå der på St. Magleby Sogneråds bord en ansøgning om tilskud, som dog blev afslået. Man har nok syntes, at foreningen skulle vise sin berettigelse først. I december samme år var man igen fremme med en anmodning om tilskud i anledning af julen. Denne gang var sognerådet kommet i julehumør og bevilgede 50 kr.

»Wiederparken« med højen og vandfaldet. (Ca. 1938)

Den 1. november 1944 blev »Dragør Vikingeklub« dannet. Den kunne fra starten mønstre syv medlemmer, som alle havde mulighed for at nyde et koldt gys hver dag mellem kl. 15 og 17 på badeanstalten – den første time forbeholdt damerne og den næste herrerne. Heldigvis kunne medlemmerne klæde om i et opvarmet omklædningsrum.

... foreninger går

I løbet af besættelsestiden sygnede den ærværdige forening »Dragørs Fremme« til gengæld hen for til sidst helt at stoppe sin virksomhed. Siden sin start i 1887 havde den på flere måder virket til gavn for byen – bl.a. var der gennem årene blevet etableret en række anlæg til rekreative formål langs byens vestlige grænse. Det var især via overskuddet fra de berømte sommer- og anlægsfester, at foreningen fik mulighed for at beplante og vedligeholde disse anlæg.

Der var flere grunde til, at det netop i besættelsesårene gik tilbage for foreningen. Dens økonomiske formåen var ikke længere, hvad den havde været. Sommerfesterne gav i løbet af 1930'erne stadig mindre overskud, formentlig fordi der var kommet hård konkurrence fra andre foreninger, bl.a. Dragør Boldklub, som også afholdt fester for at indsamle midler til forskellige formål.

Endvidere mistede foreningen ikke kun sin mangeårige formand, men også sin ildsjæl og igangsættende kraft, da fabrikant Wilhelm Wieder døde den 4. august 1939. Det bragte straks krise i foreningen, og det lykkedes kun med stort besvær at finde en arvtager til formandsposten. På generalforsamlingen den 14. marts 1940 modtog stationsforstander J.P. Kure kun nødtvungent valget, men måtte allerede dagen efter nedlægge hvervet af helbredsmæssige grunde. Det følgende år var der atter problemer med at finde en formand, men det mangeårige bestyrelsesmedlem Hugo Hansen lod sig hårdt presset vælge.

Endelig opstod der det alvorlige problem, at da myndighederne, som tidligere omtalt, skulle finde egnede steder at etablere dækningsgrave til beskyttelse af civilbefolkningen, valgte man at placere nogle af dem på Dragørs Fremmes festplads i anlægget bag Dragør Kirke. Dette fik mærkbare følger for foreningens økonomi. Bestyrelsen fandt det ikke længere muligt at afholde de årlige sommerfester, når man ikke havde en egnet festplads. Derved kom der ikke penge i kassen til vedligeholdelse af anlæggene. Man ansøgte Dragør Kommune om midler til støtte for foreningens aktiviteter og fik gennem årene en positiv behandling. Foreningen rejste også erstatningskrav over for luftværnsmyndighederne, hvilket man dog ikke nåede at komme igennem med. Meget hjalp det nu ikke. Foreningen synes at have mistet livskraften og initiativet. Anlæggene forfaldt. Og i juni 1944 synes vedligeholdelsen at have haft så meget tilbage at ønske, at det ved endnu en ansøgning om økonomiske midler kom til skarpe meningsudvekslinger i kommunalbestyrelsen. Pengene bevilgedes dog nødtvungent.

Efter disse heftige udfald nævnes foreningen kun nogle få gange i kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol. I foreningens egen protokol er de sidste indførelser fra et bestyrelsesmøde afholdt den 16. marts 1944. Den efterfølgende generalforsamling den 4. april blev afholdt, men er end ikke refereret i protokollen. Herefter synes foreningen at være gået i opløsning.

Dragørs Fremme er nok én af de foreninger, der har betydet mest for Dragørs udvikling. Hvad, der var den egentlige årsag til dens ophør, må stå hen, men måske havde den bare udspillet sin rolle, nu da det vigtigste formål var opfyldt: at gøre Dragør grønnere. Efterhånden var den kommunale administration også så udbygget, at det ikke længere var nødvendigt med private initiativer til at klare opgaven med etablering og vedligeholdelse af offentlige anlæg.

Museerne

Dragør Museum

Dragør Museum havde i slutningen af 1930'erne endelig fået fuld rådighed over bygningen på havnen, og den videre indretning af lokalerne var derefter gået i gang. I juli 1944 kunne man således åbne en lille afdeling med bygningstegninger fra det 18. århundrede.

Den 5. september 1944 blev museet kontaktet af formændene for Dragør Marineforening og Dragør Skipperforening. Værnemagten havde beslaglagt hele Strandhotellet, og de to foreninger var blevet pålagt at rømme deres medlemsstuer med 24 timers varsel. Der var derfor akut brug for plads til opmagasinering, og museet indvilligede straks i at stille lokaler til rådighed.

Amagermuseet

Øen Amagers historiske Samling (Amagermuseet) kunne i november 1941 fejre 40 års jubilæum. På traditionel vis var man vært ved en sammenkomst i museets bygning, efterfulgt af den årlige generalforsamling. I løbet af sommeren 1942 gennemgik ladelængen en større restaurering under ledelse af Nationalmuseets arkitekt, og samme år kunne man udsende en plakat med en amagerpige på en baggrund af museets smukke brudgomspung med amagersyninger fra 1764.

Evakuering af samlingerne

Som tidligere omtalt blev frygten for et allieret luftangreb på lufthavnen meget påtrængende hen imod slutningen af krigen. Begge museumsforeninger søgte derfor at sikre deres samlinger ved at evakuere de mest uerstattelige genstande til mere sikre områder.

Dragør Museums samlinger blev bragt i sikkerhed den 8. december 1944 på herregården Skjoldnæsholm ved Ringsted. Evakueringsomkostningerne beløb sig til 595 kr, som betaltes af Dragør Kommune. Først i slutningen af maj 1945 blev genstandene bragt

tilbage til Dragør. Før de kom på plads i de rette omgivelser, benyttede man dog lejligheden til få lavet forskellige reparationer og til en generel omplacering af samlingerne.

Amagermuseet havde i kraft af formanden, kunsthistorikeren Jan Zibrandtsen, forbindelser til de etablerede museumskredse, som udviste stor imødekommenhed, da museet skulle evakuere sine samlinger. Den 22. december 1944 blev hovedparten af museets tekstilsamling og alle amagerdragterne således sendt til Frederiksborgmuseet i Hillerød, mens Nationalmuseet sørgede for at opbevare samlingen af sølvarbejder. Sidst i juni 1945 bragtes også disse genstande uskadte tilbage til St. Magleby.

Offentlige institutioner

Skoleområdet

Den 9. april 1940 var skoleåret kun godt en uge gammelt. Børnene mødte som sædvanlig i skole denne særlige dag, og skolegangen fortsatte uantastet indtil sommerferien begyndte den 2. juli.

På St. Magleby Skole var der i skoleåret 1940-41 indskrevet 123 elever, som undervistes af tre lærere foruden førstelærer Vilhelm Lund. I skoleåret 1944-45 var elevtallet faldet til 108 børn.

Dragør Skole havde i skoleåret 1940-41 indskrevet 232 børn og i 1944-45 236 børn. Ved skolen var der foruden overlærer P. M. Nyegaard ansat elleve lærere.

Elever fra Dragør Skole runder svinget i St. Magleby. Forude ligger Sjællands landeveje. (Foto: Kristian Hansen, 1940)

I skoleåret 1955-56, hvor begge kommuner oplevede en begyndende udbygning, var elevtallene vokset til henholdsvis 192 og 499 børn.

På begge skoler var der op gennem 1930'erne blevet skabt tradition for længerevarende skoleudflugter i sommerferien for de større elever - som oftest cykelture. Disse ture fortsatte også efter den tyske besættelse. Lærer Hans Hauge fra St. Magleby Skole var således i 1940 på tur med eleverne til Nordsjælland og var også af sted de følgende år. For eleverne på Dragør Skole arrangerede lærer Kristian Hansen i 1940 en cykeltur »Sjælland rundt«, og det følgende år gik turen til »Møn, Lolland og Falster«.

Hverdagen på skolerne blev hurtigt berørt af den nye virkelighed. Allerede i løbet af april 1940 blev der som tidligere nævnt i forbindelse med gymnastiksalene på begge skoler etableret forbindsstationer, og på Dragør Skole indrettedes tillige et depot for Danske Kvinders Beredskab. Endelig blev der på Dragør Skole ganske kort tid efter besættelsen indrettet en lokal politistation i kælderen på den grå skole.

Senere blev undervisningstiden på Dragør Skole i flere perioder afkortet til kun at vare seks timer á 45 minutter af hensyn til lysforholdene, og gymnastiksalen blev lukket for undervisning, fordi man måtte spare på brændslet i vintertiden.

I juni 1944 forsøgte tyskerne at beslaglægge den grå skolebygning i Dragør. Det blev dog i første omgang forpurret, men den 11. september var beslaglæggelsen en realitet. Den gamle gule skolebygning og den lidt nyere røde kunne stadig anvendes til undervisning, men det blev nødvendigt at finde lokaler i byen, der kunne sikre en fortsat skolegang for resten af børnene. Resultatet blev, at der undervistes tre klasser i Missionshuset på Vestgrønningen og én klasse i bibliotekets læsestue i von Ostensgade. Den beslaglagte bygning blev i krigens sidste måneder anvendt til lazaret og kunne først efter en større istandsættelse tages i brug igen den 17. september 1945.

På St. Magleby Skole kunne undervisningen fortsætte uden større indblanding fra tyskernes side, dog blev gymnastiksalen beslaglagt og anvendt som vagtlokale for de tyske soldater, der havde opsyn med rullebanen. Den 5. maj 1945 blev skolen derimod udpeget af modstandsbevægelsen til at være kommandocentral. Børnene fik derfor fri fra skole indtil den 6. juni, og måtte derefter gå i skole indtil den 7. juli, før de kunne nyde en rigtig sommerferie i et frit Danmark.

Ungdoms- og aftenskole

Den 4. august 1943 nedsatte Dragør Kommunalbestyrelse et aftenskolenævn, som skulle forestå undervisningen i såvel ungdoms- som aftenskolen. Aftenskolen var allerede blevet etableret den foregående sæson, men kom nu ind i fastere rammer. Ungdomsskolen var derimod et nyt tiltag, der henvendte sig til unge i alderen fra 15 til 18 år. Kommunalbestyrelsen håbede, at der med et nævn ville blive sat mere fart i arbejdet, at der kunne komme flere fag ind i programmet og endelig, at det ville lykkes at få fat i flere unge.

Undervisningen på alle holdene skulle være gratis, men eleverne måtte selv dække udgifter til materialer. Den første fælles sæson lanceredes med udsendelsen af en trykt folder til samtlige husstande i Dragør. I forordet blev tonen slået an på følgende måde: *Vi føler alle tidens tryk og er fælles om at spejde mod lysere tider, hvor vi alle frit kan arbejde med på opbyggelsen af vort lands og folks fremtid. Derfor kan vi ikke bruge ventetiden til noget bedre end personlig dygtiggørelse, idet vi ved, at tilegnelsen af viden er en væsentlig del af det grundlag, de unge skal bygge deres fremtid på. Derfor bør enhver, ung som ældre, der ikke er bunden af fagskoler og lignende, gøre brug af det tilbud, der her gives. Læs planerne nøje igennem, og indmeld Dem i Dragør Ungdoms- og Aftenskole.*

I sæsonen 1943-44 blev følgende kursustilbud gen-

nemført: dansk, regning, samarittergerning, engelsk, tysk, husgerning og håndgerning. Tilslutningen synes at have været rimelig stor denne første sæson, idet 147 (108 kvinder og 39 mænd) tog imod tilbuddet og tilsammen fik 648 timers undervisning.

Næste sæson blev ikke helt så god, idet der kun gennemførtes undervisning i håndarbejde, kristendomskundskab og en studiekreds om samfundsforhold. Elevtallet var nede på 92 (78 kvinder og 14 mænd), som fik i alt 447 timers undervisning.

Selvom muligheden for at tilegne sig viden gratis i fritiden blev modtaget med nogen skepsis – og stort set ikke blev udnyttet af de helt unge – steg elevtallet dog støt op gennem 1940'erne. Samtidig blev der udbudt flere fag, ligesom der suppleredes med foredrags- og filmaftener.

I St. Magleby nedsattes et aftenskolenævn i efteråret 1942. Lærer Hans Hauge havde da allerede i et par år stået for aftenskoleundervisningen og havde bl.a. haft badminton, sang og foredrag på programmet.

Sundhedsområdet

Det er værd at notere sig, at netop besættelsesårene

Mange funktioner bliver samlet på St. Magleby Skole i besættelsens sidste år. (Foto: Hans Hauge, 1945)

blev den periode, hvor det opsøgende og forebyggende sundhedsarbejde overfor børn kom ind i faste rammer.

I slutningen af 1943 indledtes et kommunalt samarbejde omkring drift af en børneplejestation, der dækkede området: Dragør, St. Magleby og den sydlige del af Tårnby. Udgifterne til ordningen blev fordelt i forhold til børnetallet i de enkelte områder.

Den 1. december 1943 begyndte sundhedsplejerske Johanne Astrup Sørensen sit arbejde. Hun skulle nu besøge alle områdets nyfødte i hjemmene og følge deres vækst og trivsel det første leveår. Lokale børneplejestationer blev indrettet på skolerne i forbindelse med forbindsstationerne. Her var der én gang om måneden konsultationstid, hvor også en børnelæge var til stede.

I januar 1945 trådte en ny skolelægeordning i kraft i Dragør med dr. Dich som skolelæge. Til at begynde med fungerede hans konsultation som skolelægelokale, og sundhedsplejersken indvilgede i indtil videre også at være skolesygeplejerske. Alt syntes således at være i sin orden fra begyndelsen, hvis ikke der netop var sket det, at sundhedsplejersken var faldet uden for Dragør Rådhus og havde brækket benet. Lægen måtte derefter lave en midlertidig ordning med hjælp fra jordemoderen.

Dr. Dich fremsendte i januar 1946 en rapport til Dragør Kommunalbestyrelse om det første år med skolelægeordning. Han havde i alt undersøgt 206 børn og kunne konstatere, at børnenes sundhedstilstand i overvejende grad var god. Efter fem år med rationering og varemangel viste kun 20% af børnene tegn på undervægtighed. Knap 10% af børnene reagerede positivt overfor tuberkulinprøven og blev derfor vaccineret mod tuberkulose.

St. Magleby Kommune tilsluttede sig i august 1945 Dragørs skolelægeordning og betalte dertil med tre kroner pr. elev.

I forlængelse af skolelægeordningen indgik Dragør Kommune i oktober 1944 en aftale om en skoletand-

plejeordning med en privatpraktiserende tandlæge. Ordningen var i første omgang rettet mod de mindste klasser. Det vedtoges dog, at den også kunne komme til at omfatte børn fra de ældre klasser, hvis de havde været under regelmæssig behandling hos private tandlæger. Fra den 1. juli 1945 indførtes en tilsvarende ordning i St. Magleby.

Bibliotek

Dragør Folkebibliotek blev etableret i 1930 og fik til huse i en lille lejlighed i Strandgade 24. I slutningen af 1930'erne var forholdene blevet for trange. Så den 21. november 1939 kunne man flytte til nye lokaler i von Ostensgade 13, hvor der både var læsestue med seksten pladser og en håndbogssamling, foruden god plads til bogsamlingen.

Benyttelsen var steget jævnt gennem de første ti år, men at svære tider fremmer lysten til hjemlig hygge og læsning ses bl.a. i, at udlånstallet steg eksplosivt i 1940 med 86%, mens det i 1945-46 udviste et fald på 23%.

Årets fester

Jul

Julen stod nok alle årene i krigens og krisens tegn, men ser man på det utal af juleballer og juletræsfester, der blev afholdt, så er det næsten som om alle ved juletid for en stund søgte at glemme dagligdagens realiteter, søgte at skabe en illusion om, at der ikke var fremmede folk i landet.

Juletræet på Kongevejen var også den gang en tradition, der hørte julen til. En indsamlingsbøsse var placeret ved træets fod, og bidrag gik til at give trængende familier en god jul.

Den sidste krigsjul afholdt Dragør Husmoderforening julefest for børn. I protokollen er indført: *Man begyndte med at synge julesalmer og -sange, gå rundt om juletræet og lege forskellige lege. I mellemtiden var den unge mand, der skulle levere musikken, kommen med sin harmonika, og børnene dansede lystigt. Under dette var dilettantskuespillerne blevet klædt om og sminket, og de spillede »Troldens næsering« for børnene. De voksne så til ved kaffebordene bagest i salen sammen med de mindre børn. Børnene fik hver en sodavand med sugerør og nogle småkager. Imellem dansene blev der desuden uddelt en julegave til hvert barn – en påklædningsdukke. Der var ca. 120 børn og 78 voksne. Billetprisen: 1 kr. for børn, 50 øre for voksne.* Og sådan bød traditionen, med ganske få variationer, at julefester for børn skulle afholdes. I mange tilfælde var der så bal om aftenen for de voksne. Om Dragør Sangforenings fest julen 1941 blev det dog bemærket: *Der var som sædvanlig for lidt tilslutning, men for de medlemmer, der var mødt op, blev det en god aften.*

Selvom det ikke lader sig udlede af teksten, at Husmoderforeningens fest fandt sted i julen 1944, blev den nok alligevel fejret i en stemning af uro og mismod. Som tidligere nævnt herskede der stor nervøsitet for, hvordan krigen ville blive afsluttet. Dertil kom at alle forsyninger og varer næsten var opbrugte med stadig nye rationeringer til følge. Det var en daglig kamp at få dækket de helt almindelige fornødenheder. Gasværksbestyreren måtte således i midten af december 1944 meddele kommunalbestyrelsen i Dragør, at han blev nødt til at lukke for gassen fra kl. 20 til 5, for at der skulle være gas nok til juledagene. Kommunalbestyrelsen mente dog, at man kun kunne lukke for gassen indtil kl. 4.30 af hensyn til dem, der skulle tidligt op og på arbejde.

Trods alt synes der dog ikke at have været afholdt færre julefester dette år. I Dragør Tidende bekendtgjordes julens begivenheder i en særlig »julens erindringsliste«, hvoraf det fremgår, at i ugen mellem jul og nytår afholdtes seks julefester i Dragør og St. Magleby. Da var en del fester allerede blevet afholdt i løbet af december og flere fulgte i januar.

Nytårsfester

Nytårsballer synes at have været i høj kurs i besættelsesårene. Dragør Boldklub afholdt således de tre første krigs-nytårsaftener bal for medlemmerne på Strandhotellet. Ved den første fest udkom der til lejligheden en særudgave af medlemsbladet, som både indeholdt minder om det gamle og ønsker for det nye år, samtidig med at det var festprogram med sange trykt på bagsiden. Traktementet ved festen bestod bl.a. af en aperitif og tre æbleskiver for 1 krone.

Ved årsskiftet 1943-44 var ballet på Dragør Strandhotel blevet offentligt, og det ses, at der også var baller på Elisenborg og på St. Magleby Kro det år. Det er lidt uvist om der festedes offentligt ved årsskiftet 1944-45. Der er ikke nogen annoncer for sådanne arrangementer i lokalaviserne.

Fastelavn

Den meget traditionsrige fastelavn i St. Magleby med tøndeslagning til hest blev ikke afholdt offentligt i perioden 1941-45. Den 20. februar 1941 indrykker »Vennekredsen« følgende meddelelse i Amager Bladet: *Fastelavnsridningen blev altså ikke til noget i år i St. Magleby, men i stedet afholder Vennekredsen fastelavnsfest den 3. marts på Dragør Strandhotel.* Dette synes at have været en generel tendens. Man rykkede alle fastelavnsarrangementer indendøre, og foreningslivet synes at have gjort noget ekstra ud af fastelavnsfester med tøndeslagning og børnemaskerader.

Den første tøndeslagning i et frit Danmark - her for de gifte ryttere. (Foto: Hans Hauge, 1946)

I 1942 indbyder Dragør Boldklub medlemmerne til karneval på Strandhotellet med ordene: *Skulle der virkelig ikke blandt vore medlemmer være stemning for en god gammeldags maskerade nu? Trænger vi ikke til at ryste isvinterens knugende åg af os, til at bortjage rædslerne med røde og blå næser, med frosne vandrør og tilisede ruder? – og dog, næserne kan vi godt beholde på til karneval. Længes vi ikke efter at hengive os til en varm livsglæde med humør, musik, sang og dans – og kan vi da finde skønnere rammer end den forjættende FORÅRETS FEST.* Festen blev afholdt med musik, sang og »ædle vine« af dansk fabrikat. Til de medlemmer som skulle have »glemt« maskeringen var der sørget for rigeligt af hatte og næser.

Pensionistskovtur

Selvom det kneb med mangt og meget, lykkedes det alligevel hvert år at samle midler ind til den årlige sommerudflugt for Dragørs ældre. Den var et tilskud til den sparsomme aldersrente og et dejligt afbræk i hverdagen, som mange nok så frem til.

Kommunen betalte en del af udgifterne, men resten samledes ind blandt de handlende og byens borgere. Den 27. juli 1940 gik turen til »Studenterkilden« i Klampenborg, hvor man spiste frokost, og fortsatte derefter til »Emiliekilden«. Her blev eftermiddagskaffen indtaget til tonerne af Kai Julians orkester. I 1943 gik turen med tog og ekstra-sporvogn til Dyrehaven, hvor man efter en tur i skoven og på Bakken sluttede dagen på første plads i Cirkus Revyen.

Besættelsestidens begivenheder

Undtagelsestilstand: 29. august 1943

Den 29. august 1943 kom det endelige brud mellem den danske regering og den tyske besættelsesmagt. Regeringen havde den 28. august meddelt, at den ikke kunne opfylde de tyske krav om standretter og dødsdomme. Resultatet blev, at regeringen gik af og overlod landets styre til embedsmændene i ministerierne. De forblev altså i deres stillinger og hindrede derved tysk infiltration i forvaltningen.

Tyskerne svarede igen ved øjeblikkelig at internere det danske militær og at erklære landet i undtagelsestilstand.

Alle var nu klar over, at bruddet med samarbejdspolitikken og tyskerne var fuldstændigt. Mange var lettede over, at regeringen nu meldte klart flag og følte, at danskerne herefter på sin vis var i åben krig med tyskerne.

Den 29. august 1943 var Henning Svendsen fra Dragør næsten færdig med sin første periode som rekrut ved Artilleriskydeskolen på Artillerivej. Som stud polyt. var han den 1. juli 1943 blevet indkaldt på særlige betingelser, så han i løbet af tre sommerferier á to måneder kunne aftjene sin værnepligt. Han havde følgende oplevelser den dag: *Kl. 3.30 blev lejren angrebet. Vagtposterne blev i mørket forsøgt snigløbet, men gjorde brug af deres håndbomber og geværer. Tyskerne trak sig derpå tilbage og beskød fra nogen afstand vagtbygningen og lejren. Jeg og andre, der ikke var på vagt, blev vækket af detonationerne og skydningen, og kom hurtigt op og udenfor, hvor der var stor aktivitet med opstilling af kanoner bag barakkerne. Der foregik kampe mellem danske og tyske patruljer, samtidig med at tyskerne afskød lyskugler og kastede et utal af håndbomber mod lejren.*

Efter en times kamp kom et tysk pansret køretøj med tændte forlygter kørende gennem vagten og fortsatte mod lejrgaden. Ét skud fra en dansk 37 mm. kanon satte det imidlertid ud af funktion. Granaten gik ind gennem sigtespalten i tårnet og satte besætningen ud af spillet.

Kl. 5.30 enedes man om fra dansk side at stoppe kampen. På dette tidspunkt havde tyskerne opstillet en bataljon fodfolk, fire 42 t. kampvogne og morterer nok til at udslette lejren. De danske tab var tre døde og otte sårede. De tyske var en del større.

De danske soldater måtte derefter aflevere deres våben og førtes af tyskerne til internering – først i ridehuset ved Artillerivejens Kaserne, dernæst i en idrætshal ved Ryparken for til sidst at havne i Avedørelejrens Kaserne. Hjemsendelse fandt først sted i midten af oktober, så Henning Svendsen fik sin »sommerværnepligt« forlænget og studierne forsinket med ca. seks uger.

Soldaterkammerater fra Dragør i Ryvangen den 2. september 1943. (Foto: Bent Brandt)

Undtagelsestilstanden resulterede bl.a. i, at der blev indført udgangsforbud efter mørkets frembrud, og at alle forsamlinger på over fem personer var forbudt. I Dragør Sangforenings protokol beskrives situationen på denne måde: *Der måtte ikke være nogen på gaden, så vi kunne jo ikke synge om aftenen. Vi blev enige om at prøve at samle sangerne søndag formiddag. Den første søndag var der rigtig mange, men der blev dårligere og dårligere tilslutning. Til sidst var vi kun fire-fem stykker, og så måtte vi holde op med det. På kongens fødselsdag var vi slet ikke så få, og vi blev enige om at sende et fødselsdagstelegram fra foreningen. Først den 6. oktober blev spærretiden ophævet, og så begyndte vi at synge om onsdagen som sædvanlig. Det blev kun en kort glæde. Den 28. oktober blev der atter indført spærretid for København. Mærkeligt nok var Dragør ikke med denne gang, men Max Freuler* (dirigenten) *kunne jo ikke komme. Vi blev alligevel enige om at mødes om onsdagen og synge, hvis vi kunne, og ellers drøfte situationen og få en øl.*

Natten mellem den 28. og 29. august blev en sejlbåd i øvrigt vædret af en tysk torpedobåd, hvilket kostede Julius Johansen og Hans Johansen livet. De var sejlet ud om aftenen for at fiske samtidig med fiskerflåden. Da de ikke var vendt hjem i løbet af natten, frygtede man, at der var sket en ulykke. Dette blev bekræftet næste dag, da båden med knust stævn blev bragt til Dragør Havn af en vragfisker. Først flere dage senere blev ligene af de to ombordværende fundet. Ved begge begravelser var kirken fyldt til sidste plads. Årsagen til ulykken skal nok søges i den øgede aktivitet på Øresund i forbindelse med tyskernes planlagte angreb på den danske hær og flåde få timer senere. Og begivenhederne denne dag kom nok i nogen grad til at overskygge den tragiske ulykke for eftertiden.

Folkestrejken: 30. juni-3. juli 1944

Da de allierede den 6. juni 1944 indledte den længe ventede invasion i Normandiet, og russerne få uger senere indledte en storoffensiv på østfronten, rykkede

»Selvforsyning« på marker ved St. Magleby under folkestrejken. (Foto: Jørgen Rosschou, 1944)

Tysklands nederlag meget nærmere. Ingen havde dog forestillet sig, at der skulle gå næsten et år, før krigsafslutningen var en realitet. Modstandsbevægelsen var inde i en rivende udvikling. Der gennemførtes flere vellykkede sabotager i løbet af juni i København. Og tyskerne svarede igen med henrettelser og schalburgtager. Den 25. juni befalede tyskerne udgangsforbud mellem kl. 20 og 5 i hele Storkøbenhavn. Herpå svarede i første omgang arbejderne på B & W med at gå hjem kl. 14 under påskud af, at de skulle have tid til at passe deres kolonihaver. Uroligheder bredte sig og Frihedsrådet opfordrede til generalstrejke. Den 30. juni var der tale om en alt omfattende strejke. Tyskerne lukkede København af ved at lægge en jernring af militær omkring byen. Arbejdet genoptoges de fleste steder tirsdag den 4. juli, men først efter at bl.a. Frihedsrådet havde udvirket, at tyskerne var kommet med indrømmelser. I Dragør og St. Magleby kom folkestrejken også til at præge dagligdagen. En af de første dage i juli blev formanden for Dragør Kommunalbestyrelse, Holger Greisen, beordret til at sørge for, at vandforsyningen blev lukket. En tysk officer kørte derefter op

foran sprøjtehuset i Nyby og forlangte, at der blev lukket for vandet i vandtårnet. Brandfolkene gjorde den tyske officer opmærksom på de alvorlige følger det kunne få, hvis der opstod brand, specielt i den gamle bydel. Hertil svarede den tyske officer under henvisning til nedbrændingen af et nazistisk orienteret varehus på Nørrebrogade den 30. juni 1944: *Lass es nur niederbrennen genau wie Bulldog in Kopenhagen.* Derefter blev der opstillet et maskingevær på pladsen ved vandtårnet, og tre Luftwaffe-soldater sørgede for, at ingen kom nær vandtårnet i de tre dage vandforsyningen var afbrudt.

Folkestrejken skabte hurtigt en mærkbar fødevaremangel, og der udvistes stor opfindsomhed for at skaffe og fordele fødevarer uden om de almindelige kanaler. Én af de handlende på Christianshavn fik således fat i en skraldevogn og kørte ud til sin faste leverandør af kartofler og grøntsager i St. Magleby. Han sikrede sig dermed et læs kartofler, som blev solgt fra butikkens bagdør ud til gården, hvor de mange sultne kunder i øvrigt også kunne gøre indkøb hos bageren.

Nogle københavnere tog chancen og cyklede selv ud til producenterne i St. Magleby og skaffede sig på denne måde mad ved egen indsats på markerne.

Jan Dirchsen fra St. Magleby skriver den 3. juli 1944 følgende i sin dagbog: *Vi lugede gulerødder i Nyvang og tog lidt kartofler op, som vi solgte ved døren til private p.g.a. strejken. Værnemagten var her og beslaglagde nogle kartofler.* Det kunne tyde på, at tyskerne også kunne mærke følgerne af strejken.

Andre benyttede sig af muligheden for at tage væk fra byen, ud til mere fredelige omgivelser. Tidligere lokalarkivar Birte Hjorth, hvis forældre havde et lille sommerhus i Søvang, har følgende erindring om dagene omkring folkestrejken: *En lørdag nat hørte vi en kraftig eksplosion i det fjerne. Næste dag fik vi at vide, at hele Tivoli var blevet sprængt i luften af Schalburg-folk. Det har været den 24. juni 1944. Nogle dage senere begyndte den store folkestrejke i København. Alt gik i stå, og da det så ud til at ville blive hedt, flygtede vi straks ud til Søvang, provianteret med så meget, som der kunne læsses på vore cykler. Vi ville væk fra den københavnske heksekedel, og vi havde en del af vores familie med. Der var en hel folkevandring ud ad Kongelundsvejen, væk fra København. Alle der havde den mindste mulighed for at komme bort, benyttede sig af det. Hos os var vi syv personer, og i begyndelsen havde vi mad nok, men efterhånden slap det ene og det andet op – brød, smør, kød. Det gav en lidt uhyggelig stemning, for vi vidste ikke, hvornår vi ville få noget igen. Da vi havde en lille kusine på knapt et år, måtte vi forsøge at skaffe noget mælk til hende. Det var svært, for amagerbønderne var jo ikke ligefrem kendt for deres store kvægbesætninger – man havde højst en ko til at dække eget forbrug, så min far og min onkel tog turen rundt til de forskellige gårde i omegnen. På en af gårdene løb min onkel i favnen på den stedlige lænkehund, der flænsede hans bukseben og bed ham slemt i låret. Han måtte skyndsomst cykle til dr. Dich i Dragør for at blive lappet sammen igen. – Ak ja, det er ikke altid så nemt for københavnere at komme på landet.*

I Dragør slap forsyningerne af mælk og brød hurtigt op. Der var mange, der henvendte sig til betjentene på understationen og bad om hjælp. I »Tårnby Politis historie« berettes følgende: *Under en snak med jordemoderen i Dragør kom det frem, at hun havde nogle hvide armbind med rødt kors. Vi besluttede at udgive os for Røde Kors personale og dermed forsøge at komme igennem tyskernes spærring på Amager Landevej. En opringning til Sundby Hospital, der var fordelingscentral for mælk, bevirkede, at vi fik lovning på fem junger mælk. Brandvæsenet stillede vogn og chauffør til rådighed. Da vi nåede spærringen på Amager Landevej, blev vi som ventet standset og afkrævet papirer. En tysk sergent blev tilkaldt, og vi henviste til vores armbind. Han afviste at tage hensyn til dem og spurgte pludselig på rent dansk, hvad vores ærinde egentlig var. Vi fremlagde sagen, som den var, og fik til vores store forbløffelse tilladelse til at passere afspærringen med strenge pålæg om at komme sam-*

me vej tilbage. Udover at hente mælken på Sundby Hospital kørte vi også til en grossist i København og hentede nogle sække mel. På hjemvejen blev vi af den samme sergent vinket igennem uden videre. Turen blev med held gennemført tre gange.

Dragør Sangforening skulle i øvrigt have været på sin årlige skovtur den 1. juli. Men p.g.a. strejken måtte den aflyses, og da det ikke var muligt at samle køretøjer senere på sommeren, blev der ingen skovtur den sommer.

Politiet interneres: 19. september 1944

Efter 29. august 1943 blev politiets stilling stadig mere uholdbar. Indtil da havde man, omend mere og mere uvilligt, bekæmpet den illegale virksomhed. Nu lukkede man faktisk øjnene, og mange politifolk blev selv aktive i modstandsbevægelsen. I eftersommeren 1944 blev forholdet mellem tyskerne og politiet yderligere skærpet. Under sommerens mange sammenstød havde politifolkene tydeligt stillet sig på den demonstrerende befolknings side.

Understationen på Dragør Skole blev allerede lukket

Dragør Brandvæsen og Vagtværn efter at politiet var blevet interneret. (1944-45)

den 11. september. Så da tyskerne ved en falsk luftalarm den 19. september 1944 stormede landets politistationer og arresterede alle betjente, var det i Dragør kun de to vagthavende kystpolitibetjente, der blev taget med.

Landet stod herefter uden eget politi, og man måtte på anden vis søge at få klaret de politimæssige opgaver. Justitsministeriet anmodede derfor kommunerne om at oprette kommunale vagtværn.

Dragør kommunalbestyrelse konstaterede, at man allerede havde et sådant vagtværn i forbindelse med byens brandkorps og vægtervæsen. Det var stationeret i et lokale på brandstationen og foretog patruljeture rundt i byen om natten.

I St. Magleby var man på baggrund af indbyggertallet ikke forpligtet til at oprette et vagtværn. Sognerådet anså det dog for uforsvarligt at undlade at gøre det i betragtning af kommunens umiddelbare nærhed af København, og for at »forbrydere« ikke skulle opfatte området som et »fristed«. Man løste problemet ved at udvide antallet af faste brandmænd fra otte til ni, så de kunne arbejde i tre-holdsskift med tre mand på hvert hold. To mand skulle derefter afpatruljere gaderne, mens den tredje skulle blive og passe telefonen på skolen, hvor vagtværnet fik til huse.

Vagtmandskabets udrustning var lygter, knipler og fløjter samt armbind til identifikation. Deres opgave var såvidt muligt at gribe ind over for forbrydelser af enhver art og i øvrigt at rykke ud, hvis de blev tilkaldt.

Vagtmandskabet i St. Magleby måtte ifølge deres vagtprotokol rykke ud 29 gange i løbet af de ca. seks måneder, hvor de fungerede. I hvert enkelt tilfælde skulle de udfærdige en rapport, som skulle indsendes til statsadvokaten for Sjælland. Man fandt dog også løsning på problemerne, uden at der skete mere i sagen, f.eks. da de blev tilkaldt, fordi en mand havde fået stjålet et par halvlange, røde gummistøvler. Sagen blev opklaret, og så skete der ikke videre.

Ofte blev de hidkaldt af fortvivlede sommerhusejere, som havde haft indbrud og var blevet frarøvet alle former for brugsgenstande: tøj, dyner, radioer, gulvtæpper, regnfrakker o.lign. Disse ting var vel i høj kurs på det sorte marked. Det kunne også være færdselsuheld, som dette der skete den 4. december 1944: *Kl. ca. 15.45 kom en vognmand kørende ad Amager Landevej fra København. Da han skulle til venstre ved St. Magleby Kirke, forsøgte han at bremse bilen, som kun kørte 30-35 km/t. Bremserne svigtede imidlertid totalt, og bilen fortsatte op over kantstenen, op på fortovet og tørnede mod muren ved præstegården. Det lykkedes føreren at få drejet bilen lidt til venstre, hvorefter den røg gennem et stakit og tørnede mod en lysmast. Føreren blev spurgt, om han havde nydt spiritus. Han oplyste, at han havde nydt tre pilsnere og to snapse til sin frokost, samt to pilsnere og en snaps til sin middag.* Ja, der var jo nok en grund til, at han ikke helt var herre over bilen.

Befrielsen

Befrielsesdagene huskes af enhver, der oplevede dem, som noget af det bedste, der er sket i vedkommendes liv.

Thyra Petersen fra Dragør beretter følgende om den 4. og 5. maj 1945: *Den stemning, der greb os denne aften, er ikke til at beskrive. Den kan ikke sammenlignes med noget andet, og man skal selv have oplevet den for at kunne forstå det.*

Nu var det sådan, at vi havde fødselsdag den 4. og 5. maj. Så den 4. maj om aftenen var hele familien samlet hos os, og selvfølgelig hørte vi frihedsbudskabet. Tyskerne havde overgivet sig! Først var vi alle stumme, og så blev vi lige så glade og ellevilde, som andre mennesker rundt i Danmark.

Vi tænkte dog også på de familiemedlemmer, vi manglede. Én var »under jorden«, én i Frøslev og én i England, hvor han havde boet under hele krigen og arbejdede som skovhugger.

Noget måtte ske denne begivenhedsrige aften. Vi havde gemt lidt af den ægte kaffe. Nu skulle den drikkes. Men det var, som om vi havde vænnet os til erstatningen. Vi kunne ikke nyde den ægte vare eller også har den været for gammel, den smagte os i al fald ikke.

Så løb vi ud og blandede os med alle de syngende, glade mennesker, der ustandseligt gik forbi ude på havnen. Min onkel sagde, idet han pegede på minestrygerne, der stadig lå nede i havnen »Mon de ved det. Skulle jeg ikke løbe ned og fortælle dem det?« Han løb ud af døren og ned over havnen, men det var, som om han betænkte sig, standsede og gik så langsomt videre. Pludselig vendte han dog om og kom tilbage. »Nej« sagde han »jeg vil alligevel ikke, man ved aldrig, hvad der kan ske«. I løbet af en halv time var alle minestrygerne ude af havnen.

St. Magleby Sogneråd afholdt ordinært møde den 8. maj 1945 – i protokollen tilføjedes i parentes: *den dag da freden blev sluttet efter den anden verdenskrig.* Freden sænkede sig atter over de to små samfund på det sydlige Amager såvel som i resten af Danmark.

Et effektfuldt punktum

Sankthansaften var nok særlig stemningsfuld i 1945, fordi der ikke havde været mulighed for at tænde bål i fem år. I talen ved grundejerforeningen Fristrandens

»Der Führer« sendes ad Bloksbjerg til. (Dragør Tidende, 1945)

bål udtryktes nok det, som mange følte denne befrielsessommer: *Holger Drachmann har i sin midsommervise sagt disse sande ord: »Hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde.« Herude på Amager har vi ikke kunnet klage over mangel på trolde, men nu er troldtøjet forsvundet, og i aften kan vi endelig tænde vort sankthansbål. I det frie Danmark gør vi rent efter pakket og troldtøjet, som vi nu herude sender til Bloksbjerg i bål og brand ... Og så tænder vi bålet her på Fristranden og lader retfærdigheden ske fyldest og lader en skændsel gennem mange år rejse hen, hvor den hører hjemme. Altså rejs ad Bloksbjerg til og lykke på rejsen, og kom aldrig tilbage med formålet at forstyrre freden i det gamle Danmark.* Med disse ord sattes ild på det store bål, i hvis midte »Der Führer« med jernkors og farvestrålende naziarmbind havde fået ærespladsen. Og under stormende jubel forlod den berygtede og hadede person de danske strande og rejste hjem til Bloksbjerg.

Besættelse og modstand

Ventegrupper

Sabotagehandlinger i Dragør og St. Magleby har ikke fremkaldt de store avisoverskrifter. Det er ikke fordi, der ikke var modstandsgrupper på Sydamager. Tværtimod var der opstået mindre grupper i tilknytning til bl.a. Dansk-Svensk Flygtningetjeneste, BOPA og De frie Danske. Men den store tyske troppekoncentration nær Københavns Lufthavn i Kastrup bevirkede, at man ikke ønskede for meget aktivitet af modstandsfolkene. Des-

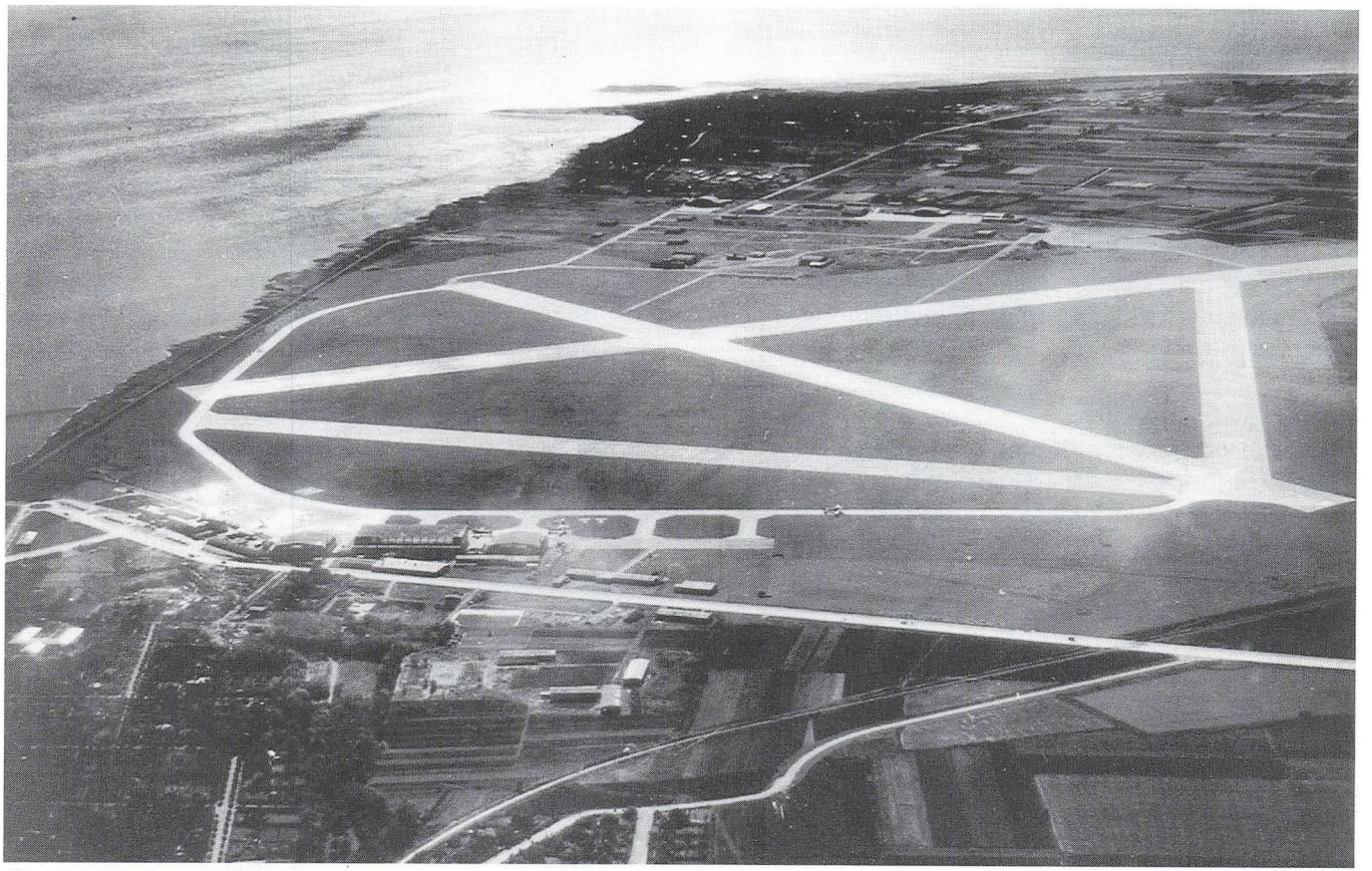

Udsigt mod syd over lufthavnsområdet med Dragør i baggrunden. (1946-48)

uden var der ingen betydende fabriksvirksomheder, der kunne være et naturligt sabotagemål, ligesom våbennedkastninger var udelukket, da tyskerne på grund af de mange fly i og omkring lufthavnen, havde meget antiluftskyts opstillet i området.

Da modstandsbevægelsen i vinteren 1943-44 gik i gang med at organisere en undergrundshær, der om nødvendigt kunne tage kampen op med de tyske styrker, blev det derfor på dette felt, at mange blev aktive på Amager.

Danmark blev delt i syv regioner med Storkøbenhavn som »region 6«, denne blev opdelt i syv afsnit. Amager fik benævnelsen »afsnit 4« og bestod ved befrielsen af ca. 2.300 mand fordelt på femten kompagnier, et stabskompagni samt politigrupper. De enkelte kompagnier blev opdelt i »delinger«, der igen var opdelt i grupper. Der var følgende kompagnier på Amager:

6 A-kompagnier med tilknytning til Dansk-Samling og borgerlige organisationer.
5 B-kompagnier med tilknytning til kommunisterne
2 C-kompagnier primært rekrutteret på Christianshavn
2 R-kompagnier med tilknytning til modstandsgruppen Ringen.

Konservativ Ungdom

Én af de lokale modstandsgrupper blev dannet omkring KU (Konservativ Ungdom). Det var KU's mangeårige formand i St. Magleby Gerhard Jørgensen fra Bachersmindegården, der efter opfordring fra et tidligere medlem af KU dannede en deling under kompagni A3. Delingen bestod af otte mindre grupper på tilsammen 48 mand. Grupperne var benævnt: Ullerup, Fælled, St. Magleby, Dragør-1, Dragør-2, Søvang, Kastrup og Maglebylille. De blev forsynet med våben fra København, som blev transporteret til Sydamager på cykel, med tog eller med torvevogn. Flere gange var der våbentransporter med Amagerbanen. Selvom det tyske sikkerhedspoliti foretog razzia i togvognene, blev våbnene dog ikke opdaget.

Militærpersonel, der var gået under jorden, hjalp ventegrupperne med våbeninstruktion. Det foregik overalt i lader, dagligstuer, kostalde og på stranden bag Kongelunden på det inddæmmede areal. Henimod slutningen af besættelsen deltog grupperne i en stor mobiliseringsøvelse, hvor over 1000 mand på Amager skulle afspærre øen i et bredt bælte.

Tyskerne har måske haft en anelse om nogle af KU-medlemmernes aktiviteter, de havde dog ingen beviser. I 1944 begyndte de at vise lidt for stor interesse for KUs arbejde, hvorfor foreningen blev nødt til at flytte fra den lejede villa »Søglimt« på Møllevej 59A.

Én af Dragør-grupperne foretog den 26. februar 1945 en aktion på Krudttårnsvej, ved »første Krudthus«. Man ville forsøge at skaffe våben fra tyskernes depot i det beslaglagte krudthus. Aktionen mislykkedes dog, og det kom til en alvorlig skudkamp med de tyske vagter. Gruppen trak til Dragør ad strandkanten, for at tyskernes hunde ikke skulle kunne følge sporet. Bedre held havde en anden gruppe, da de brød ind i krudthuset ved Møllevej, uden at vagterne blev alarmeret. Det lykkedes dem dog kun at få nogle tæpper med sig.

Flere kvinder deltog aktivt i modstandsarbejdet som kurerer, ved opbevaring af våben og som alibi for modstandsfolk fra København, der var ude på Sydamager for at instruere i våbenbrug.

Amagerland Skytteforening

Mange ventegrupper og modstandsgrupper opstod rundt omkring i Danmark omkring skytteforeningerne. Således opstod der omkring Amagerlands Skytteforening i løbet af sommeren 1944 en anden ventegruppe. I St. Magleby var det Jan Dirchsen, Hollændergård og Christian Christensen, Marienlyst, der var med til at tage initiativet til en sådan gruppe. Tanken var, at den skulle indgå i et kompagni med Knud Ahrenkilde fra Maglebylille som chef. Rekrutteringen af folk skulle gøres så diskret som

Hovedgaden i St. Magleby ved posthuset. Bemærk sirenen på taget. (Foto: Poul Petersen, november 1942)

muligt, men i Ullerup gik en lokal modstandsmand så åbenlyst rundt på gårdene uden at lægge skjul på sit ærinde, at han måtte have besked på at være lidt mere forsigtig.

Det kunne give anledning til både bekymring, men også til mere muntre episoder, når folk skulle spørges, om de ville være med. Hvis de f.eks. ikke ønskede at være med, skulle man jo være sikker på, at de ikke snakkede over sig. Svaret kunne imidlertid også være, at den pågældende var engageret andet steds.

Våbenforsendelserne fra København blev ofte udvekslet på Grønttorvet, og mange våben blev transporteret over broerne til Amager i torvevogne. Tyskerne kontrollerede næsten aldrig vognene, når de passerede til og fra Amager. Når våbnene skulle afhentes eller fordeles på Amager brugte man kodeord hentet i amagernes hverdag. Hvis man f.eks. pr. telefon fik besked om, at der kom en mand med en sæk generatorbrænde, så var der skjult en maskinpistol i sækken. Eller også kom der besked om, at man kunne afhente et læs gødning på et bestemt sted, og så kunne der være gemt en kasse håndgranater på læsset. Når våbnene skulle fordeles blandt gruppens medlemmer, lød koden i telefonen: »Kan det passe dig at komme over og kigge på et læs større rødbeder?« Så vidste man, at der var kommet en sending tyske håndgranater. Våbnene blev gemt rundt om på gårdene i kompostbunker o.lign.

Illegale blade og plakater, der skulle fordeles og opsættes, blev modtaget i tryksagskuverter, der som afsender f.eks. havde »De danske Landboforeninger«. Jan Dirchsen fortæller, at han en dag i det tidlige forår 1945 modtog et eksemplar af en plakat, som skulle sættes op på et bestemt klokkeslæt over hele landet. Plakaten blev opsat på posthuset i St. Magleby, der dengang var beliggende i Hovedgaden ved sprøjtehuset. Indholdet i plakaten vakte almindelig interesse og snakken gik livligt om, hvem der dog havde sat den op.

Fra københavnske modstandsfolk fik man underretning om, at Gestapo på Shellhuset havde mange detaljerede informationer om modstandsbevægelsens opbygning på Amager, men disse oplysninger blev tilintetgjort ved det engelske flyangreb på Shellhuset i marts 1945.

Andre aktive

Ikke alle aktive var direkte organiseret via én af de nævnte foreninger. Flere mindre grupper arbejdede på Dragør Nordstrand via kontakter i København, f.eks. med transport til Sverige af allierede, nedskudte flybesætninger, og på Sydstranden havde entreprenør Dirk Strøbæk og hans sønner kontakt til modstandsbevægelsens afsnitsledelse i Sundby.

Sabotageaktioner

Jernstøberiet Dana-Dis

Den første egentlige sabotageaktion i Dragør-området findes omtalt i »Daglige beretninger om begivenhederne under den tyske besættelse«, som udsendtes af overborgmesterens kontor til Borgerrepræsentationens medlem-

mer i perioden 1. januar 1944 til 4. maj 1945. Den 19. marts 1944 står der bl.a.: *Kl. 22 er tre sabotagevagter hos A/S Dana-Dis, Dragør blevet afvæbnet og bundet af otte til ti mænd. Sabotørerne medtog tre gamle tromlepistoler med tilhørende ganske få patroner.*

Til de mere uskyldige forsøg på sabotage hører en episode, hvor to fra Dragør i 1945 forsøgte at sætte ild til tyskernes telefoncentral, der stod i garderoben på det beslaglagte Dragør Badehotel. Ilden blev dog opdaget og hurtigt slukket.

Tyske fly

I og omkring lufthavnen blev der foretaget enkelte mindre sabotagehandlinger. Det har været nævnt, at man åbnede bundventiler på de tankvogne, der kørte ad Amagerbanens stikspor med flybrændstof til den sydlige del af lufthavnen, hvor tyskerne havde etableret sig. Ligeledes gik der rygter om, at man havde hældt lidt sukker i brændstoftankene på de tyske fly, der blev brugt som skolefly i lufthavnen. Og endelig at man i begrænset omfang skulle have forsøgt at ødelægge den cementblanding, der blev brugt ved anlæg af de tyske rullebaner.

De tyske fly, der stod parkeret ved rullebanen syd for St. Magleby, var genstand for tre sabotageaktioner. En aften ved 23-tiden i løbet af 1944 blev Stubmøllegård på Møllevej rystet af kraftige sprængninger. Det var en modstandsgruppe fra København, der havde held til at sprænge flere tyske fly i luften. To fly, der stod parkeret lige syd for gården ved rullebanen, blev ødelagt. Og tilsvarende blev et fly, der var parkeret i Strøby, syd for Brydevej, totalt ødelagt. Tysk sikkerhedspoliti og soldater gennemsøgte huse og gårde, men de fandt ikke »gerningsmændene«. Bag villaerne lige syd for Brydevej fandt en gårdejer mange år senere et stort stykke, stærkt forvredent metal.

En anden gang, også i 1944, forsøgte andre modstandsfolk at sprænge nogle fly tæt ved samme gård. Sabotørerne råbte til de tyske vagter, at de skulle løbe, og folkene på gården fik besked på at åbne vinduerne, men sabotørerne havde besvær med lunterne og aktionen løb ud i sandet.

Bedre held havde en mindre gruppe fra Amagerland Skytteforening. De sneg sig op i et fly og ødelagde så mange vitale dele, at flyet aldrig kom til at flyve mere.

De tyske soldater, der holdt vagt ved flyene, var indkvarteret i gymnastiksalen på St. Magleby Skole og kom derved i forbindelse med nogle af skolebørnene. Bekendtskabet resulterede i, at flere af børnene fik lov til at kravle op i maskinerne og lege, at de var piloter. Denne milde form for fraternisering stoppede dog brat, idet vagterne, som straf for at de ikke havde forhindret sabotage på flyene, blev sendt til østfronten. Vagterne blev afløst af soldater, der netop havde været østpå. Disse nye folk var nervøse og afviste alle, der nærmede sig flyene ved rullebanen.

Aktionen ved Tritoma

Hen over vinteren 1944-45 fik modstandsbevægelsen og ventegrupperne stadig større behov for våben og ammunition. Man kunne efterhånden se, hvor det bar hen og benyttede enhver lejlighed til at skaffe sig, hvad man manglede.

Den mest kendte våbenaktion på Sydamager er nok aktionen ved gartneriet Tritoma på Fælledvej. Tyskerne havde i januar 1945 opstillet et luftværnsbatteri med tre kanoner ved Hovedgrøften, syd for Lergravene. Stillingen var bemandet med ca. 25 mand fra Luftwaffe, og i området var der opsat mandskabsbarakker, gravet løbegrave, etableret direkte telefonforbindelse til lufthavnen m.v. Det tyske personel havde ordre til at holde sig fra civilbefolkningen, men enkelte soldater smuttede alligevel af og til op til gartneriet for at få lidt varme i fyrrummet. Ved disse besøg gik snakken, og gartnerejer Poul Hoe Larsen fik efterhånden nyttige informationer om deres stilling og om mandskabet. Han var

selv gruppeleder i A3-gruppen og havde illegale våben opbevaret på gartneriet. Det vidste tyskerne selvfølgelig ikke noget om.

Man planlagde en aktion i midten af februar 1945 for at skaffe nogle geværer. Efter aftale med NESA organiseredes én af deres personvogne i Gentofte. Udstyret med reglementerede NESA-kasketter kørte fem mand derefter til St. Magleby. Med i vognen var: kompagnichef fra A1 N.P. Nielsen (dæknavn Bjarne Hansen), kompagnichef fra A3 K. Blicher Jensen (dæknavn Negus og officiant Müller), næstkommanderende i A1 Evald Sigersen (dæknavn J5) og to mand fra kompagni A3 (Poul Hoe Larsens eget kompagni). I mellemtiden havde man på gartneriet sørget for at lokke så mange tyske soldater som muligt ind i fyrrummet.

Da modstandsfolkene trængte ind i fyrrummet blev alle holdt op, og Poul Hoe Larsen blev, som aftalt, skældt ud for at være tysk sympatisør. Efter at alle telefonledninger var klippet over, og samtlige våben og patrontasker med ammunition var læsset på vognen, kørte de fem mand i stærk fart mod nord ad Fælledvej. De kom dog ikke langt, for et stykke nede ad vejen, hvor rullebanen krydsede Fælledvej, holdt et tysk fly midt på vejen og spærrede for videre kørsel. Da folkene troede, at de var prisgivet, stak de deres våben ud af sidevinduerne. De var klar til kamp og ville samtidig forsøge at passere under et af flyets vinger. Lige inden de nåede flyet, fortsatte dette uden videre ad rullebanen, væk fra vejen. Ingen havde taget notits af den hurtigkørende bil og dens passagerer.

Efter at de erobrede våben var blevet gemt på en gård i Tårnby, ringede man som aftalt til NESA og fortalte, at vognen stod ved Sundbyvester Plads klar til afhentning.

Tilbage i gartneriet fortalte de tyske soldater deres officer om de mange modstandsfolk, der havde holdt dem op og truet dem til at aflevere deres våben. Tyskerne var måske ikke helt sikre på, at den venlige gartneriejer var så uskyldig, som han foregav. Han blev anholdt og kørt til lufthavnen til nærmere afhøring. Tyskerne havde dog ingen beviser, og han blev løsladt.

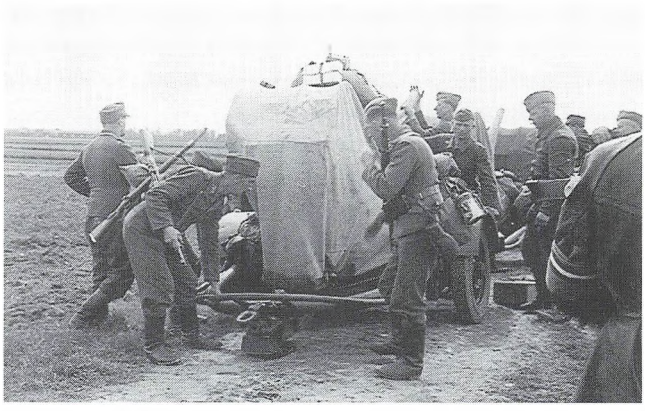

Kanonerne pakkes sammen før afgang den 6. maj 1945. (Foto: Poul Petersen)

Tre måneder senere, den 5. maj kl. 7 om morgenen, stod Poul Hoe Larsen i spidsen for to grupper modstandsfolk, da de forsøgte at overtale luftværnsbatteriets chef til at overgive sig. Det ønskede han ikke, og man skiltes, uden at der skete videre. Næste dag pakkede mandskabet imidlertid kanonerne sammen, efterlod ammunitionen og drog mod lufthavnen.

Modstandsfolk fra Sverige

Jørgen Røjel

Læge Jørgen Røjel kom allerede i 1942 i forbindelse med de faldskærmsfolk, som illegalt blev nedkastet over Danmark for at skabe kontakt med modstandsbevægelsen. Han var således med til at organisere illegal radiosending i 1943 og senere illegale overfarter til Sverige.

Efter at have deltaget i en aktion ved Langå-broerne i Jylland i efteråret 1943 blev Røjels gruppe stukket, og han blev derfor beordret til Sverige. Her blev han tilknyttet Den danske Brigade som læge.

Røjel mente imidlertid ikke, der skete nok og besluttede derfor sammen med daværende kaptajn i hæren O.C. Brøndum at tage tilbage til Danmark for igen at deltage i det illegale arbejde.

Den 7. august 1944 om natten roede de til Amager i en gammel pram. Efter mange timers roning, hvor de var lige ved at blive opdaget af et tysk patruljefartøj og et tysk fly fra lufthavnen, nåede de til et sted syd for Dragør – så tæt på det besatte Dragørfortet, at de kunne høre de tyske vagter tale sammen.

Advarselsskilt ved lufthavnsområdet. I baggrunden ses en af de bygninger, som tyskerne lod opføre i frisisk bondegårdsstil. Senere blev den anvendt som brandstation. (Foto: Jørgen Rosschou, 1944)

De forsatte roningen og gik i land i et sivområde – et godt stykke syd for Walløes havn. Her skjulte de prammen, hvorefter de fortsatte ind over land.

Brøndum, der var lidt lokalkendt, troede de havde fundet vejen til Dragør, da de nåede ind på en bred cementeret vej. Han vidste ikke, at mens han havde været i Sverige, havde Luftwaffe anlagt en rullebane syd for selve lufthavnen.

Før de nåede rullebanen havde de passeret en tysk vagt og tre lettere berusede tyske officerer. De passerede også flere fly og skilte med teksten *Zutritt strengstens verboten – Totesstraf,* inden de besluttede sig til at overnatte i en lade ved Fælledvej.

Næste morgen ved seks-tiden forsøgte de forgæves at få kørelejlighed til København. De overvejede også at tage den første morgenbus fra St. Magleby kl. 7 til København. Heldigvis gjorde de ikke det. Senere fik de nemlig at vide, at netop den bus var blevet stoppet på Amagerbrogade, og at alle passagerer var blevet grundigt undersøgt og udspurgt om deres ærinde.

I stedet fandt de frem til præstegården i St. Magleby. Her blev læge Poul Dich tilkaldt under påskud af en »akut blindtarmsbetændelse«. Han stillede tjenstvilligt med sin vogn, og som en helt dagligdags begivenhed kørte han hurtigt de to mænd til Vodroffsvej på Frederiksberg. Her blev de indlogeret hos Brøndums ven, skuespilleren Ib Schønberg, som modtog dem med åbne arme og sørgede for, at de fik et solidt morgenmåltid.

Gunnar Bjarnarson

Det var ikke kun modstandsfolkene Brøndum og Røjel, der illegalt gik i land ved Dragør.

Gunnar Bjarnarson var medlem af Holger Danskes første organisation og havde deltaget i sabotageaktionen ved Forum. Han var i efteråret 1943 taget til Sverige, hvor han havde henvendt sig til den amerikanske

konsul i Malmø. Her havde han fået til opgave at vende tilbage til Danmark og indsamle oplysninger om den tyske mineudlægning i Øresund.

Én af turene til Danmark foregik i december 1943 med en fiskekutter. Det var en hård tur over Øresund, hvor man først fik motorstop og derefter mistede sejlet. Man nåede dog langt om længe frem til et sted nord for Dragør Havn, hvor passageren måtte i vandet for at komme i land. Han var heldig, for han landede lige syd for den tyskbesatte lufthavn.

Gunnar Bjarnarson overnattede i et sommerhus på Nordstranden og fortsatte dagen efter til København. En stikker var årsag til, at han senere endte i en tysk kz-lejr, hvorfra han først kom hjem efter befrielsen.

Tyskernes tilstedeværelse

På Dragørfortet

Dragørfortet blev bygget i årene 1910-15. Det anlagdes på en kunstig ø ca. 400 meter fra den daværende kyst. Indtil 1953 var der kun adgang fra land via en lang, meget smal træbro.

Om morgenen den 9. april 1940 var der kraftig aktivitet på fortet. Herfra meldtes om overflyvning af tyske fly kl. 5.30. Man forespurgte, om man måtte skyde efter de ca. 20 fly, men fik direkte ordre til ikke at skyde. Disse fly angreb femten minutter senere Værløse Flyveplads.

Allerede den 11. april 1940 blev Dragørfortet »beslaglagt«. Prins Knud, der siden vinteren 1939-40 havde været chef på fortet, fik sent om aftenen den 9. april 1940 besked på, at Dragørfortet skulle være rømmet to dage senere.

Det menige mandskab var blevet sendt hjem, fortrolige papirer bragt i sikkerhed, og den 11. april 1940 kl. 7.50 gled Dannebrog til tops på fortet. Præcis kl. 8 blev det halet ned igen under fuld honnør, mens flagene i Dragør by i samme øjeblik gik på halv stang.

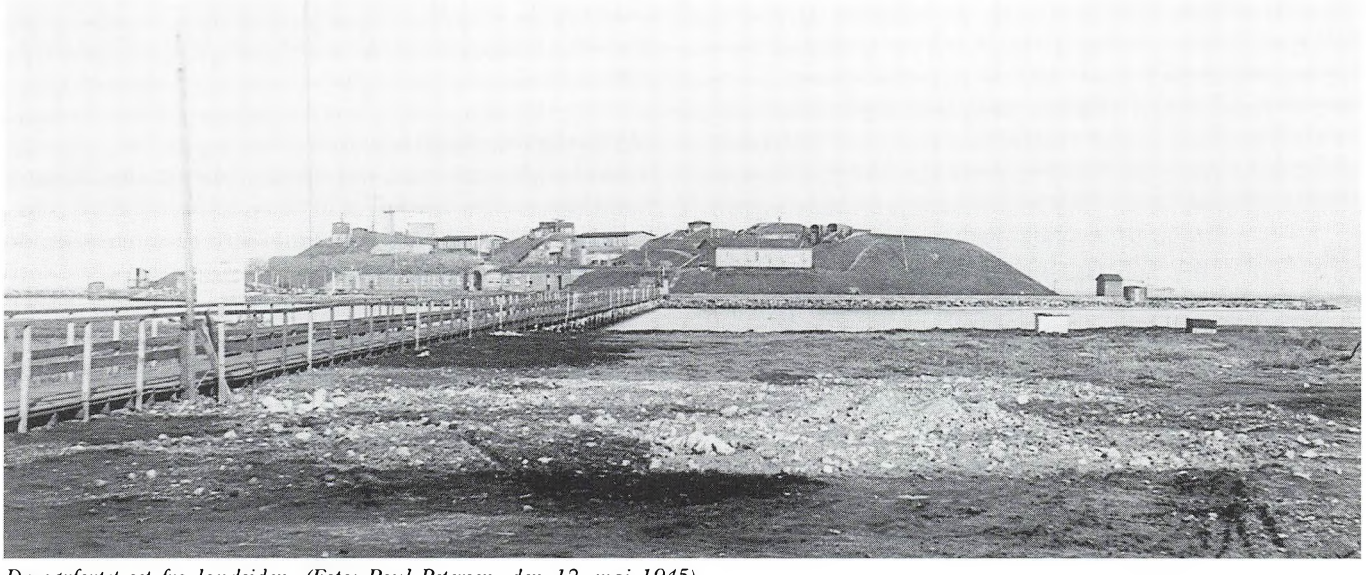

Dragørfortet set fra landsiden. (Foto: Poul Petersen, den 12. maj 1945)

Da den tyske marine på dette tidspunkt endnu ikke rådede over tilstrækkeligt bevogtningsmandskab, indfandt en tysk officer ved navn Günther sig på fortet og anmodede prins Knud om at tilbagekalde mandskabet. Dannebrog blev derfor igen hejst, og flagene i Dragør by gled atter helt op.

Om eftermiddagen kom der ny ordre. Mandskabet skulle hjemsendes på nær 20 soldater og næstkommanderende. Fra den 2. maj 1940 overtog tyskerne selv fortet, og prins Knud blev chef for Kongelundsfortet.

Dragørfortet blev fortrinsvis anvendt som skydeskole. Det fungerede sammen med 47 tilsvarende anlæg i Danmark også som marineradarstation.

I Dragør mærkede man ikke meget til det tyske mandskab på fortet. De var ude på engene syd for byen – på øvelse og for at grave skyttegrave, men de blev selvfølgelig et element i gadebilledet, på byens restauranter og i forretningerne.

Under jødetransporterne i oktober 1943 var mandskabet på fortet og især kommandanten passive tilskuere til begivenhederne.

Fortets overgivelse

Den 5. maj 1945 forsøgte modstandsbevægelsen at overbevise tyskerne på Dragørfortet om, at Tyskland havde kapituleret med virkning fra kl. 8.00. Den tyske kommandant ønskede dog at afvente englændernes ankomst og modstandsbevægelsen valgte at bevogte fortet fra Kongens Bro bag Dragør Badehotel.

Englænderne havde ikke meget mandskab i København på dette tidspunkt. Ved lidt af et tilfælde kom en engelsk repræsentant dog til Dragør allerede den 7. maj. Én af de engelske soldater i lufthavnen fik åbenbart lyst til en lille sightseeingtur. Han »lånte« en tysk ambulance og kørte en tur sydpå. Ved modstandsbevægelsens kvarter på St. Magleby Skole blev han modtaget med jubel. Han havde ikke brændstof nok til hjemturen, men det blev der rådet bod på. Han lovede til gengæld at sørge for, at der hurtigt kom en engelsk officer til Dragør og St. Magleby.

Først den 12. maj, samme dag som feltmarskal Bernhard Law Montgomery ankom til Kastrup, kom en engelsk officer og et par menige i jeep til St. Magleby. Efter et kort ophold her drog de sammen med kompagnichef, luftkaptajn Niels Buckhave og flere grupper fra kompagni A3 til Dragørfortet for at få tyskerne til at overgive sig. De tre englændere gik alene ud på fortet og modtog overgivelsen, hvorefter det tyske flag blev halet ned. Tyskerne savede derefter den store flagstang over, måske som en sidste magtdemonstration, og man måtte i første omgang bruge en lille flagstang over porten til det medbragte Dannebrog. Dagen efter kom Dannebrog dog til at vaje højt på en signalmast, og freden sænkede sig over fortet.

De danske modstandsfolk måtte konstatere, at der hurtigt foregik en meget livlig fraternisering mellem de engelske soldater og de tyske radarpiger.

Det moderne skyts, som tyskerne havde flyttet til Frederikshavn, blev kort tid efter besættelsens ophør genopstillet tillige med nogle efterladte tyske luftværnskanoner.

På Kongelundsfortet

I modsætning til hvad der skete i Dragør, blev Kongelundsfortet ikke overtaget af tyske styrker i 1940. Værnemagten nøjedes med at »låne« fire kanoner, som de flyttede til Sjællands Odde.

Indtil august 1943 var orlogskaptajn, prins Knud, chef for fortet. Den 28. august om eftermiddagen modtog han meddelelse om, at man skulle overgive sig, men at man skulle gøre det under protest, hvis Værnemagten skulle forsøge »landgang«.

Natten til den 29. august var prins Knud flere gange i telefonisk kontakt med Sorgenfri Slot. Kl. 3.50, netop da han talte med prinsesse Caroline-Mathilde, satte det tyske angreb ind mod slottet.

På Kongelundsfortet kom det ventede angreb først kl. 17.45. Da havde man i løbet af eftermiddagen været i telefonisk kontakt med Marineministeriet og Taarbækfortet. Og efter aftale med chefen på Lynetten havde man sørget for at brænde diverse papirer og at gøre samtlige våben ubrugelige.

Angrebet

To tyske delinger, i alt 250 mand, angreb uden varsel, og vagten ved porten blev såret. Selv da lederen, den berlinske løjtnant Ehren, havde fået kontakt med fortets ledelse, fortsatte den tyske beskydning. Løjtnanten, der havde kastet sig ned, turde ikke rejse sig for at stoppe skydningen af frygt for at blive ramt af sine egne folk. Da skydningen holdt op, blev fortets mandskab sat under bevogtning og krigsmæssig udrustning og magasinbeholdninger blev fjernet af tyskerne.

Løjtnant Ehren ville have fortets Dannebrog til erindring. En tysk soldat havde halet det ned og smidt det ind ad et vindue. Prins Knud snuppede flaget og gemte det blandt sine personlige ejendele. Det blev ikke fundet, selv om løjtnanten brugte megen energi ved eftersøgningen.

Én af soldaterne på Dragørfortet var fra Flensburg og var muligvis derfor dansksindet. Han havde flere gange i løbet af dagen forsøgt telefonisk at advare om det forestående angreb på Kongelundsfortet, men havde ikke fået forbindelse.

Befrielsen

Om aftenen den 4. maj 1945 fik den tyske kommandant på Kongelundsfortet den generelle ordre, at han kun skulle overgive sig til engelske tropper. Sådan stod der jo i kapitulationsbetingelserne, som tidligere på aftenen var blevet aftalt på Lüneburger Heide i Nordtyskland. Alligevel valgte han, uagtet at tyskerne var godt udrustet og mandskabsmæssigt i overtal, at overgive sig til den danske styrke.

Søndag den 6. maj om eftermiddagen rykkede modstandsfolk fra kompagni B5 frem mod Kongelundsfortet. Kompagniet havde været indkvarteret på gården »Nøragersminde« i Tårnby Kommune. Efter at modstandsfolkene havde overtaget kommandorummet, ringede den tyske kommandant fra Holmen på et tidspunkt og befalede, at der skulle kæmpes til sidste mand mod enhver, der forsøgte at trænge ind på fortets område. Hertil svarede den danske modstandsmand, der modtog opkaldet, at den ordre ville man efterleve fuldt og helt. Den tyske marineofficer kom med en kraftig ed og smed røret på.

På Aflandshage

På området mellem gårdene Aflandshage og Birkelund på Fælledvej opførte Luftwaffe i 1942-43 en kombineret telefon- og radarcentral, der indgik i et større system af »Flugmeldemess Stellung«. Arealet var blevet eksproprieret af den danske hær i 1942 til »skydebane«.

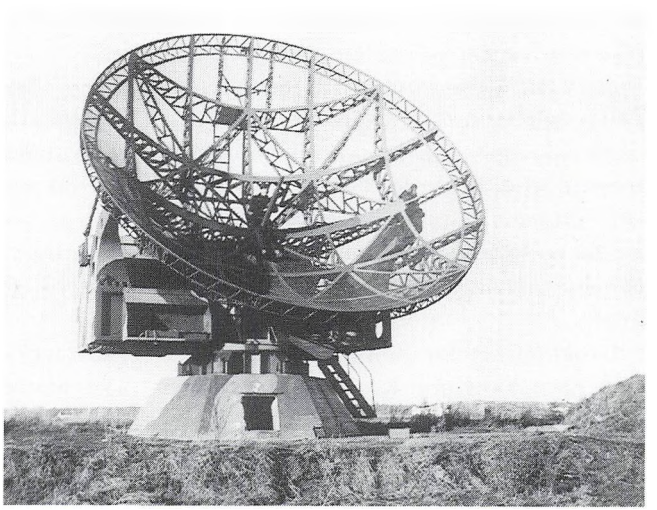

Radaren i »Krokodil« opstillet på stranddiget. (Foto: Viggo Iversen, 1945)

Der var i alt 28 sådanne anlæg i Danmark. Derudover havde den tyske marine, uafhængigt af dette system, radaranlæg bl.a. på Dragørfortet.

Alle Luftwaffes anlæg havde kodenavne opkaldt efter dyr, og det første bogstav i kodenavnet henviste til den nærmeste større lokalitet. Anlægget ved Aflandshage fik således kodeordet *Krokodil*, idet det lå tæt ved København, *Fledermaus* ved Fredericia, *Hermelin* ved Herning, *Schakal* ved Skagen o.s.v.

I et radiotårn var der monteret forskellige typer antenner til brug for kommunikation med egne fly. Her var der bl.a. installeret en såkaldt Heinrich-pejler. Jordstationen udsendte radiosignal til egne fly, og flyene returnerede signalet til jorden. Ved at måle tidsforskellen mellem det afsendte og modtagne signal kunne man beregne afstanden til flyene. Mens signalerne blev returneret fra jagerflyene, målte Heinrich-systemet automatisk signalerne og fandt ved hjælp af de drejelige antenner retningen til flyene. Man var dermed i stand til helt nøjagtigt at stedfæste egne fly.

To radaranlæg af typen Würzburg Riese blev opstillet ved stranddiget. En radarantenne af typen Freya-LZ blev bl.a. opstillet i skellet til Aflandshagegård.

Over for Skolevej op mod Birkelunds jorder var der i 1943 opført fjorten bygninger. Tyskerne anvendte disse til kontrolcenter for selve radar- og telefoncentralen samt til indkvartering. De to første bygninger ved anlægget blev opført i 1942. Disse var opført på en sådan måde, at de fra luften skulle ligne en gård. Byggestilen var dog nordtysk, så camouflagen var nok ikke så effektiv.

Umiddelbart før befrielsen bestod det tyske mandskab på radarstation Krokodil af en officer, 65 soldater og 67 Helferinnen (Blitz-Mädel).

Bag Sandagergård havde tyskerne i en periode en af deres mindre støjsendere placeret, men denne installation havde ingen tilknytning til radaranlægget.

Gårdejer Cornelius Zibrandtsen fra gården Nygård, der lå lige over for Krokodillelejren på Fælledvej, skulle som alle andre i området have Ausweis for at passere de tyske spærringer. En aften blev Zibrandtsen stoppet af den tyske vagtpost, fordi han havde glemt sine papirer. Vagten ville under ingen omstændigheder lade gårdejeren gå de sidste skridt hen til sin gård. Zibrandtsen, der havde en vis lighed med daværende kronprins Frederik, slap først igennem, da en tilkaldt vagtkommandør slog hælene sammen, gjorde honnør og udbrød »*Mein Gott, er ist doch der Kronprinz*«. Så på samme tidspunkt var altså prins Knud på Kongelundsfortet og »broderen« tæt ved på Fælledvej.

På Dragør Sydstrand

Den tyske besættelsesmagt satte sig også tydelige spor på Dragør Sydstrand. Da tyskerne påbegyndte felttoget mod Sovjetunionen i juni 1941, var der behov for øget kontrol med gennemsejlingen af Øresund. De frygtede invasion østfra og søgte derfor at befæste området yderligere. På Saltholm og på engene syd for Dragør, i det område hvor Engparken ligger i dag, opstilledes derfor luftværnsbatterier.

Området var på dette tidspunkt kun tyndt befolket. Der lå enkelte sommerhuse, og teltliggerne ved krudthuset ved Engvej havde allerede i 1940, som tidligere omtalt, fået forbud mod teltslagning.

Efter den 29. august 1943 beslaglagde Værnemagten krudtmagasinerne på Krudttårnsvej og etablerede fast vagt ved disse. Tre huse på den sydlige del af Sydstrandsvej og villaerne Engvej 69 og 75 blev ligeledes beslaglagt. Familien Sadolins beslaglagte sommerhus, Engvej 75, fungerede bl.a. som tysk vejrstation. Herfra blev der dagligt opsendt vejrballoner. De andre beslaglagte huse blev benyttet til indkvartering af officerer.

I villaen på Engvej 73 boede Gerhard Jørgensen, lederen af de 48 lokale mænd, der var tilknyttet modstandskompagni A3.

Dirk Strøbæks kiste bæres ud af kirken. (Foto: Poul Petersen, maj 1945)

Gode forbindelser

På Krudttårnsvej var familien Strøbæk i 1944-45 forbindelsesled mellem tyske officerer fra vejrstationen og modstandsledelsen i Sundby. Tyskerne kom på besøg for at lytte til nyheder fra engelsk radio og østrigeren Oberleutnant Blankenburg forsynede Strøbæk med oplysninger om de tyske styrker. Disse oplysninger blev videregivet til en af modstandsbevægelsens kontaktpersoner. Aftale om mødesteder for udveksling af oplysninger gav Strøbæk pr. telefon til »Sundby 23« (K.F.U.M. i Oliebladsgade). Her skulle han spørge efter »Erik Jensen«, som var dæknavnet for daværende korporal Peter Jepsen.

Peter Jepsen havde i øvrigt i løbet af foråret 1945 flere møder på Krudttårnsvej med Oberleutnant Blankenburg. De aftalte bl.a. på hvilken måde de 400 tyske soldater ved lufthavnen skulle overgive sig til modstandsbevægelsen, og udvekslede oplysninger om, hvordan strømmen til hele lufthavnen kunne afbrydes for om muligt at forhindre de senere omtalte elektriske sprængninger af rullebaner m.m.

Om aftenen den 4. maj 1945, mens hele Dragør festede, blev den 17-årige Dirk Svendsen Strøbæk skudt under tragiske omstændigheder i haven til Engvej 71. Da man den aften ikke vidste, om der var tale om en Gestapo-aktion, sørgede Oberleutnant Blankenburg for, at tyske tropper i de nærliggende barakker blev sat i alarmberedskab, og at familien Strøbæk fik tysk sikkerhedsvagt. Dr. Poul Dich blev kaldt til stedet, og han havde på Stationsvej samlet den lokale betjent, Harry Kastorp, op. Mens dr. Dich tilså den døende Dirk Strøbæk, ledte Kastorp efter spor af gerningsmændene i området. Han fik hjælp af en Feldwebel og nogle menige tyske soldater fra krudthuset.

Én af Dragør-modstandsgrupperne var kl. 21 blevet beordret i stilling vest for krudthuset ved Sdr. Strandvej. Mellem kl. 21.30 og 22 hørte de skyderi fra Engvej, og lidt senere så de biler komme kørende. Det var dr. Dichs bil den ene. Den anden var en vogn med modstandsfolk fra Sundby, der skulle have haft Dirk Strøbæk og hans kammerater med til København.

I byen var der dengang forlydender om, at der havde været tale om en sidste Gestapo- eller HIPO-aktion. Sagen blev dog afsluttet og henlagt.

På Dragør Nordstrand

I 1941 blev villaen »Strandvang«, Grusbakken 1, beslaglagt til brug for højtstående tyske officerer fra lufthavnen. Tyskerne var åbenbart så sikre på, at de skulle beholde villaen et godt stykke tid, at de fik indlagt centralvarme.

Bortset fra den tyske militære flytrafik var det først i 1943, at man mere direkte igen mærkede den fremmede tilstedeværelse. Lufthavn-syd blev bygget og aktiviteten i området steg kraftigt.

I 1944 fik beboerne besked om, at de kunne leje

deres huse ud til Værnemagten. Ønskede de ikke at leje ud, blev huset i stedet beslaglagt. Det var kun huse med indlagt el og opvarmningsmulighed, tyskerne ønskede. Lejen var nærmest symbolsk.

På den gamle skanse »Drogden Batteri« fra 1807 på Skansevej opstillede tyskerne radioanlæg, luftværnskanoner og projektører, og sommerhuset Skansevej 9 blev indrettet som kantine. For enden af vejen ved Øresund blev der opstillet tre grå mandskabsbarakker, mens der på marken øst for gården Godthaab blev opført en større baraklejr. Flere steder havde tyskerne afspærret vejene bl.a. omkring deres luftværnsstilling på Skansevej.

Tyskerne var forholdsvis fredelige. De holdt hunde og ville gerne i kontakt med de tilbageværende lokale. De tilbragte ofte deres fritid på Strandhotellet, på Badehotellet eller på Elisenborg, hvor de dansede med lokale piger eller piger, der var kommet fra København. I slutningen af krigen var det meget unge eller ældre soldater, der boede i området. Mange havde indrettet sig med fastboende piger i husene.

Ved de sommerhuse, der ikke var beslaglagt, blev der

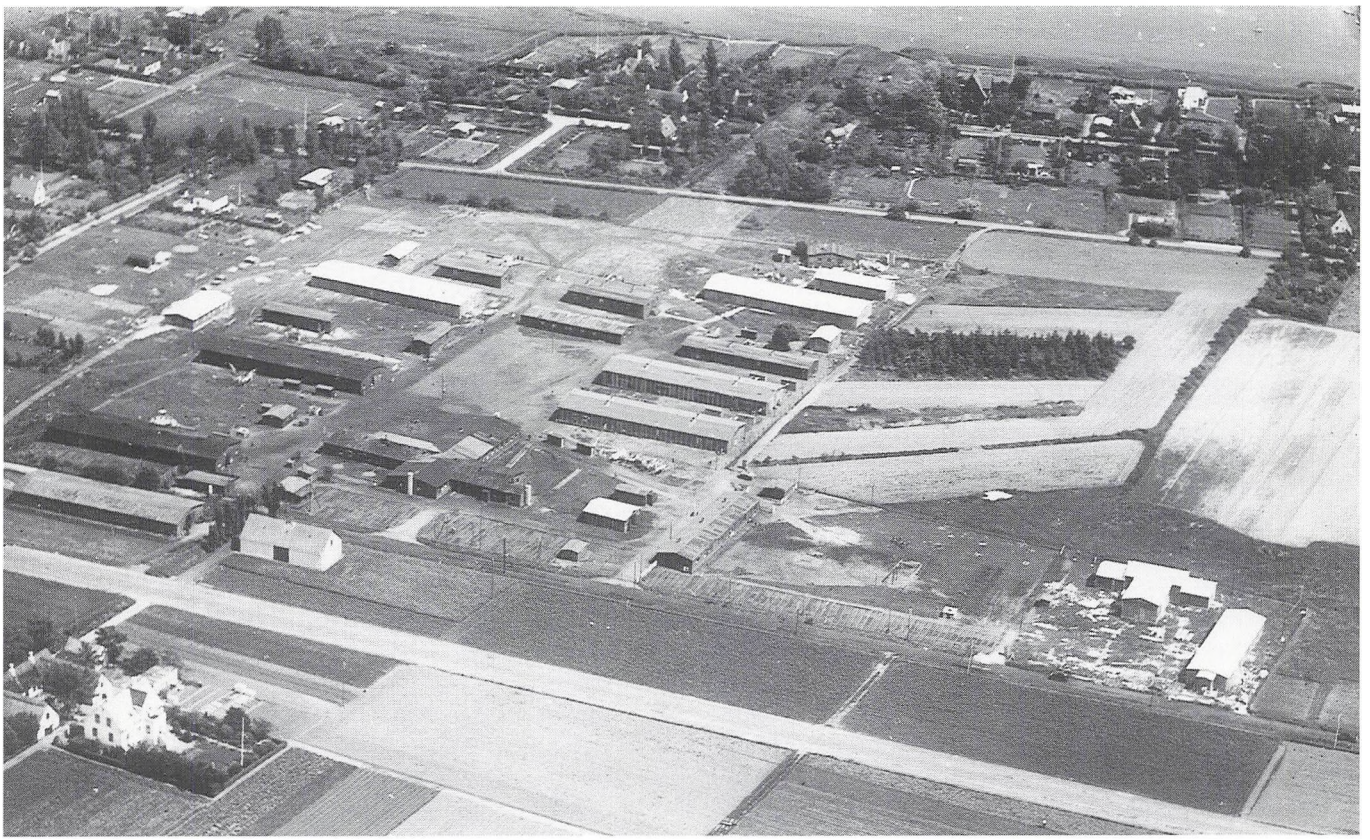

Lejren ved Ryvej. I forgrunden ses Godthaab og rullebanen. (Foto: Sylvest Jensen, 1946)

anlagt mindre beskyttelsesrum, da sommerhusene ikke ydede nogen rigtig beskyttelse, ligesom der ofte faldt store granatsplinter ned fra det tyske antiluftskyts.

Mange andre villaer bl.a. på Øresunds Allé og de omkringliggende veje blev også beslaglagt. Det drejede sig om sommerhuse og villaer, der ikke blev anvendt til helårsbeboelse.

Det var især officerer fra Luftwaffe, der var indkvarteret i disse huse. I »Fjæleboden« på Øresunds Allé 37-39 blev der således indrettet kantine, og på Øresunds Allé 8 var der lægekonsultation med en tysk læge og tre sygeplejersker.

De spærringer på Øresunds Allé, som de forskellige grundejerforeninger havde mellem deres områder, blev fjernet af tyskerne. Uniformeret tyske soldater med hunde holdt vagt i hele området med beslaglagte villaer.

Englænderne flyttede efter befrielsen ind i nogle af husene i en kort periode. Mange forbindelser blev skabt i sommeren 1945, og englænderne deltog livligt i festerne sankthansaften.

Nu var det englænderne, pigerne besøgte, og de få, der havde telefon i området, brugte meget tid med at viderebringe beskeder mellem englænderne og piger i København.

Mange huse havde lidt en del overlast. Der var blevet bygget fyrsteder i flere af dem, og møbler og andet inventar var flyttet rundt eller fjernet. Enkelte steder var husene forladt med åbne vandhaner. I nogle huse havde tyskerne ligefrem afholdt skydeøvelser efter inventaret. Lige efter befrielsen blev husene gennemsøgt af souvenirjægere, der håbede at finde tyske efterladenskaber. Desværre var ikke alle engelske og canadiske soldater lige forsigtige i de sommerhuse, de overtog efter tyskerne. Der opstod også flere skader i denne periode.

De tyske barakker ved Godthaab blev senere taget i brug som flygtningelejr. De tyske mandskabsbarakker ved Skansevej blev solgt som sommerhuse. De beslaglagte huse blev sat i stand på statens regning og haverne genanlagt.

Vejene til København

Skulle man fra Dragør til København, var der tidligere flere valgmuligheder, man kunne vælge én af de tre paralleltgående veje: Kirkevej, Ndr. Dragørvej eller den gamle Ryvej, der stødte til Amager Landevej lige nord for St. Magleby. Var man gående eller cyklende kunne man vælge stien langs kysten over til Kastrup.

Efterhånden som tyskerne fik fodfæste på det sydlige Amager og øgede deres aktiviteter omkring lufthavnen, blev flere af disse veje afspærret – nogle for aldrig at blive åbnet for offentlig trafik igen.

Kystvejen blev allerede den 10. april 1940 spærret af for civil trafik. Det skete for at forhindre offentligheden i at komme for tæt på lufthavnen, da der nu var tale om militært område.

Ryvej

Ryvej, hvor kommunegrænsen mellem Tårnby og St. Magleby/Dragør går i dag, blev afspærret flere steder, fordi den lå meget tæt ved lufthavnen. Der blev etableret vagter med sten på vejen, hvor al passage blev kontrolleret. Indgangen ved Lufthavn-syd på Ryvej blev etableret og koblet på et rullebaneanlæg i foråret 1944. Endvidere befæstede tyskerne området ved Maglebylille stærkt.

I maj 1943 blev den første gård på Ryvej beslaglagt. Gården fik navnet *Søgaard* og blev samtidig »udnævnt« til at være Luftwaffe-bygning nr. 112. Den blev underlagt den tyske kommandant i *Fliegerhorstkommandantur Kastrup.*

Ejeren af gården, gartner Ernst E. Nielsen, og hans familie måtte flytte til en villa på Ndr. Dragørvej.

Den nye »ejer« på Søgaard, kommandant Schulze,

der var landbrugskyndig, mente, at man burde sikre sig yderligere »forrådskamre«, og derfor blev Søgaard ombygget fra gartneri til en større gård med besætning. Der blev opført ny staldbygning, et stort tørveskur og en grisestald i to etager.

Ndr. Dragørvej

Schulze synes dog ikke at have været tilfreds med udbyttet af det allerede beslaglagte. Han henvendte sig derfor på Tvillingegård (Ndr. Dragørvej 53-55) sammen med en dansk tolk og spurgte, om Værnemagten kunne leje en lade. Da ejeren ikke var interesseret i at leje ud til tyskerne, måtte Schulze indtil videre affinde sig med Søgaard. Under mottoet *»Kan vi ikke leje, beslaglægger vi«* blev resultatet dog kort tid efter, at tyskerne fik rådighed over halvdelen af den hvide lade på vestsiden af gården. Her blev anbragt stude og grise, og en dansktalende soldat blev sat på vagt for at holde øje med, at alt var som det skulle være. Vagten, Emil fra Sydslesvig, kom nu meget godt ud af det med folkene på gården.

Den nyistandgjorte strandsti mellem Dragør og Kastrup. I baggrunden ses lufthavnsbygningerne og »lufthotellet« - Hammers restaurant i det gamle krudthus. (Ca. 1937)

Vejnettet efter besættelsen

Kystvejen mellem Dragør og Kastrup var i 1937 blevet istandsat og var en yndet tur for både cyklister og fodgængere. Tre år senere blev den, som nævnt, lukket af Værnemagten af sikkerhedsmæssige og militære grunde. Trods mange protester blev den aldrig genåbnet.

Allerede under besættelsen stod det alle klart, at flyvningen ville få en kolossal fremgang efter krigsafslutningen. Der udarbejdedes derfor adskillige projekter, som alle fordrede arealmæssige udvidelser af lufthavnens område. En del af disse blev forholdsvis hurtigt gennemført. Det betød bl.a., at Ryvej i 1947 blev omlagt og denne gamle forbindelsesvej til Maglebylille forsvandt. Ligeledes blev Amager Landevej i 1957 på stykket fra Maglebylille til St. Magleby »skåret« effektivt over, da den ældste bane 04-22 første gang blev forlænget. Herefter blev Englandsvej forbindelsesvejen fra Tårnby til St. Magleby og Dragør.

Pindsvinestillingen

I løbet af 1944 med den vigende krigslykke begyndte Værnemagten at tænke meget på forsvar, og derfor blev tyske soldater sat til at grave skyttegrave fra stillingerne ved Maglebylille via Ryvanggård på Krogvej langs Ndr. Dragørvej til hangaren på gården Aldershviles jorder ved D.B. Dirchsens Allé.

Området ved Tvillingegård var udset til at skulle fungere som en mindre »pindsvinestilling«. Omkring gårdene henholdsvis nord og syd for Ndr. Dragørvej blev der gravet skyttegrave. Fra skyttegravene nord for vejen blev der lavet en mindre zig-zag forbindelse hen til »forrådskammeret« i laden. Alle anlæg var omgivet af pigtråd. I området ved Ndr. Dragørvej og nuværende Ryvej blev der lavet en forstærket stilling.

På sydsiden af vejen (ved nr. 54) blev der anlagt en maskingeværstilling i hegnet vest for gården. Skyttegraven fulgte grøfterne langs vejen, forbi gården Peters

»Pindsvinestillingen« ved Tvillinggård. I forgrunden ses skyttegraven. (Foto: A.C. Paulsen/Frihedsmuseet, 1945)

Minde ned til en anden maskingeværstilling ved den 1.630 m² store hangar på jordene til Aldershvile-gården.

Med jævne mellemrum afholdt tyskerne øvelser, hvor de trænede ved skyttegravene og pigtrådspærringerne. Folkene kom fra de baraklejre, der lå på østsiden af D.B. Dirchsens Allé, henholdsvis nord og syd for Ndr. Dragørvej.

En dag skulle en mindre øvelse starte efter en regnfuld nat, og der var naturligvis vand i skyttegravene. Soldaterne undrede sig dog over, at der var væsentligt mere vand i et bestemt område. Ved nærmere undersøgelse opdagede man, at der var blevet lavet ekstra gravearbejde, således at der løb vand ned i skyttegravene fra et knækket drænrør.

Sabotage på en tysk militærinstallation var ikke noget, man så på med milde øjne. Emil, den faste vagt på gården, fik dog dysset sagen ned, da man hurtigt fandt ud af, at det var en af gårdens drenge, der havde været lidt for flittig til at grave.

Der er forskel på folk

Når Schulze på Søgaard skulle have dameselskab fra København, lod han sine gæster afhente standsmæssigt. Han sendte en fin gul karet forspændt med gartner Ernst Nielsens to frederiksborgheste *Fylla* og *Tulle* til St. Magleby Station. De andre unge damer, der skulle adsprede de menige tyske soldater, måtte derimod traske ad veje og stier til de forskellige mødesteder. Enten der nu var aftalt møde i et lille vagtskur på Slørvej eller de mere *»luksuøse«* barakker på engene.

Efter kapitulationen mente Schulze tilsyneladende, at der var tiltænkt ham en bedre skæbne, end den de andre tyskere fik. Han havde nemlig pakket og læsset den gule karet og andre vogne med gods og ledsagere. Han nåede dog ikke så langt, idet han blev stoppet af en deling modstandsfolk fra St. Magleby. De bad ham om at efterlade vognene og kun medtage sine egne ejendele på den videre fodtur tilbage til resterne af »Det tredje Rige«.

Schulze opgav dog ikke så let. En uge senere blev en vogn med påskriften *»Ernst E. Nielsen, Store Magleby«* stoppet på Sjælland, på vej til Korsør.

Nogle af de tyske vagter ved Ndr. Dragørvej havde åbenbart ikke fået ordre om hjemmarch. Endnu et par dage efter befrielsen sad de i deres maskingeværreder, der var lavet af stablede græstørv, og spillede kort.

Alle spor slettet.. og dog

Efter befrielsen blev pigtråden gravet ned, skyttegravene fyldt op, ligesom hangaren forsvandt og barakkerne blev solgt via *Arbejds- og Socialministeriets Barakrealisationsudvalg.*

Alle spor efter tyskernes tilstedeværelse er dog ikke væk, for inde i mirabelle-hækken på Ndr. Dragørvej 54 er der stadig en maskingeværstilling. Så godt gemt, at selv meget stedkendte tror, at alt er fjernet for mange år siden.

Gårdejer Jan Cornelius Raagaard har dog ingen planer om nedrivning, da »bygningsværket« er ret beskedent og ikke ligger i vejen for den daglige drift.

En moderne militærlufthavn

Kastrup Lufthavn blev taget i brug i 1924. Den blev anlagt på jorderne til gårdene Petersdal og den lidt sydligere beliggende Østergaard, der havde jord til Ryvej. Østergaards jorder blev dog i første omgang bortforpagtet, og først taget i brug til lufthavnsformål i 1941 efter »anmodning« fra Værnemagten.

Tyskerne var meget tidligt i gang i lufthavnsområdet. Allerede i perioden 1941-43 blev der anlagt fire cementbaner, og i slutningen af 1942 blev flere grunde i Dragør og St. Magleby belagt med servitutter vedr. indflyvningshøjde.

I midten af 1943 begyndte Værnemagten at opbygge hangaranlæg m.m. i den sydlige del af lufthavnsområdet. Senere blev meget store områder i St. Magleby Kommune beslaglagt.

I en rapport fra den illegale danske efterretningstjeneste står der om Københavns Lufthavn i Kastrup: *15/3-1944: Flyvepladsen i Kastrup er blevet betydeligt udvidet. Bl.a. er der anlagt særlige ringgader ud fra startbanerne, disse er dog ikke helt færdige. De skal benyttes under luftalarm, idet maskinerne med lange mellemrum køres ud på gaderne, hvorved sårbarheden ved eventuelle luftangreb formindskes.*

Ringgader og flyverskjul

I vinteren 1943-44 gik Værnemagten i gang med et storstilet projekt. Det gik ud på at gøre lufthavnen større og mere tidssvarende, så den kunne leve op til de behov, som krigstilstanden skabte. Man havde som nævnt allerede da lavet cementbaner på hele lufthavnsområdet og udvidede altså nu aktiviteterne. De i rapporten omtalte ringgader skulle sikre, at de stationerede flyvemaskiner kunne spredes over så stort et område som muligt, så tabene i tilfælde af luftangreb blev minimeret mest muligt. Der etableredes derfor en otte km lang og tolv m bred beton-rullebane i en ring fra Lufthavnsyd til Lunden og videre til Lergravene, hvorfra den fortsatte mod nord ind i Tårnby Kommune. Derefter krydsede den området ved den nuværende tunnel på Englandsvej for så igen at nå ind i lufthavnsområdet. Her stødte den til den ældste bane – bane 22.

På det sted, hvor rullebanen krydsede Kirkevej (ved det nuværende Dragør Center), måtte man opsætte specielle telefonmaster, for at flyene kunne komme under ledningerne.

Med passende mellemrum blev der langs rullebanen opkastet jordvolde, som skulle anvendes til flyverskjul. Meget af jorden blev flyttet rundt i området på tipvogne, men flere af flyverskjulene blev opført af tilkørt jord, bl.a. fra området, hvor Nordstrandskolen er beliggende i dag, og fra området ved Solstedgård.

Pladserne mellem jordvoldene var forbundet til rullebanen med de såkaldte »flyverskjulfliser«. Når flyene (primært nat-jagere) var anbragt mellem jordvoldene, blev der trukket sløringsnet over dem for at gøre dem mindre synlige fra luften. Der var planer om at anlægge 24 flyverskjul på Sydamager, men man nåede kun at anlægge de 22 i løbet af foråret og sommeren 1944. Kun tre af disse er bevaret i dag i Lergravene.

I tilfælde af et allieret angreb havde den tyske kommandant i Københavns Lufthavn, Oberst Dauselt, sørget for, at baner og bygninger i selve lufthavnen var blevet mineret med flyvebomber. Rullebanen i St. Magleby var også forberedt til sprængning, idet man med 50 m afstand i rullebanen havde lavet små brønde, hvor sprængstof skulle anbringes. En enkelt af disse brønde kan stadig ses på stien ved »den kvarte lagkage«, to findes endnu i Lergravene, og flere kan endnu ses i asfalten mellem Rytterager og Møllevej.

Bezirksleitung der Luftwaffe 15/XI (den tyske distriktsledelse med kvarter på Dragør Badehotel) havde i april 1944 nitten antiluftskyts af forskellig kaliber og projektører opstillet ved rullebanen.

Hangarer og andre bygninger

I Lufthavn-syd blev der opført seks hangarer og adskil-

lige andre større og mindre bygninger, hvoraf en del stadig eksisterer og anvendes. Og i St. Magleby, syd for lufthavnen, blev der i forbindelse med rullebanen opført baraklejre. De var beregnet til indkvartering af det tyske personel, der over en seks ugers periode blev uddannet i blindflyvning.

Længere mod syd langs med rullebanen blev der endvidere opført tre hangarer. To standardhangarer *Halle für Grossflugzeuge* blev således opført henholdsvis på Aldershviles og Lundelys jorder. Disse var på hver 1.630 m². Tilkørslen foregik fra rullebanen via en stikvej anlagt med flyverskjulsten. Disse anlæg var omgivet af pigtråd, og den sydlige hangar var desuden omgivet af volde.

I nærheden af hangaren syd for Balslev Clausens gård var der opført tre mindre bygninger: maskinhus,

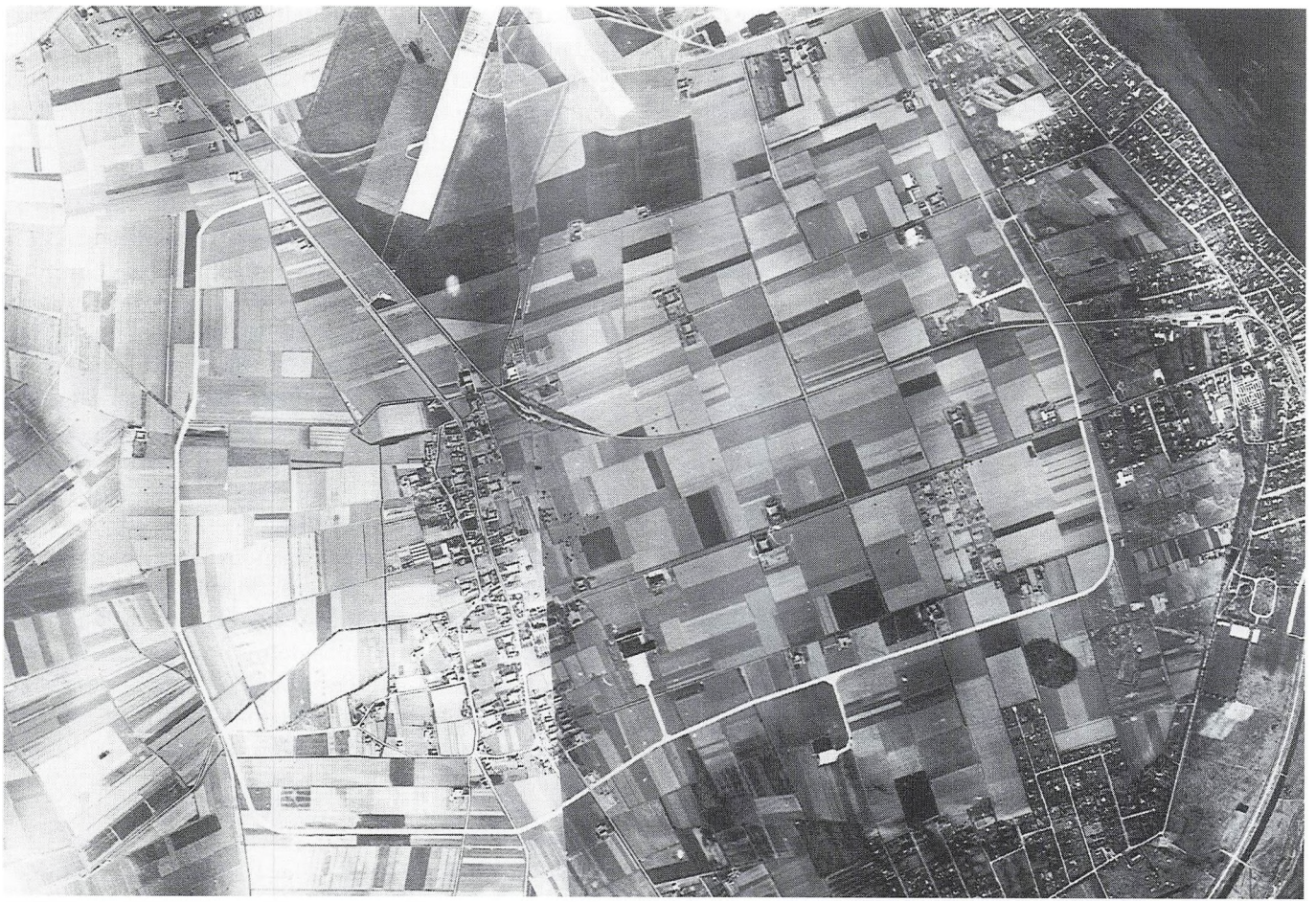

Rullebanens forløb gennem det meste af St. Magleby Sogn. (1949)

mandskabsbarak og en projektørstilling. Sidstnævnte skulle oprindelig have været anbragt ved Slørvej/Kirkevej, og udstyret i maskinhuset skulle bl.a. levere strøm. Periodevis måtte man dog have strøm fra det offentlige lysnet, bl.a. fordi maskinhuset blev oversvømmet p.g.a. ødelagte markdrænrør.

Hangarerne var altid bevogtet af det mandskab, der gik vagt på selve rullebanen.

»Werft Magleby«

»Werft Magleby« er det oprindelige navn på den bygning, vi i dag kender som Hollænderhallen. Bag opførelsen af denne tyske hangar stod *Fliegerhorstkommandantur Kastrup*, mens det var danske firmaer og arbejdere, der udførte arbejdet. Opførelsen af monteringshallen blev påbegyndt i februar 1944, sydøst for St. Magleby Skole. Her havde de tyske myndigheder beslaglagt ca. 40.000 m^2 jord tilhørende tre gårdejere i St. Magleby.

De enkelte dele til konstruktionen blev sendt hertil sydfra som brugt »samlesæt«. Forskellige kilder nævner både Ukraine, Polen, Hamburg og Holland som det sted, hvor hangaren oprindeligt stod.

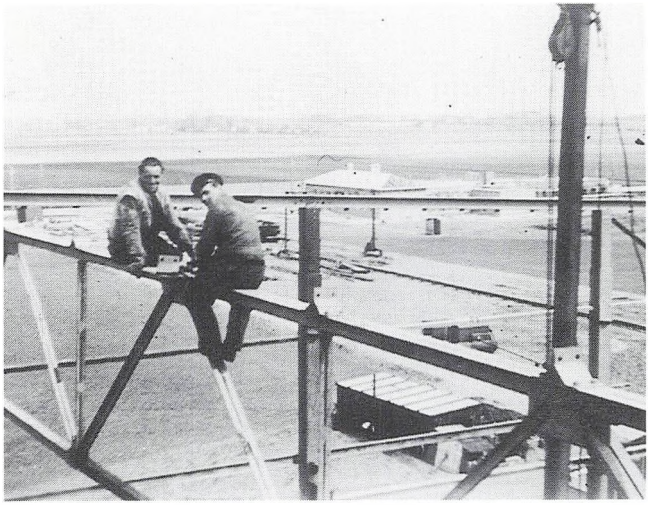

Hallen monteres. Ind i mellem er der tid til at nyde den storslåede udsigt. (1944)

På hvert jernelement var der med gul maling påført en kode, der nøje angav, hvor i konstruktionen elementet skulle anbringes. Alle de tunge elementer blev kørt på lastvogne til Kirkevej, hvor de ved hjælp af en større montagekran blev løftet af. Denne var anbragt på skinner og blev også brugt, når delene skulle løftes på plads i selve konstruktionen. Fire mand kunne skubbe kranen.

Først blev fire store jernsøjler anbragt i hjørnerne i flere meter, dybe huller. Dernæst kom de to søjler i midten, som bærer det spær, man i dag tydeligt kan se inde i selve hallen. Efter faststøbning af søjlerne blev de store overliggere og tværdragere løftet på plads ved hjælp af montagekranen. De mindre jernstykker blev løftet på plads ved hjælp af taljer, der var monteret på de først anbragte søjler. Alle dele blev boltet og svejset sammen. Omkring juni 1944 var man færdig, og derefter blev murerarbejdet på sidebygningerne påbegyndt.

De mange brædder, der skulle lægges som tag, blev enkeltvis løftet på plads med håndkraft. Hvert bræt blev løftet fra jorden til en mand, der stod et stykke oppe på jernkonstruktionen. Denne svingede brættet videre opad til næste mand o.s.v. Dette arbejde stod på i lang tid, og arbejdernes evner som jonglører og artister blev, til stor ærgrelse for lærerne, opmærksomt fulgt af børnene i St. Magleby Skole.

Jernskelettet i den store sidebygning blev først opført senere i 1944. 30 danske arbejdere havde været i arbejde ved monteringsarbejdet, men det var tyske murere, der fortsatte med at opføre sidebygningerne. En mindre kloakledning blev af lokale arbejdere nedgravet fra sydsiden af hangaren til grøften på nordsiden af Lundevej.

Efter ordre fra Luftwaffe blev Lufthavn-syd forbundet med den daværende Amagerbane via en to km. lang

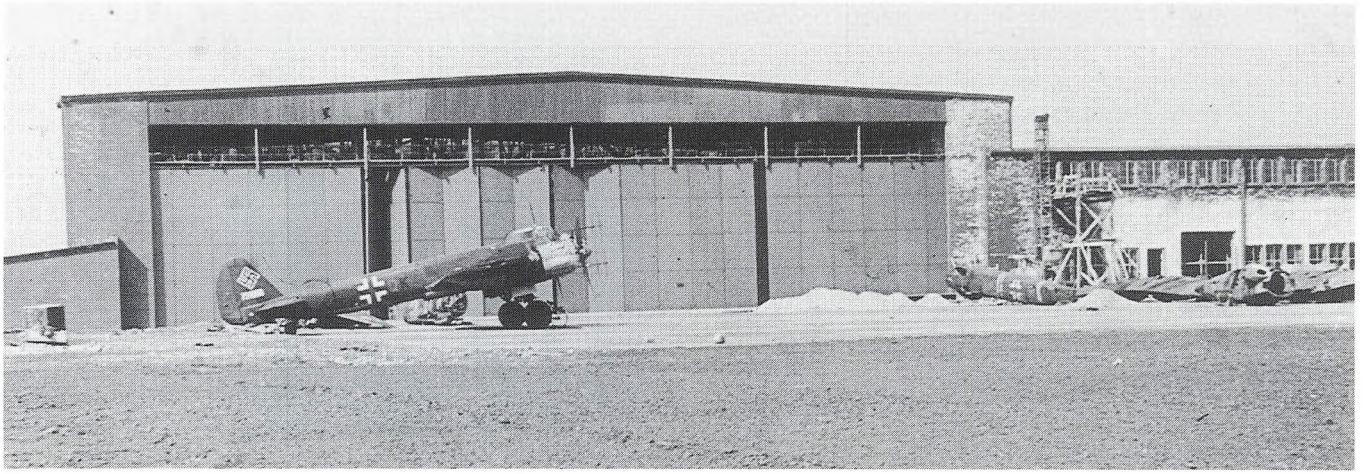

Tyskerne har forladt »Werft Magleby«, uden at arbejdet er blevet færdigt. (Foto: Poul Petersen, maj 1945)

stikbane langs Ryvej. Endvidere havde tyskerne planlagt en jernbaneforbindelse fra St. Magleby Station over Kirkevej til monteringshallen med to aflæsningsspor mod vest. Forbindelsesvejen fra rullebanen til Werft Magleby blev lavet af beton, og er nu en del af Halvej.

Ved befrielsen bestod det samlede anlæg af:

1) monteringshallen, der fungerede som reparationshangar med tophængte porte på sydsiden og lave depotrum på de øvrige sider
2) en større sidebygning i to etager på østsiden af hallen
3) en 525 m^2 stenbygning, lige nord for monteringshallen (nedrevet i midten af 1950'erne)

Anlægget var ikke færdigt ved befrielsen. Det danske Ingeniør- & Entreprenørfirma Chr. Bjørn Petersen A/S, der havde stået for arbejdet med opførelsen af hallen for Værnemagten, lavede så sent som april 1945 ændringer i afvandingsforholdene omkring byggeriet, og den store sidebygning var ikke færdigbygget. Endvidere manglede man på sydsiden af selve hallen at færdiggøre området ovenover portene.

Endelig var der faktisk planer om at opføre flere bygninger i området – på gårdejer Ribers mark, vest for anlægget, op mod Møllegade, skulle der således have været opført et tysk soldaterhjem.

Den 5. maj 1945 forlod det tyske vagtmandskab hangaren, som derefter lå ubenyttet hen indtil efteråret 1945.

Villa »Pax« og dens organisation

Dagmarhus var i begyndelsen hovedkvarter for den tyske sikkerhedstjeneste i Danmark. Men fra marts 1944 til det engelske flyangreb i marts 1945 havde det tyske sikkerhedspoliti, herunder Gestapo, kontorer i Shellhuset.

Sikkerhedstjenesten var delt i syv afdelinger. Afdeling IV var den mest kendte, fordi den indtil juli 1944 fra tysk side blev benævnt Gestapo (Geheime Staats-Polizei). Efter den tid blev betegnelsen Gestapo forbudt, og afdeling IV hed derefter Sicherheitspolizei.

I daglig tale blev sikkerhedspolitiet dog altid omtalt Gestapo, uanset om de kom fra Grænse-, Kriminal- el-

ler Ordenspolitiet. Grænsepolitiet hørte under afdeling IV.3.C.

I provinsen blev der i slutningen af 1943 oprettet tretten underafdelinger af sikkerhedstjenesten, de såkaldte Aussendienststellen – de mest kendte er nok dem i Århus og Odense. Til hver provinsafdeling var der knyttet en del underafdelinger, de såkaldte Stützpunkte, hvoraf der var ca. 50.

Dragør blev sammen med fjorten andre byer langs Øresunds og Kattegats kyster udset til at være Stützpunkt og blev underlagt provinsafdelingen i Helsingør. Alle støttepunkterne langs Sjællands kyster var Grenzpolizeistellen, som oprindeligt primært skulle kontrollere den illegale trafik ved kysterne.

»GREPO DRAGÖR«

Den 15. december 1943 etablerede det tyske sikkerhedspoliti sig permanent i Dragør. Stedet blev benævnt »Grenzpolizei Kommissariat Dragør«, og sommerhuset »Pax« på Annasvej blev beslaglagt til formålet.

De nye »ejere« af »Pax« bestilte i 1944 to håndværkere til at ombygge kælderen. Her blev indrettet tre små fangehuller med to brikse. Cellerne blev forsynet med meget svære døre med et lille rundt kikhul. Tre kældervinduer mod Annasvej blev tilmuret. Selv om cellerne var indrettet til to personer, var der i perioder anbragt fire mand i de små rum.

På terrassen på 1. sal blev der hurtigt efter beslaglæggelsen rejst en antenne, så man med en stor Telefunken-kortbølgesender kunne udveksle kodemeldinger med tyske patruljefartøjer eller andre Gestapo-afdelinger langs kysten. Et stort træ i haven ud mod Annasvej blev kraftigt beskåret, fordi man havde brug for flere telefonledninger fra »Pax« til de daværende telefonmaster på Strandstien.

Villa »Søhuset« på Annasvej blev ligeledes beslaglagt. Folkene her kunne åbenbart ikke holde varmen. De fik banket hul i skorstenen og fik installeret en ekstra

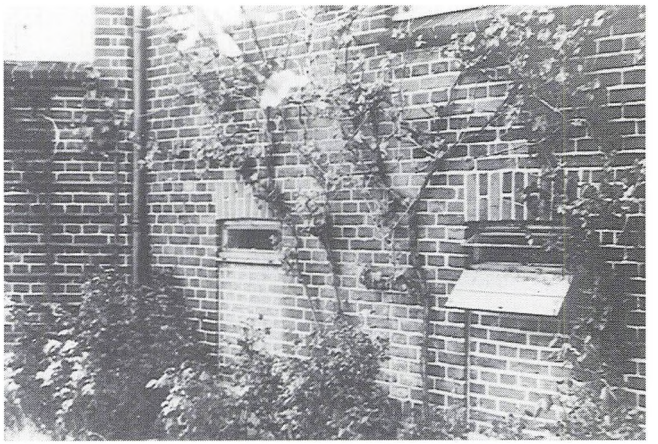

De tilmurede kældervinduer i villa »Pax«. (Frihedsmuseet, maj 1945)

kakkelovn. Den lokale håndværker, der var bestilt til arbejdet, følte sig ikke godt tilpas under installationen. En Gestapo-mand stod ved siden af og overvågede hver eneste bevægelse.

Annasvej blev afspærret, og der blev opsat spanske ryttere på Strandstien. I slutningen af besættelsen blev begge villaer på Annasvej omgivet af pigtråd.

Folkene i »Pax« havde normalt ingen kontakt med det tyske mandskab, der var indkvarteret i de andre beslaglagte villaer i området.

I begyndelsen fik man bragt mad til »Pax« fra et af de lokale spisesteder, men senere fra april 1944 indrettede man sig med egen husholderske. Den norskfødte Hjørdis Christiansen blev ansat til at lave mad til Gestapo-folkene, men hun kom til at gå til hånde på flere forskellige måder. Hendes mand, kaldet »Hestetyven«, blev likvideret af BOPA kort tid efter, at hun var blevet ansat i »Pax«.

Personellet i »Pax«

I de sytten måneder den tyske grænsepolitistation i »Pax« fungerede, var der tilknyttet tretten tyskere og

mindst lige så mange danske, civilt ansatte »tolke«. Det tyske personel tilhørte det oprindelige Gestapo. Ved aktioner, hvor der skulle foretages anholdelser, kaldte de sig »tysk sikkerhedspoliti«. Efter befrielsen foretrak de dog at kalde sig »grænsepoliti«. Foruden dette mandskab var der også tre civilt ansatte, lokale damer og en gartner.

Den første chef hed Friderich Johannes Hoffmann. Han blev forflyttet allerede i midten af juli 1944, formentlig fordi han ikke var energisk nok og ikke skaffede tilstrækkeligt med resultater. Som eksempel på hans metoder kan nævnes, at en anholdt arbejdsmand i maj 1944 blev sat til at passe haven, senere blev han dog sendt til Vestre Fængsel.

Afløser for Hoffmann var den mere nidkære og effektive politimand Josef Quaisser, i hvis embedsperiode mange af de anholdte blev alvorligt mishandlet. Senere blev Hans Sterr chef, hvorefter aktivitetsniveauet atter dalede mærkbart. Der blev ikke foretaget så mange anholdelser, og mishandlingerne hørte næsten op.

De fleste, der boede i Dragør i 1944-45, husker den danske tolk, som i folkemunde blev kaldt »Lange Petersen« eller »Teddy Petersens bror«, fordi han lignede den kendte kapelmester. En anden dansker, tolken som kaldte sig »Juul«, blev også godt kendt af folk i Dragør, selv om han kun var i Dragør i to måneder. Han søgte til Rungsted, angiveligt fordi han fandt, at Quaisser og »Lange Petersen« var for brutale ved afhøringerne. Af andre kan nævnes stedfortræderen Johann Adam Schwab kaldet »Buldog«, og Heinrich Reusch med tilnavnet »Jøden med jamsebenet«, fordi han var lille, mørk og haltede lidt. Endelig var der den danske tolk med tilnavnet »Gestapo-Larsen«.

Der foregik en del mishandlinger af de anholdte. De to mest brutale i »Pax« var chefen Quaisser og »Lange Petersen«, som havde den vane at tage brillerne af de anholdte, inden disse blev tævet med de bare næver, pistolskæfter, gummiknipler o.lign.

Alle folkene i »Pax« var ikke lige ivrige i tjenesten. Netop »Gestapo-Larsen« forsøgte gennem en fisker at advare om en forestående aktion mod elleve navngivne fiskere. Advarslen blev dog ikke videregivet til fiskerne, fordi der var gået så lang tid siden oktober 1943. De regnede med, at den sag var ude af verden.

Baggrunden for advarslen var, at »Gestapo-Larsen« af én af de to lokale damer, der i sommeren 1944 gjorde rent i »Pax«, havde fået en liste med navne på fiskere, der havde sejlet jøder til Sverige. Han undlod imidlertid at videregive den til den daværende chef, Fridrich Hoffmann. Rengøringsdamen fortalte Hoffmann, at hun havde afleveret listen til »Gestapo-Larsen«. Da denne blev adspurgt, undskyldte han sig med, at han ikke havde regnet med, at det var sandt, det der stod på listen og derfor havde destrueret den. Både Hoffmann og »Gestapo-Larsen« blev kort tid efter forflyttet til et andet tjenestested, hvorefter Quaisser og en del nye, tjenstivrige folk rykkede ind. En ny liste blev en morgen fundet i haven, og denne liste blev ikke kasseret.

Flere af de »faste folk« i »Pax« fik efter besættelsen lange fængselsstraffe, og enkelte blev endog dødsdømt.

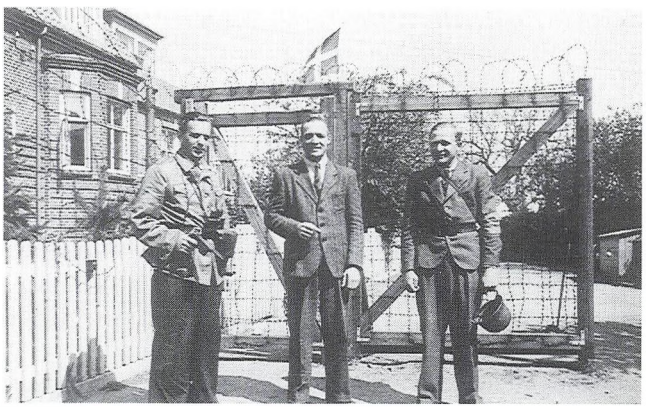

Villa »Pax« omgivet af pigtråd. Folk fra kompagni R1 har overtaget vagten. (maj 1945)

»Gestapo-Larsen«, der også ved senere lejligheder advarede lokale under mistanke, fik efter befrielsen en »mild« dom. Flere af Gestapo-folkene klagede i øvrigt ved afhøringerne over de få oplysninger, de havde fået fra befolkningen i Dragør. Der var faktisk kun en enkelt stikker i Dragør, og han kom kun med mere eller mindre brugbare oplysninger. Stikkeren blev bl.a. afsløret, fordi modstandsbevægelsen i Helsingør aflyttede den direkte telefonforbindelse til Grenzpolizei Dänemarks hovedkvarter i »Wisborg« på Strandvejen lige syd for Helsingør. Han blev dødsdømt efter besættelsen, men fik ændret dommen til livsvarigt fængsel.

Efter befrielsen har man på forskellig vis undersøgt, om der fra »Pax« foregik tysk »illegal« sejlads til Sverige. »Lange Petersen« blev bl.a. mistænkt for i november 1944 at have været i Sverige som stikker. Det er dog ikke blevet bekræftet.

Anholdelser

Det var først i løbet af sommeren 1944, at befolkningen i Dragør rigtig mærkede noget til de nye beboere i »Pax«. Da begyndte fiskere og andre lokale at blive hentet til afhøring. Mange kunne heldigvis forlade bygningen uden skrammer, men nogle fik en særdeles hårdhændet medfart med varige skader. Adskillige blev sendt videre til København, og for flere gik turen derfra videre til Frøslev i Sønderjylland og/eller til lejre i Tyskland.

I dagene 2.-3. juli 1944, under folkestrejken, foretoges så mange anholdelser, at haven til »Pax« måtte tages i brug til »internering«. Strandlinien var endnu ikke afspærret, og adskillige lokale benyttede lejligheden til at kigge forbi. En vagtmand med maskinpistol sørgede dog for, at de anholdte forblev på den rigtige side af stakittet.

Blandt dem, der befandt sig i »Pax« på dette tidspunkt, var en yngre mand, der tidligere havde været anholdt. Han havde stået på hjørnet af Vestgrønningen og Kongevejen sammen med andre og læst i illegale blade. For at statuere et eksempel blev denne unge mand sendt til en kz-lejr i Tyskland, hvor han senere døde af kvæstelser.

Allerede en uge efter Quaissers ankomst til Dragør i midten af juli blev aktiviteterne forøget betydeligt. Det er ikke muligt eller ønskeligt at opregne alle anholdelser foretaget af folkene i »Pax« i denne periode, men følgende oversigt over kendte anholdelser i Dragør giver et lille indblik i aktivitetsniveauet i det forholdsvis lille lokalsamfund:

Den 23. juli anholdes en person, der mistænkes for at have deltaget i illegale transporter til Sverige. Fyrmester Ejler Haubirk, der er efterlyst, når den 25. juli 1944 at slippe væk.

Den 26. juli anholdes en radioamatør, mistænkt for at have anvendt en illegal sender (alle private radiosendere var blevet deponeret hos politiet i april 1940).

Natten mellem den 27. og 28. juli igangsættes en stor jagt i Dragør, hvor tolv personer, primært fiskere, anholdes for at have deltaget i transport af jøder til Sverige.

Få dage efter anholdes skibsreder og besætning fra stenfiskerfartøjet »Hebe«, hjemmehørende i Dragør. Skibsreder Arne Nielsen havde i juni 1944 skaffet modstandsgruppen »Holger Danske« 250 kg. sprængstof, hvilket var blevet røbet af en lokal under et forhør i »Pax«. Så da Gestapo-folkene gennemsøgte »Hebe« i Dragør Havn, vidste de præcis, hvor sprængstoffet normalt var skjult. Arne Nielsen og dykker Svend Aage Lyngsaa, skipper Johan Hansen og matros Amdi Kampmann Arnild blev derefter anholdt og ført til afhøring. Endvidere blev Arne Nielsens privatbolig på Rønne Allé 9 gennemsøgt for om muligt at finde kvitteringen på de 250 kg. sprængstof. Det lykkedes dog ikke, da Arne Nielsen havde gemt den godt.

Arne Nielsen måtte tilbringe næsten et halvt år i Vestre Fængsels tyske afdeling. Ved anholdelsen vejede

han 90 kg., da han blev løsladt den 22. december 1944 var vægten nede på 53 kg. Dykkeren og matrosen blev ligeledes indsat i Vestre Fængsel, hvorfra de også blev løsladt lige før jul 1944. Skipperen, der tillige var anklaget for at have foretaget illegale transporter til Sverige, blev overført til en kz-lejr i Tyskland, hvor han døde den 29. marts 1945.

Gestapo-folk udgav sig i august 1944 for at være Holger Danskes »gruppe 6« og forsøgte på den måde hos sprængstofleverandøren i København at få udleveret sprængstof. Gestapo-folkene spillede ikke rollen overbevisende. Leverandøren sagde, at han aldrig kunne drømme om at udlevere sprængstof til sabotører.

Den 4. august anholdes tre personer for at have været i besiddelse af en pistol. En fisker, der undgik anholdelse sidst i juli, anholdes også nu. Fiskeren slipper ud mod at love at være stikker for Gestapo, hvorefter han flygter til Sverige. Han bliver dog anholdt få måneder før befrielsen ved en illegal transport nær Helsingør.

Den 18. august afhentes graver Peter Svendsen og anklages bl.a. for at have skjult våben og jøder i kapellet ved Dragør kirke. Han må tilbringe fem måneder i Vestre Fængsel, heraf flere måneder i enecelle på »dødsgangen«.

De næste måneder er der »forholdsvis« fredeligt omkring »Pax«, dog anholdes kystbetjentene den 19. september, hvilket skal omtales senere.

I begyndelsen af oktober anholdes yderligere tre fiskere.

Den 13. november anholdes syv personer med tilknytning til kommunisterne og DSU (Danmarks Socialdemokratiske Ungdom).

Da det kommunistiske parti var forbudt, var mange kommunister aktive i de legale politiske partier. Selv om denne aktivitet intet havde med illegale ruter til Sverige at gøre, interesserede det alligevel Det tyske Grænsepoliti i »Pax«. Man havde via den lokale stikker fået at vide, at DSU Dragør/St. Magleby skulle holde møde i en sidebygning på daværende Stautz Allé. Tre tyske og to danske Gestapo-folk fra »Pax« omringede bygningen og arresterede en kommunistisk gæstetaler og tre tilhørere. Alle fire blev ført til »Pax« og blev undervejs tvunget til at synge tyske slagsange. Den kommunistiske foredragsholder blev gennembanket med knipler, og en af de lokale anholdte fik slået fortænderne ud. Dagen efter gik turen til Vestre Fængsel og derfra til Frøslevlejren for fleres vedkommende. De tre andre personer med tilknytning til den kommunistiske gæstetaler blev anholdt i Sundby.

I slutningen af januar 1945 bliver tjeneren på Dragør Kro anholdt, fordi han nægter at servere flere øl for nogle Gestapo-folk under henvisning til, at dagens ration er opbrugt. Efter et kort ophold i »Pax« bliver han ført til Vestre Fængsel og derefter til Frøslevlejren, hvorfra han først kommer hjem ved befrielsen. En lokal købmand var ved at få samme skæbne, da han ikke ville sælge cigaretter til »Lange Petersen«.

I marts 1945 anholdes nogle unge mennesker på Vestgrønningen, fordi Gestapo-folkene havde fundet nogle illegale blade efterladt i telefonboksen på hjørnet af Vestgrønningen og Kongevejen. De undgår dog videre tiltale.

»Samarbejde« med dansk politi

Allerede kort tid efter besættelsen blev der i kælderen til den grå skole indrettet en lokal nærpolitistation. »Dragør Understation« var bemandet med en politibetjent fra Tårnby og et antal CB-betjente (Civil-Beskyttelse), også kaldet »føl«, fordi de ofte patruljerede sammen med en betjent. CB-betjentene bemandede endvidere luftmeldeposten i St. Magleby kirketårn, som stod i telefonisk forbindelse med luftmeldecentralen på Korsvejens Skole i Tårnby. Der blev udført alle former for politiopgaver. Én af dem var at påse, at den påbudte mørklægning var i orden. En anden var, efter opring-

CB-vagt i St. Magleby kirketårn. (1940)

ning fra det tyske sikkerhedspoliti, at møde op i »Pax« og overvære, at den løsladte underskrev en erklæring om, at behandlingen ikke havde givet anledning til klager. Ofte var de løsladte i en sådan forfatning, at de måtte støttes af politibetjenten, når de forlod villaen.

Ganske kort tid efter at besættelsen havde fundet sted, blev der endvidere stationeret politifolk i havnen. Deres opgave var at kontrollere de ud- og indgående fartøjer. Fra maj 1941 blev denne opgave varetaget af særlige kystpolitifolk, som havde et kontorlokale på Dragør Strandhotel. Efter at tyskerne havde beslaglagt dette, flyttede de til et lille, lejet lokale i forbindelse med cigarhandler Jans' forretning på Kongevejen 27.

I august 1944 aflagde Gestapo-folk fra »Pax« besøg på understationen og forlangte fremover at få indsigt i de rapporter, der blev sendt til understationen. Kravet blev forelagt politikredsens ledelse i Tårnby, som blankt afviste det. Det ville nemlig betyde, at der konstant skulle være en tysker til stede på understationen, og det ønskede man på ingen måde. Sagen blev trukket i langdrag, og til sidst mistede tyskerne tålmodigheden. Den 11. september 1944 mødte »Lange Petersen« op sammen med med den tyske chef og så til, at stationen blev rømmet, uden at noget blev fjernet.

Da tyskerne den 19. september 1944 iværksatte arrestationen af det danske politi, var der derfor ingen politifolk på Dragør Skole, kun kystpolitifolkene, der befandt sig i havnen.

Om morgenen kom der fra provinsafdelingen i Helsingør ordre til folkene i »Pax« om, at de skulle være iført uniform og i krigsberedskab. Op ad formiddagen fik de besked på at rykke ud og anholde de kystpolitifolk, der var på vagt i Dragør. Undtagelsesvis fik de hjælp af de tyske toldbetjente fra »Blå Hane«.

De to vagthavende kystpolitibetjente var netop i færd med at spise frokost i vagtlokalet på Kongevejen, da tyskerne sammen nogle danske tolke mødte op. Det hele gik stille og roligt for sig, der var intet skyderi og ingen voldsomheder. Før man kørte tilbage til »Pax«, blev døren til lokalet dog forseglet med en papirstrimmel, og udlejeren fik besked på, at det var hans ansvar, at ingen kom ind i lokalet.

Gestapo-folkene kørte også til Kastrup Politistation på Amager Landevej og til Kastrup Havn, men de foretog ikke flere anholdelser.

Flere lokale politibetjente blev samme dag anholdt på deres tjenestesteder i København, mens andre, der ikke var på vagt, blev advaret i Dragør eller på vej til deres tjenestested i København.

I »Pax« blev de arresterede kystbetjente forhørt af den stedlige leder og en dansk tolk. De blev bl.a. spurgt, om de havde illegale skrifter eller våben. Ved

18-tiden blev de transporteret til Frihavnen i København og kom ombord i skibet, der senere skulle føre dem til Tyskland, hvor turen gik videre til forskellige kz-lejre. Efter omstændighederne kom de begge hjem i god behold i april/maj 1945.

Den sidste tid

I de sidste måneder inden befrielsen var der forholdsvis »roligt« på Annasvej. Dette kan måske skyldes, at der endnu engang var kommet ny chef.

Af ukendte årsager forblev både det danske og det tyske personale i villaerne på Annasvej den 4. maj 1945. Folkene hørte om befrielsesbudskabet fra en af deres egne danske medarbejdere, da han kom tilbage fra København hen på aftenen. Først dagen efter blev villaerne forladt i hast.

Hestetyven

Den efter besættelsen meget omtalte »Hestetyv« havde sin gang i Dragør. Hestetyvens borgerlige navn var Christian Marius Rudolf Christiansen.

Rudolf Christiansen, der var født i 1893, benyttede sig af mange titler: korrespondent, direktør, træramme-fabrikant, redaktør, snedker og handelsmand.

I april 1935 købte han sommerhuset »Falkereden«, der var navngivet af den tidligere ejer. Det lå på Nordstrands Allé 17 helt ud til Øresund. Her flyttede han ind sammen med sin tredje hustru Hjørdis Traasdahl.

Hestetyven havde i mange år »arbejdet« i østeuropæiske lande, og han pralede meget af sine aktiviteter. Bl.a. fortalte han nogle af sine værtshusvenner i København, at han havde været arresteret for hestetyveri i Ungarn, og derfor udnævnte de ham i 1939 til *Kongelig Ungarsk Hestetyv.*

Han pralede også med, at han havde kontakt til danske regeringskredse, Værnemagten, Gestapo, dansk sikkerhedspoliti, engelsk efterretningstjeneste, danske finanskredse og dansk adel. En god del af praleriet viste sig senere at være rigtigt.

Personkredsen omkring ham beskriver ham som diskret, naiv, dygtig, primitiv, at han gjorde indtryk på kvinder, og at han ofte var fuld. Han var næsten altid iført blød hat og halvslidt lang frakke.

Hestetyven foran »Falkereden«. (Ca. 1940)

Hestetyven virkede i kommunistiske kredse, hvor han indsamlede oplysninger. Mange oplysninger fik han fra værthusmiljøet omkring Nørreport i København. Hustruen hjalp ham bl.a. ved på Det kongelige Bibliotek at samle oplysninger om kommunister i Arbejderbladet og tilsvarende aviser.

På kommunistiske møder før krigen holdt han flammende taler om revolution, oprør og gadeoptøjer, men på det tidspunkt havde han allerede indledt samarbejde med tyskerne og dansk sikkerhedspoliti. Derfor var kommunisterne meget skeptiske over for ham.

Han brugte også falsk pas på sine senere ture mellem Tyskland, Sverige og Danmark. Københavns Politi anholdt ham engang, da han passerede grænsen. Ved den lejlighed blev der taget tre billeder af ham til politiets fototek.

Rudolf Christiansen har været mistænkt for før besættelsen at have drevet søfartsspionage for tyskerne fra Falkereden. Lyssignaler fra balkonen sendt ud over Øresund er blevet observeret.

På tyskernes anmodning blev mange kommunister som bekendt anholdt af det danske politi i juni 1941. De havde et stort register om kommunister og sympatisører, hvis vedligeholdelse og udbygning Rudolf Christiansen havde gjort sit til. Han gav også samtidig oplysninger til tysk efterretningstjeneste, og han blev fra forskellig side »belønnet« for dette. Takket være Hestetyven og dennes såkaldte »førstemand«, K.M. Winther, blev folketingsmand Aksel Larsen opsporet og anholdt.

Ukendte personer gennemsøgte flere gange familien Christiansens sommerhus i Dragør. Dette var måske årsag til, at Rudolf Christiansen forlod Dragør i 1943. Han dukkede op igen i København i begyndelsen af 1944, men han har åbenbart stadig følt sig truet, for han havde anskaffet sig en livvagt.

Sommerhuset blev en del forsømt. Hans kone havde ikke fået penge, og derfor brugte hun dørtrin, paneler og lignende som brænde. Rudolf Christiansen havde ellers været glad for Falkereden. I haven havde han dyrket græskar, agurker og tomater. Der var også mange frugttræer på den store grund. Hestetyven forlod Dragør og lod hustruen og de to hunde Jacob og Søren blive tilbage i huset indtil tvangsauktionen. De omkringboende trak vejret lettet, da han forsvandt, idet alle i kvarteret havde været bange for ham og hans hunde.

Det kan ikke være på grund af lav »indkomst«, at huset på Nordstrands Allé gik på tvangsauktion i 1943. Det skyldtes nok mere, at Rudolf Christiansen ønskede at frigøre sig fra sine adresser. Hans faste månedsløn var på ca. 1.500 kr., hvilket var mere end lønnen for en ministeriel kontorchef.

Modstandsgrupperne Holger Danske og BOPA var i slutningen af 1943 begyndt på stikkerlikvideringer. BOPA ønskede at stoppe Hestetyvens aktiviteter, og man havde derfor gennem et stykke tid kortlagt hans færden.

En gruppe BOPA-folk havde fået udleveret en beskrivelse af Hestetyven samt tre fotos, som man havde »lånt« af Københavns Politi. På Adolf Hitlers fødselsdag den 20. april 1944 havde en gruppe skygget Rudolf Christiansen det meste af dagen, bl.a. også ved hans officielle adresse »Pension Gotha« i Gothersgade 129.

Da han om eftermiddagen sammen med sin livvagt satte sig ved baren i Rosengårdens Vinstue for at rafle, blev han likvideret. Skudhuller eksisterer endnu i bodegaen i Rosengården 11 ved Nørreport.

I BOPA's rapport står der, at Martin og Børge skød syv skud. I politiets rapport står, at to mandspersoner havde affyret tolv skud. Begravelsen foregik i stilhed den efterfølgende uge fra Vestre Kirkegård. Værnemagten lod sig bl.a. repræsentere af tysk sikkerhedspoliti fra »Pax« i Dragør.

Befrielsesdagene

Kompagni A3

Kort tid efter at frihedsbudskabet var blevet oplæst i BBC's danske udsendelse fredag den 4. maj 1945 kl. 20.34, blev lysene tændt i alle vinduer, og glade mennesker søgte ud på gaderne. I glædesrusen blev Dragørs borgmester Holger Greisen og hans kone trukket rundt i gaderne i dr. Dichs lille ponyvogn.

De 48 lokale modstandsfolk fra kompagni A3 begav sig derimod til de forud aftalte mødesteder på Skrivergården i Hovedgaden og på gartneriet Tritoma på Fælledvej. Dragør gruppe-1 under ledelse af Mogens Muff Hansen kørte direkte til Tritoma. Mens Dragør gruppe-2 - Jørgen Strøbæks gruppe – ved 22-tiden midlertidigt, som tidligere nævnt, var gået i stilling ved Krudttårnsvej.

I løbet af aftenen den 4. og natten til den 5. maj forsøgte modstandsfolkene ved flere møder med tyskerne at sikre, at det ikke kom til kamp mellem modstandsbevægelsen og Værnemagten.

Det sidste møde fandt sted ved 1-tiden, hvor den lokale delingsfører Gerhard Jørgensen og et medlem af Fælled-gruppen mødtes med Oberleutnant Blankenburg på hjørnet af Krudttårnsvej og Engvej. Bl.a. fordi der tidligere på aftenen havde været den omtalte skudepisode med dødelig udgang på Engvej endte dette møde uden, at man havde fået en aftale i stand om lokal overgivelse. Det skulle vise sig også at blive skæbnesvangert den følgende formiddag, hvor det kom til at gå helt galt ved Dragør Skole

Kl. 4.30 fik grupperne på Skrivergården besked på, at de i to lastvogne skulle køre til én af tyskernes kanonstillinger ved hovedgrøften, vest for Tritoma på Fælledvej. Her skulle de forsøge at overtale den tyske leder til at overgive sig. Men tyskerne ville ikke overgive sig. De ville afvente nærmere ordrer fra hovedkvarteret i lufthavnen eller evt. englændernes ankomst. De tyske Luftwaffe-soldater i kanonstillingen lovede dog ikke at foretage sig noget over for modstandsbevægelsen.

Ledelsen af modstandsbevægelsen på Amager disponerede over to illegale hovedkvarterer. En lægelejlighed med flere udgange på Amagerbrogade 172 på hjørnet af Peder Lykkesvej. Og kælderen under Ama-

Modstandsfolk er ankommet til deres hovedkvarter på St. Magleby Skole den 5. maj 1945 om formiddagen. (Foto: Poul Petersen, 1945)

Modstandsfolkene og skolebørnene samlet i skolegården den 5. maj 1945. (Foto: Poul Petersen)

ger Bio, som under besættelsen mange gange havde været brugt til forskellige andre illegale aktiviteter.

Lejligheden på Amagerbrogade havde været i brug som hovedkvarter i ugerne op til kapitulationen. Den 5. maj om morgenen flyttede man hovedkvarteret til Peter Vedels Gades Skole ved Amager Boulevard.

St. Magleby Skole

Den 5. maj mødte skolebørnene som sædvanlig kl. 8 på St. Magleby Skole. Det var en festdag og skolen var allerede pyntet med dannebrogsflag i klasseværelserne og på gangene. Hele skolen blev samlet i et klasseværelse, hvor man først lyttede til Pressens Radioavis på lærer Hauges radiomodtager og derefter sang et par fædrelandssange sammen med lærerne Wilh. Lund og R. Beier. Da børnene efter denne første time kom ud i skolegården, blev de mødt af modstandsfolk, der var ankommet til skolen i en kortege bestående af tre lastbiler og en motorcykel. Der var nemlig i løbet af morgenen kommet en henvendelse fra modstandsbevægelsen, som havde udpeget St. Magleby Skole til at være kompagni A3's kommandocentral og indkvarteringssted.

Kl. 11 fik skolebørnene fri og modstandsfolkene begyndte derefter at indrette sig på skolen, hvor klasseværelser, gymnastiksal og loft blev taget i brug som sovesale. Klasselokale 2 blev brugt som spiserum, og lærerværelset blev indrettet som vagtlokale. I kælderen blev der indrettet kommandocentral, opholdsrum for ledere og en midlertidig arrest m.v.

Foruden kompagni A3s egne grupper ankom de øvrige delinger fra Sundby og Kastrup efterhånden til skolen. Den samlede styrke kom derved op på 250 mand.

Mandskabet fra kompagniet blev hjemsendt i slutningen af maj. Enkelte af dem blev overflyttet til kompagni A2, og St. Magleby Skole blev igen frigivet til undervisning den 6. juni.

Den 5. maj skulle vise sig at blive en begivenhedsrig dag for folkene i Kompagni A3.

En af de første opgaver for kompagniet var at skaffe mere udrustning, det var nemlig en stor mangelvare. De to Dragør-grupper kørte derfor i lastbil til beredskabslageret på brandstationen i Nyby, hvor man vidste, at der befandt sig nogle hjelme.

Ved Dragør Skole

Om formiddagen er husholdersken fra »Pax«, den 36-årige ungdommeligt udseende Hjørdis Christiansen (Hestetyvens enke) og en tysk Gestapo-mand gået til Dragør for at proviantere til den forestående »afrejse«. Hjørdis Christiansen har købt franskbrød hos bageren. Ud for købmand Ravns butik på Kongevejen bliver hun anholdt af lokale civile og ført til Nyby. Samme skæbne overgår hendes ledsager den 38-årige, tyske, kriminalassistent Otto Karl Schmidt, da han kommer ud fra grønthandler Adrian Petersen. Forslag om at drukne ham i Batterisbækken bliver afvist af nogle af de mere besindige, der har overværet anholdelsen.

Det var egentlig hensigten, at de skulle tilbageholdes på brandstationen i Nyby sammen med en anholdt lokal gartner, der havde haft kontrakt med tyskerne om at udføre havearbejde i de beslaglagte villaer på Nordstranden. Her skulle de være indtil modstandsfolk fra kvarteret i St. Magleby Skole kunne komme og afhente dem.

I mellemtiden er de to modstandsgrupper fra Dragør, uafhængigt af anholdelserne, ankommet til skolen. Da modstandsfolkene visiterer Otto Schmidt, opdager de, at han har skjult en pistol på sig. Han bliver truet til at aflevere den, hvorefter den låses ned i en skuffe på brandstationen. Den anholdte Hjørdis Christiansen bliver stillet op foran brandstationen, og enkelte af modstandsfolkene deltager i en meget dramatisk, klart ulovlig, fingeret henrettelse. En mere besindig mod-

standsmand får dog sat en stopper for fortsatte udfoldelser.

Ved en fejltagelse har modstandsfolkene parkeret deres lastbil mellem den grå skole og den gamle røde skolebygning. Dragør Skole er på dette tidspunkt stadig beslaglagt af Værnemagten, og den anvendes fortsat som lazaret. Da nogle modstandsfolk derefter i strid med givne ordrer forsøger at trænge ind på skolen for at finde våben, kommer det til ildkamp med tyskerne.

Tyskerne skyder efter de indtrængende modstandsfolk. Da disse trækker sig tilbage, smider en tysk officer en håndgranat ind under lastvognen, men det er en forsager. To tyske officerer bliver dræbt under ildkampen, og modstandsfolkenes retræte sker så hurtigt, at man kører fra to mand.

Efter skyderiet ved skolen lykkes det Otto Schmidt på brandstationen ved en simpel list (han siger, at han skal på toilet) at stikke af til Dragør Skole.

Ude i »Pax« er man på dette tidspunkt blevet opmærksom på, at der foregår noget i Dragør. En bydreng, der er sendt ud med varer, har fortalt, at husholdersken er blevet overmandet på Kongevejen. Da Otto Schmidt samtidig ringer fra skolen og fortæller, at husholdersken stadig er tilbageholdt på brandstationen, rykker man ud.

Souschefen, Johann Adam Schwab, kaldet »Buldog«, og to unge danske (tysktalende, tidl. sårede østfrontsoldater på 18 og 24 år) rykker ud for at komme Otto Schmidt og Hjørdis Christiansen til undsætning. Normalt bruger folkene fra »Pax« »Walter 7,65« pistoler, men ved denne aktion medbringer de desuden maskinpistoler og håndgranater.

Holger Kampmann Arnild fra Dragør føler, at han har et personligt mellemværende med Hjørdis Christiansen. Hans søn har været arresteret i efteråret 1944 i forbindelse med sagen omkring stenfiskerfartøjet »Hebe«. Han har derfor skaffet en stor revolver og er i mellemtiden kommet til Vestgrønningen fra Borgerforeningen sammen med én af lodserne. Lodsen vil imidlertid ikke deltage i noget, og Kampmann Arnild går alene hen til brandstationen. Han fortsætter til nordsiden af brandstationen med trukket revolver og forsøger at overtale CB-folkene til at lukke sig ind til de anholdte.

Uden at Kampmann Arnild har set dem, er Gestapo-folkene kommet til skolen. De anmoder nu de tyske soldater her om rygdækning. »Buldog« går rundt ved skolebygningerne, mens de danske Gestapo-folk går ind i den grå skole. De går op til vinduet i sydgavlen sammen med nogle tyske soldater og Otto Schmidt for at observere. Mens de står og kigger ud af vinduet mod brandstationen hører de et skud, og samtidig ser de Kampmann Arnild ved brandstationen blive ramt i nakken og falde om.

Folkene skynder sig ned til deres chef, mens en tysk soldat med riffel fortsætter med at dække den videre aktion fra skolens vindue.

»Buldog« og hans to folk løber hen til den faldne og konstaterer, at han er uskadeliggjort. Herefter træn-

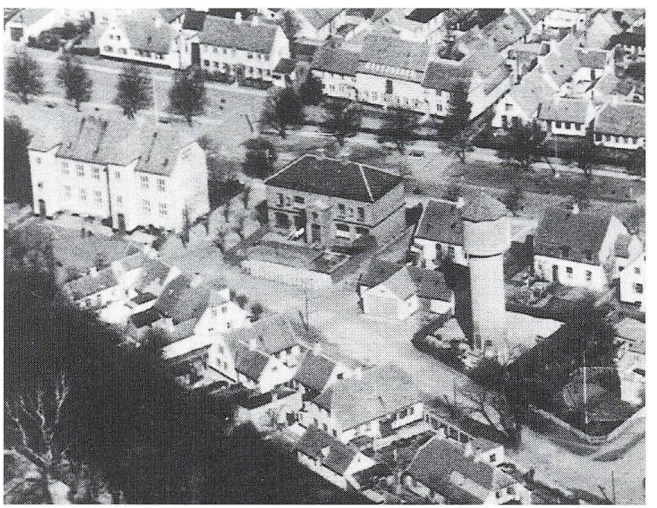

Området ved Dragør Skole og brandstationen. (1947)

ger de ind på brandstationen. Hjørdis Christiansen har inde fra brandstationen råbt, at der ikke må skydes. De tre CB-brandfolk bliver holdt op og må udlevere Otto Schmidts pistol. Hjørdis Christiansen og gartneren bliver derefter »befriet«.

På tilbagevejen tager man Kampmann Arnilds revolver, som den stærkt chokerede, nu befriede gartner bliver udstyret med. Husholdersken får også stukket en pistol i hånden. Folkene fra »Pax« føler sig fortsat truede, og de trækker sig derpå baglæns ad Vestgrønningen med løftede våben, idet de eskorterer de to »befriede« mod nord. Det skal i øvrigt bemærkes, at det meget skyderi ved skolen har hidkaldt »den halve by«, og mange overværer aktionen.

Den hårdt sårede, bevidstløse Kampmann Arnild kan man først lidt senere komme til hjælp. Der bliver fortsat skudt fra vinduet i sydgavlen af skolen efter alle, der nærmer sig.

Til slut lykkes det at få båret Kampmann Arnild til skolelærer Nygaards lejlighed i villaen på hjørnet af Grønnevej og Vestgrønningen, hvortil dr. Dich ankommer kort tid efter. Kampmann Arnild er ramt i skulderen ved rygsøjlen. Han bliver i ambulance transporteret til Skt. Elisabeth Hospital, hvor han dør om natten lidt over midnat uden at være kommet til bevidsthed.

Sagen om nedskydningen henlægges af politiet i 1947 og er nu »forsvundet«.

Kompagniet i arbejde

Tilbage på St. Magleby Skole efter denne barske oplevelse blev lærer Hauges radiomodtager kl. 12 anbragt i skolegården, så alle kunne høre kong Christian 10.'s tale.

Om eftermiddagen blev halvdelen af kompagniet beordret til Christianshavn. Her var andre kompagnier kommet i ildkamp med de tyske tropper, der befandt sig på Bådsmandsstrædes Kaserne.

Alle fra kompagni A3 vendte sidst på eftermiddagen hjem i god behold. Flere andre kompagnier havde både dræbte og sårede.

De fortsatte opgaver for modstandsfolkene bestod i at sikre at uvedkommende ikke kom i nærheden af de mange ammunitionsdepoter, som tyskerne havde efterladt i barakker og beslaglagte villaer. Desuden skulle man i samarbejde med civile politifolk fra kompagniet anholde de lokale personer, der var mistænkt for at have været for venlige over for besættelsesmagten eller for direkte at have samarbejdet med den. Allerede få dage efter begyndte vagtopgaverne ved de tyske flygtningelejre.

Øvrige modstandsgrupper

Enkelte modstandsfolk var ikke tilknyttet de lokale grupper, men var aktive i andre grupper i København.

Amagerland Skytteforenings modstandsgruppe var underlagt skytteforeningsbataillonen og skulle efter planen gøre vagttjeneste i Slotholmsdetachementet. I øsende regnvejr kørte man derfor den 5. maj ved 1-tiden om natten fra samlingsstedet i Maglebylille i to lastvogne ad Amagerbrogade mod København.

Ud for Amagerbankens hovedkontor på Amagerbrogade forsøgte to personer med hjelme, armbind og udstyret med maskinpistoler at stoppe al trafik. Den bageste af lastbilerne fra Maglebylille, den der medbragte ammunitionen, stoppede ikke og blev beskudt af de to personer. Handelsgartner Ejnar Hans Hansen fra Ullerup, der befandt sig på ladet, blev derved dødeligt såret.

Søndag den 6. maj

Søndag den 6. maj fortsatte modstandsbevægelsen arbejdet med overtagelse af de bygninger, som tyskerne havde beslaglagt. Modstandskompagni B5 indtog Kongelundsfortet, og kompagni B4 fik overdraget de to tyske baraklejre på Fælledvej.

Tyskerne forlod Strandhotellet og Badehotellet, og

sent på eftermiddagen var det kun Dragørfortet og Dragør Skole, der stadig var besat af tyske tropper.

Flere lokale benyttede søndagen til at fotografere de mange tyske fly, der stod rundt omkring på markerne i St. Magleby. Det har givet mange værdifulde optagelser og oplysninger for eftertiden.

En del lokale tog til lufthavnen for at kigge nærmere på de mange tyske installationer. Mens andre tog længere ind for at se på de første marchkolonner med de bortdragende tyske soldater.

Andre blev denne dag anholdt, selv om de officielle anholdelseslister endnu ikke var modtaget.

Den 6. maj bragte også de internerede hjem fra Frøslev. En stor folkemængde havde taget opstilling i anlægget på Vestgrønningen. Kl. 12.45 ankom hestevognen til Dragør, og Kaj Lundquist, Jan Schwartz, Jens Wærling og Georg Ibsen fik en hjertelig modtagelse. Ikke kun af familie og venner, men også af mange andre, som havde lagt vejen forbi Vestgrønningen.

Fiskerne, der havde opholdt sig i Sverige, kom sejlende hjem i dagene efter befrielsen. Mange havde med deres både deltaget i transporten af Den danske Brigade fra Hälsingborg til Helsingør. Skibsreder Arne »Hebe« Nielsen overførte bl.a. 380 brigadefolk med sit skib Minerva.

Politifolkene, der enten var blevet anholdt den 19. september 1944, eller som var gået under jorden, vendte også tilbage. Nogle dog først efter et rekreationsophold i Sverige, hvortil de var bragt med »De hvide busser«.

Tyske soldater forlader Dragør Strandhotel. (Foto: Svend Jans, 1945)

De internerede vender hjem til Dragør den 6. maj 1945. (Foto: Svend Jans)

Desværre kom ikke alle hjem, flere omkom i kz-lejre eller var faldet i modstandskampen. Til deres ære rejstes bl.a. mindesten på Dragør Kirkegård og på Christmas Møllers Plads, og i Dragør Boldklubs klubhus sattes en mindeplade op.

»Pax«-folkenes skæbne

Hjørdis Christiansen havde sammen med folkene fra det tyske sikkerhedspoliti forladt villaerne på Annasvej i stor hast i nogle større personvogne, bl.a. en Citroën. De kørte det korte stykke vej til Lufthavn-syd, hvor det lykkedes dem at holde sig skjult blandt Luftwaffe-personel.

Hjørdis Christiansen blev senere smuglet ud af lufthavnen, og det lykkedes hende at holde sig skjult hos familie på Østerbro. Hun var dog så uforsigtig at vende tilbage til Dragør den 23. juli, hvor hun blev genkendt og anholdt af politiet. Hun blev tiltalt for flere forhold, bl.a. at hun havde båret våben den 5. maj 1945, men hun blev frikendt for alle anklager og løsladt den 11. november 1945 efter at have været varetægtsfængslet på Sundholm, Vestre Fængsel og Blegdamsvejens Arrest i mange måneder. Især på Sundholm var hun udsat for grove overgreb. Hun blev klippet, hendes mad blev gjort uspiselig, og hun blev gentagne gange mundtligt og skriftligt truet med, at hun snart ville få samme skæbne som sin mand.

Årsagen til denne behandling kan delvis henføres til en artikel i dagbladet Politiken, hvor et falsk rygte er gengivet om, at hun havde udøvet særdeles grov tortur i »Pax«.

Den 6. maj marcherede de tyske og danske Gestapo-folk fra Annasvej i Luftwaffe-uniformer ud af lufthavnen. Det foregik under opsyn og sammen med andre tyske soldater. Turen gik via Værløse lejren og Roskilde mod Korsør. De fleste danske Gestapo-folk benyttede imidlertid lejligheden til at »forsvinde« omkring Sorø. Andre valgte at tage til Tyskland, hvor flere dog blev fundet og udleveret fra allierede interneringslejre.

At Gestapo-folkene ved afrejsen ikke brugte deres egne lysegrønne uniformer (som de i øvrigt kun sjældent havde benyttet) skyldtes nok, at de ikke ønskede at skilte med deres identitet.

»Buldog« var blandt de folk, der senere blev udleveret fra Tyskland. »Lange Petersen« var ved befrielsen ikke længere ansat i Dragør. Der var dog falske rygter om, at han havde været med ved nedskydningen af den unge mand på Dragør Sydstrand den 4. maj om aftenen. Han havde i øvrigt ladet annoncere, at han og hustruen var omkommet ved Shellhusets bombardement den 21. marts 1945, men han var ved befrielsen tjenestegørende i selve lufthavnen.

Tidligt på eftermiddagen den 5. maj benyttede et ægtepar fra Dragør, der havde været civilt ansat på Annasvej, lejligheden til på Strandstien at afbrænde efterladte papirer. Det var dog ikke alle papirer, de nåede at brænde. Senere fandt man bl.a. en anmeldelse fra rengøringsdamen, hvori hun anmeldte, at der var blevet kastet sten gennem hendes vindue.

Længere oppe ad Strandstien lidt nord for Ndr. Tangvej havde nogle tyske soldater travlt med at nedgrave effekter i strandkanten.

Kompagnierne R1 og R2

»Pax« indtages

I Kastrup – Sundby området var der i 1944-45 dannet modstandsgrupper med tilknytning til Ringen. Disse grupper, der i grundstammen var socialdemokratisk orienteret, indgik i afsnit Amager som to kompagnier med betegnelsen R1 og R2. Det var oprindeligt meningen, at disse kompagnier skulle fungere som stabskompagnier. Om aftenen den 4. maj 1945 blev folkene samlet gruppevis forskellige steder i Sundby, og den 5. maj om aftenen fik en fortrop på 24 mand besked på at

tage til Dragør og indtage »Pax«. De øvrige folk fra Ringen var stadig i Sundby, hvor de foretog spredte arrestationer.

Da folkene nåede Dragør, var de ikke blevet orienteret om, at det tyske sikkerhedspoliti faktisk allerede havde forladt villaerne på Annasvej. Derfor indtog de stillinger ved Gasværket og rekognoscerede. Først sent på aftenen rykkede de frem, blot for at konstatere, at villaerne allerede var tomme.

Villaerne på Annasvej fremstod i et frygteligt svineri, fortæller de folk, der bl.a. var med til at indtage »Pax«. Den første aften blev alle mand sat på vagt samtidig, så da der ankom forstærkning fra kompagni R1 og R2 dagen efter, var de særdeles velkomne. De sidst ankomne havde været et smut forbi St. Magleby Skole, hvor de var blevet godt bespist af lotterne. Samtidig var de blevet forsynet med nogle af de våben, som folkene fra A3 allerede havde indsamlet fra tyske depoter.

Efter et par dages forløb ankom den kompagnichef, der var udset til at være chef for R1. Han var cyklet fra Sydsjælland til København og havde først ved ankomsten fået tildelt opgaven som kompagnichef i Dragør.

Mandskabet i »Pax« og »Søhuset« blev opdelt i vagthold, og maden blev indtaget i den tidligere tyske kantine på Øresunds Allé. Det var dragørlotterne med fru Martha Schiønnemann i spidsen, der lavede mad til modstandsfolkene. De to kompagnier talte på et tidspunkt 70 mand, og pladsen var trang på Annasvej. Mandskabet sov både på loftet, på første sal, i stueetagen og i kælderen. Cellerne i kælderen blev også i en periode brugt som soverum. På taget af garagen i »Pax« havde man anbragt et maskingevær. Det hed sig nemlig, at der kort tid efter indrykningen i villaerne var blevet skudt på de modstandsfolk, der stod vagt på Annasvej.

Ifølge de givne ordrer skulle anholdelser foretages af politifolk i modstandsgrupperne. De måtte kun ske efter de lister, som var blevet udarbejdet illegalt af politifolk i Danmark og redigeret og trykt i Stockholm i april 1945. Ligesom i det øvrige land blev alle regler imidlertid ikke overholdt lige nøje i de dage, hvor følelserne ofte styrede handlingerne. I almindelighed blev de anholdte kørt til St. Magleby Skole og derfra videre til afhøring ved fællesstaben på Peter Vedels Gades Skole, men modstandsfolkene brugte også cellerne i kælderen under »Pax« til kortvarige interneringer. Der blev foretaget anholdelser ud over de på listerne anførte personer. Ingen af de ca. 20 anholdte i Dragør-området var således efterlyst. Rigtigt kedelige episoder kunne heller ikke undgås. Nogle uger efter befrielsen mente nogle af modstandsfolkene fra A3, der var i lettere løftet stemning, at de to lokale håndværkere, der havde lavet cellerne i kælderen i »Pax«, burde straffes. Håndværkerne blev afhentet og bragt til villaen, hvor man efter aftale med modstandsfolkene i kompagni R1 anbragte dem i en af cellerne. »Aktionen«

Lotterne, der lavede mad til modstandsfolkene, har taget opstilling foran »Fjæleboden«. (maj 1945)

rygtedes hurtigt i byen, hvor den bestemt ikke blev mødt med forståelse. Politiet i Kastrup blev alarmeret, og mandskab kørte til »Pax« for at få stoppet »løjerne«. Politiet blev imidlertid nægtet adgang og truet med, at der ville blive gjort brug af våben, hvis de forsøgte at trænge ind. Håndværkerne blev først løsladt næste formiddag.

En tragisk ulykke skete den 28. maj 1945, hvor en ung modstandsmand fra Sundby på sin vagt ved flygtningelejren på Engvej over for Engvælen blev dræbt af et vådeskud fra en kammerats stengun.

Andre opgaver

En anden af kompagniernes opgaver var at forrette vagttjeneste ved de tyske ammunitionsbarakker på daværende Grønnevej (D.B. Dirchsens Allé), ved Dragør Badehotel og ved barakkerne på Jægervej, hvor tyske flygtninge var interneret. Efter kort tid fik kompagnierne også til opgave at bevogte det tyske lazaret på Dragør Skole. I begyndelsen delte man nogle af opgaverne med kompagni A3 fra St. Magleby Skole.

Endelig var mandskab fra R2 periodevis udlånt til Peter Vedels Gade Skole, hvor de assisterede ved den fælles stab for »Afsnit Amager«.

Meget af det tyske kontorudstyr fra de beslaglagte villaer, fra Strandhotellet og Dragør Badehotel blev bragt til Artillerivejens Kaserne. En del indbo forsvandt dog kort tid efter befrielsen. Souvenirjægere var tidligt på færde, og det var ikke altid kun tyske efterladenskaber, der blev medtaget.

Kompagnierne R1 og A3 blev en dag kaldt til havnen. Nogle svenskere havde opbragt en båd med tyske officerer. Disse var blevet afvæbnet, og danskerne skulle nu sejle ud i Sundet for at overtage dem. Båden, der nærmest var en pram, blev senere sendt til København, mens tyskerne blev eskorteret til Bådsmandsstrædes Kaserne og interneret der.

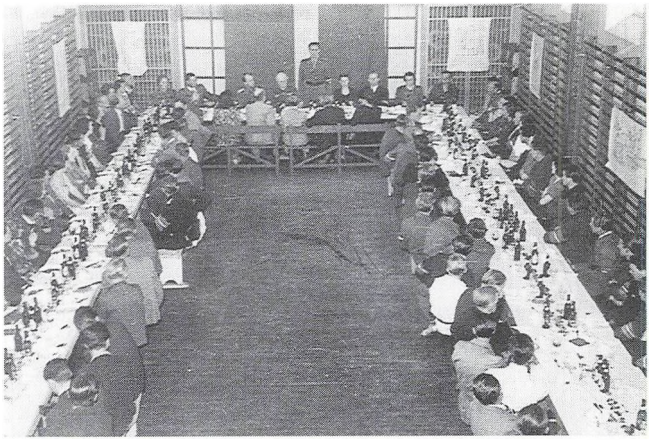

Afslutningsfest for A3 i gymnastiksalen på St. Magleby Skole. (Foto: Poul Petersen, 1945)

Den 6. maj om formiddagen var R1 i Dragør Havn for at tage sig af nogle civile, tyske flygtninge, der var kommet sejlende hertil. Bådene, der nærmest lignede mindre landgangsfartøjer eller pramme, havde om natten ligget ud for Dragør Nordstrand.

Folkene fester

Der blev også tid til at feste for folkene i »Pax« og »Søhuset«. Den folkekære Ib Schønberg optrådte således for lotterne og modstandsfolkene den 19. maj i »Fjæleboden«. Og sammen med englænderne og lotterne holdt man en større fest på Dragør Badehotel i begyndelsen af august.

Torsdag den 7. juni arrangerede modstandsfolkene og lotterne en stor havnefest til fordel for Norgeshjælpen. Til tombolaen havde kompagnichefen fået cigaretter og sprut af englænderne. Desuden var der skydetelt, rundtur i havnen i kajak og hurtigbåd. Endvidere var der opvisning i sabotage på »fabrikken Fidusia«, og så havde man fremskaffet en tysk jager og en minitank, som børnene fik lov til at kravle ombord i.

Endelig lavede en deling fra R1 engelsk eksercits på pladsen.

De 5.000 lodder ved lotteriet, der blev solgt fra »Pax« og »Fjæleboden«, blev revet væk på få timer. Hovedgevinsten var 1 t. tørv.

Boderne til arrangementet lånte man af foreningen »Dragørs Fremme«, som ikke havde haft dem i brug i mange år. Alt forløb fint, selv om demonstrationen af sabotagen gav lidt svedne fingre. Folkene var jo heller ikke »professionelle« sabotører, men tilknyttet ventekompagnierne.

Aftenen sluttede med bal og fyrværkeri, og sidste togafgang fra Dragør Station var blevet ekstraordinært udskudt til kl. 23.40.

Bevogtning af flygtninge

Ved udgangen af juli 1945 flyttede kompagnierne til flygtningelejren på Jægervej, hvor de fik kvarter sammen med kompagni A2 (der kom fra Lufthavn-syd). Indkvarteringen foregik i netop de barakker ved Lunden, hvor de tyske officerer havde haft kontakt med repræsentanter for modstandsbevægelsen. I sensommeren blev kompagnierne R1 og R2 sammenlagt. De folk, der endnu ikke var hjemsendt, flyttede til en tidligere tysk barak, der stod på parkeringspladsen ved Dragør Badehotel. Henimod slutningen af sommeren havde de fleste folk vagt hver anden uge. Friugen tilbragte de ofte i København, hvortil de kunne køre fra Dragør Station med en hestevogn med langsæder. Ugelønnen var på 130 kr. I løbet af sensommeren blev folkene efterhånden hjemsendt.

AMPA

Efter befrielsen fik modstandsfolkene på Amager i Københavns afsnit 4 med ca. 2.300 mand officielt lov til at kalde sig AMPA (AMagers PArtisaner). AMPA blev senere til en skytteforening, og i 1948 dannede folkene fra AMPA grundstammen i det nyoprettede hjemmeværn på Amager.

En kedelig episode

Kort tid efter befrielsen kom Kompagni A3 på St. Magleby Skole til at mærke nogle af de store interne kompetenceproblemer, der var opstået i modstandsbevægelsen allerede før kapitulationen.

De øvrige afsnit i Storkøbenhavn havde fået at vide, at AMPA-kompagnierne var udpeget til selv at tage sig af de mange tyske tropper og de store våbenlagre, der befandt sig på Amager. Tyskerne blev således eskorteret af AMPA-folk på vej mod Korsør fra Holmen, Bådsmandsstræde, lufthavnsområdet, Aflandshage, Artillerivejen o.s.v. De efterladte våben, fly, køretøjer blev indsamlet og afleveret til englænderne.

På trods af ordren om at »holde sig væk« sendte sabotageorganisationen Holger Danske imidlertid alligevel nogle folk til Amager for at anholde en lokal, »efterlyst« tyskerpige. På St. Magleby Skole blev de henvist til kompagnichefen, som sørgede for, at de blev frataget deres våben og til fods sendt tilbage til København.

Godt sure over denne behandling tilkaldte de fra en telefonboks en større gruppe fra Holger Danskes hovedkvarter i København, hvorefter den stedfortrædende kompagnichef, »Stoffer«, i bogstaveligste forstand blev kidnappet og – stående på en lastvogn med oprakte arme – ført til København.

Da modstandsfolk fra Sundby fik melding om kidnapningen sørgede de for at etablere en væbnet afspærring på Knippelsbro, som stoppede kidnappernes vogn. Efter en kraftig meningsudveksling med trusler om våbenbrug fra begge sider enedes man om at køre samlet til Østerbrogades Kaserne og »forhandle«. Lederen af Holger Danskes folk var i øvrigt en kendt og ellers i mange henseender højt respekteret kompagnichef.

Først efter lange forhandlinger lykkedes det for AMPA-folkene at få frigivet deres kidnappede næstkommanderende.

Krigsbytte

Da englænderne kom til Københavns Lufthavn i Kastrup lørdag den 5. maj 1945 om eftermiddagen, forlangte de, at alt udstyr skulle efterlades, når tyskerne marcherede mod Korsør. Bl.a. lossede de flere vognlæs nye tyske bildæk i Dragør Havn, men modstandsfolk fik dog hurtigt fisket dem op igen.

Tyskerne efterlod over 200 fly på Sydamager. Et stykke tid fik mange af de efterladte flyvemaskiner lov til at stå, hvor de var blevet efterladt både i selve lufthavnen, i St. Magleby ved flyverskjulene, på rullebanen og på markerne.

Nogle engelske piloter tog flere af de tyske maskiner som »krigsbytte«, men den stående ordre var, at alt tysk materiel, inklusiv alle fly, skulle ødelægges. Intet måtte overlades til det danske forsvars flyvetropper eller civile luftfartsselskaber. Derfor blev der kort tid efter befrielsen oprettet en flylosseplads ved den »tyske bondegård« i Lufthavn-syd, og senere blev engen ved Kirkevej og Grønvejen (D.B. Dirchsens Allé) anvendt som flykirkegård. Engen havde tilhørt familien Dirchsen på Hollændergård, men var i 1942 solgt til overdyrlæge B.D. Corneliussen fra Nyskjelgaard i Kastrup.

Tyske fly på flykirkegården ved D.B. Dirchsens Allé. (Foto: Poul Petersen, 1945)

Tyskerne havde haft seks større og en del mindre anlæg i det område. Ved barakken på hjørnet af Kirkevej og D.B. Dirchsens Allé havde der været en delvis nedgravet ammunitionsbunker. Netop denne bygning skulle efter befrielsen bevogtes ekstraordinært godt. Derfor bestod vagten både af modstandsfolk og tyske soldater.

På det tidspunkt, hvor flyene blev anbragt ved Kirkevej, var en mangelvare som brændstoffet for længst tappet af – enten ved at der var banket hul på brændstoftankene i vingerne, eller ved at det var suget op. Flyskrogene var ribbet for alt løst af værdi. Alligevel prøvede mange lokale og andre i flere år, at vriste bare lidt af værdi ud dem.

Da Paul Grønings og Hans Hannibals typehuse blev opført mellem Kirkevej og den nuværende Pileengen fik de tilnavnet »Negerlandsbyen«, fordi de lå på den nøgne mark. Alle synlige spor på jorden var på det tidspunkt fjernet.

»Tyske anlæg« efter 5. maj 1945

Værnemagten havde overalt i Danmark beslaglagt skoler, idrætsanlæg, forsamlingshuse, hoteller m.v. til flygtningene. Efter befrielsen gjaldt det om at få frigjort de beslaglagte anlæg til deres oprindelige formål. I København var næsten 90% af skolerne beslaglagt. Planerne gik ud på at flytte flygtningene til de tidligere tyske kaserner og lejre.

I Dragør var skolen stadig tysk infirmeri, og i St. Magleby var der ved befrielsen 770 tyske flygtninge i baraklejre.

De fleste af tyskernes baraklejre i St. Magleby blev overtaget af Socialministeriet til brug for indkvartering af tyske flygtninge.

Dragør Skole
Skolen havde været anvendt som tysk lazaret. Først i september 1945 kunne man igen rykke ind på skolen, efter der havde været foretaget en større istandsættelse og rengøring.

Werft Magleby
Werft Magleby, hangaren ved St. Magleby Skole, indgik også i lejrsystemet. Ca. 21.670 m² jord ved hangaren var stadig ikke afleveret til de tre gårdejere. Myndighederne indrettede i alt 1.200 sovepladser i hangaren og i seks nyopsatte træbarakker. St. Magleby-lejren, som den blev kaldt, blev først lukket i maj 1947, efter at den også i en periode havde fungeret som gennemgangslejr.

Forsvaret overtog derefter bygningerne. Området blev rømmet i 1968, og i 1970 påbegyndtes en ombygning af hallen til idrætscenter. I 1978 byggedes en svømmehal med tilhørende baderum til det eksisterende anlæg.

Andre hangarer
Ved rullebanen var der opført to Luftwaffe-hangarer af standardtypen. Den hangar, der lå, hvor Nordstrandskolen ligger i dag, blev pludselig nedtaget og fjernet af ukendte personer i sommeren 1945. Den anden hangar fungerede lige efter befrielsen som depot og garage for CB-mandskabet. Derefter anvendte dansk militær den til depot, og i 1971 blev den ombygget til ridehal.

Baraklejre
Luftwaffe havde opført fire større baraklejre i daværende St. Magleby Kommune. Lejren øst for gården Godthaab i den nordøstlige del af kommunen blev indtil 1947 anvendt som flygtningelejr. Derefter blev alle bygninger nedtaget og solgt.

Barakkerne i lejrområdet lidt længere mod syd, på østsiden af D.B. Dirchsens Allé mellem Ndr. Dragørvej og Kirkevej, lå mere spredt end i de andre områder af hensyn til evt. luftangreb. De fleste barakker blev fjernet kort tid efter befrielsen. Nogle af dem blev i de forvirrede dage lige efter befrielsen ulovligt »solgt« til opkøbere. To barakker ved Ndr. Dragørvej blev ikke nedtaget. Den ene blev senere overtaget af et speditionsfirma. Den anden blev lejet af væver Meier, efter at den havde været anvendt som flygtningebarak. Begge barakker blev afbrændt i 1972.

I sommeren 1945 blev nogle af de barakker, der stod nord for Kirkevej, brugt af englænderne, og en enkelt barak blev indrettet som kantine for flygtningene i lejren på sydsiden af Kirkevej. Ligesom en barak senere blev brugt som kontor for det danske firma, der havde opkøbt nogle af de flyskrog, der var anbragt på hjørnet af Kirkevej og D.B. Dirchsens Allé.

Hele barakområdet syd for Kirkevej ved Jægervej indgik i en meget stor flygtningelejr. De tyske barakker blev sammen med senere indkøbte svenske barakker solgt omkring 1948. En enkelt større stenbygning fik lov til at blive stående. Der var planer om, at den evt. skulle indrettes til alderdomshjem eller fabrik. Begge forslag blev dog ikke gennemført, da området allerede før besættelsen var udlagt som villaområde. Bygningen blev nedrevet omkring 1950. En stor vagtbygning på Jægervej 1-5, der havde fungeret som kontor for Barakafviklingsudvalget, blev nedrevet omkring 1949.

Bygningerne i den tidligere tyske radarstation Krokodil på Fælledvej blev også anvendt som flygtningelejr i ca. to år. Herefter overtog det danske militær området, og bygningerne blev nedrevet eller solgt.

Baggersmindelejren fra 1916 blev tilbageleveret til Frelsens Hær i 1947.

Villaer og sommerhuse

De beslaglagte huse på Nordstranden og på Sydstranden blev tilbageleveret til ejerne kort tid efter befrielsen. Ejerne fik udbetalt en erstatning af staten, som blev udregnet på grundlag af, hvor længe husene havde været beslaglagt, og hvilke skader der var sket på bygninger og haver. De ejere, der »frivilligt« havde udlejet til tyskerne, fik ikke erstatning, med mindre der var sket større skader.

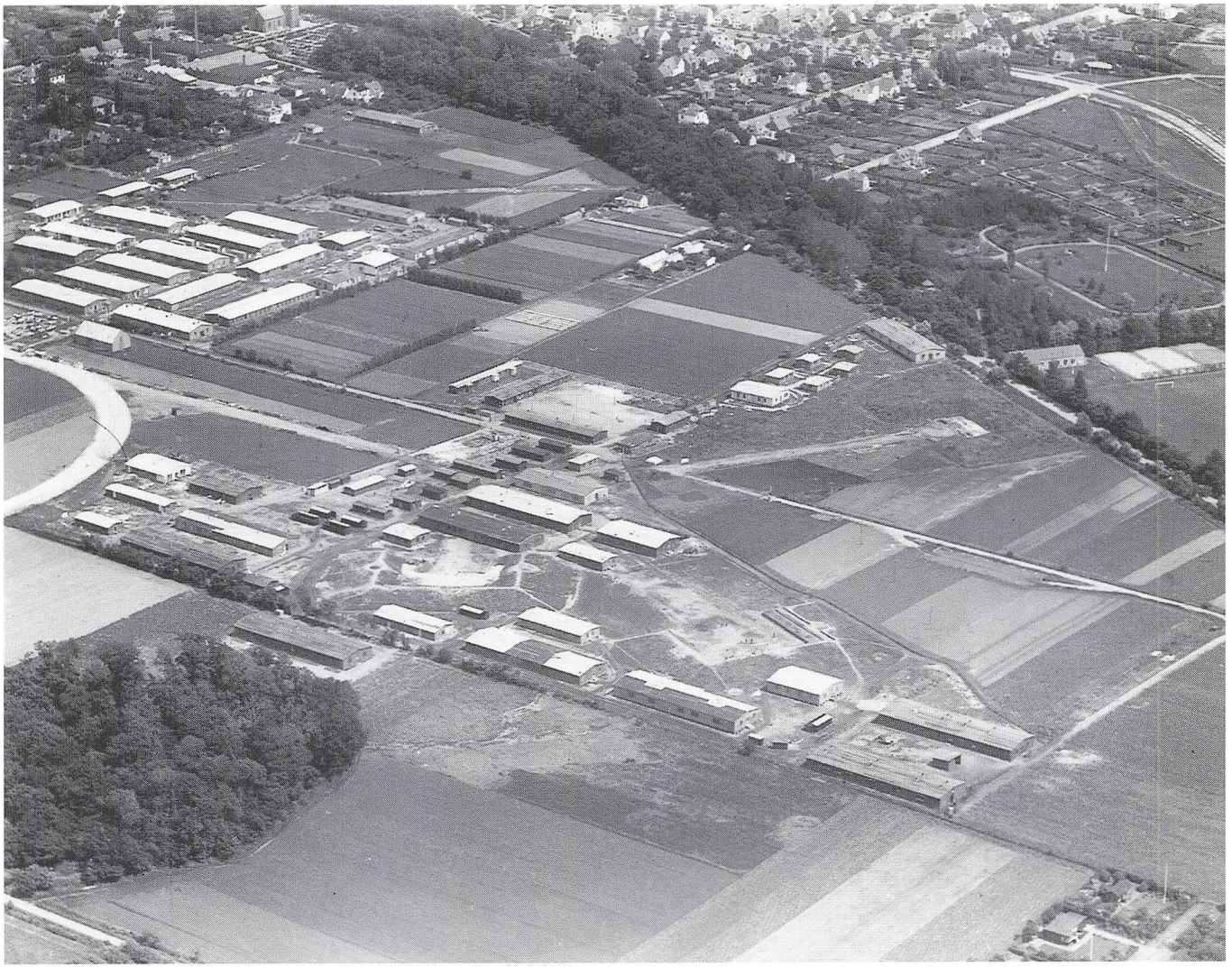

Barakområdet syd for Kirkevej. Nederst til venstre ses Lunden. (Foto: Sylvest Jensen, 1946)

Søgaard på Ryvej

Gartneriet Søgaard på Ryvej var blevet udbygget af tyskerne til en stor gård, og denne værdiforøgelse skulle betales af den egentlige ejer, mente staten. Efter lange forhandlinger overtog gartner Ernst Nielsen sit eget gartneri i sommeren 1948 mod at love for egen regning at fjerne de tyske ulovligt opførte bygninger. De blev derefter nedrevet og materialerne blev bl.a. solgt til Amager Travbane.

Markerne

Det meste af den jord, tyskerne beslaglagde, blev tilbageleveret til gårdejerne mod erstatning for ødelagt afgrøde m.v. I første omgang blev flyskjulene på markerne fjernet, idet man skulle have afgrøder på jorderne igen. Siden blev den vestlige del af rullebanen fjernet omkring 1950. Først i forbindelse med udstykning af området til villakvarter kom turen til den østlige og sydlige del af rullebanen.

Endnu kan man se en strækning af rullebanen på ca. en km – beliggende syd for Kirkevej. Dette stykke blev asfalteret og brugt som vej, mens Hartkornsvej blev færdiganlagt.

Markerne ved den store hangar blev købt af forsvaret og senere overtaget af St. Magleby Kommune. Områderne syd for Fælledvej overtog forsvaret igen.

Dragørfortet og Kongelundsfortet

Begge forter blev tilbageleveret umiddelbart efter befrielsen som omtalt tidligere.

Skibe

Skibsreder Arne Nielsens stenfiskerfartøj »Hebe« blev beslaglagt af tyskerne efter arrestationerne i juli 1944. Det blev genfundet i Kiel efter krigen, hvor det var stærkt beskadiget. En større kran havde fået en fuldtræffer, så den var væltet ned over skibet. Tyskerne ville have bjergelønnen. Da ejeren ikke selv måtte hæve skibet, blev bjærgningen opgivet. Forsikringsselskabet ville ikke udbetale forsikringssummen på de 75.000 kr. Nogle BOPA-folk, der ad omveje havde hørt om sagen, »klarede problemet«. De sendte en lille trækiste til direktøren for forsikringsselskabet. Denne fremgangsmåde blev en del brugt under og efter besættelsen, som en ret så direkte hilsen. Arne Nielsen fik, som man sikkert kan gætte, udbetalt forsikringssummen.

Færgen »Dragør«, der havde sejlet i rutefart mellem Dragør og Limhamn, kom til at ligge i Dragør Havn fra 1940. Bestyrelsen for færgeselskabet prøvede forgæves at få lejet skibet ud. De lokale, der havde købt aktier i færgeselskabet, skumlede, og færgen blev derfor fra 2. november 1942 lejet ud til tyskerne for 100 kr. pr. dag. Efter en mindre ombygning i København kom skibet i drift ved Kiel, hvor det skulle transportere besætninger til fyr- og bevogtningsskibe.

Man har aldrig hørt noget om, at færgen er blevet fundet, så det formodes, at den blev sænket ved Kiel og senere sprængt væk. Der blev udbetalt erstatning, således at aktionærerne fik deres penge igen. Mange aktionærer havde dog solgt deres aktieposter, der var på 50 eller 100 kr. for en øl eller et par kroner, og de ærgrede sig, da aktierne blev endeligt indløst.

Illegale transporter fra Dragør til Sverige

I oktober 1943 udspillede der sig et drama langs Øresunds kyster, som kun sjældent sættes i direkte forbindelse med Dragør eller Amager. Omkring 7.200 jøder blev reddet til Sverige. De undgik herved arrestation og en videre skæbne i tyske kz-lejre. I den omfattende litteratur om denne redningsaktion er det ofte begi-

Dragør - byen ved Sundet. (1948)

venhederne på den nordlige del af Øresundskysten, og specielt hvad der hændte i Gilleleje, der trækkes frem.

Set fra et lokalt synspunkt må man undre sig over, at omfanget af Dragørs og for den sags skyld hele Amagers andel i denne redningsaktion aldrig er blevet behandlet i litteraturen. End ikke i bøger af nyere dato anføres det entydigt, at der udgik transporter af betydning fra Amager, skønt der foregik sejladser og rutefart fra både Dragør og Kastrup havne, fra lossepladsen ved Amager Strand og flere steder på Christianshavn fra sommeren 1943 og frem til kapitulationen i 1945.

Det er ikke muligt at opgøre nøjagtig, hvor mange mennesker, der kom sikkert til Sverige fra Amager eller blot fra Dragør. Om det nogensinde har været muligt, kan synes tvivlsomt. På baggrund af forskelligt beretnings- og kildemateriale må et plausibelt gæt være, at 6-700 jøder kom over fra Dragør i tiden omkring 1. oktober 1943 – et anseligt antal set i forhold til det samlede flygtningetal.

Da jødernes redning var vel overstået, blev transporterne lagt i fastere rammer – også i Dragør. De blev da gennemført i mindre målestok, dels fordi Gestapo samtidig udbyggede sine aktiviteter i byen, dels fordi behovet ikke længere var så stort. På trods af øget tysk tilstedeværelse fortsattes overfarterne fra Dragør helt frem til sommeren 1944 og har vel sikret, at yderligere 4-500 flygtninge kom sikkert til Sverige.

I det følgende vil Dragørs rolle som udskibningssted i forbindelse med jødeaktionen blive behandlet nærmere, men den øvrige transportvirksomhed vil også blive berørt. Endvidere vil den transport, der foregik med Fyr- og Vagervæsenets kutter GERDA III blive omtalt, fordi båden normalt var stationeret i Dragør og var bemandet med folk fra byen.

Til at belyse dette emne er især de mange båndinterviews med involverede fiskere og andre aktive i Dragør Lokalarkiv blevet udnyttet. Endvidere har en lang række skrevne beretninger fra flygtninge og andre været af stor værdi.

Optakten til jødeaktionen

Under indtryk af den svindende tyske krigslykke voksede modviljen over for besættelsesmagten i løbet af sommeren 1943. Sabotageaktiviteten var i kraftig vækst, og i løbet af august skyllede en bølge af uroligheder og folkestrejker hen over landet. Tyskerne reagerede overfor den danske regering med krav om indførelse af undtagelsestilstand, forsamlingsforbud, udgangsforbud og indførelse af dødsstraf for sabotage. Dette bragte det smuldrende samarbejde mellem danske og tyske myndigheder til endeligt ophør den 29. august. Fra da af var landet uden politisk ledelse. Den danske hær og flåde opløstes og mandskabet interneredes. Politi og centralforvaltning fortsatte med at fungere. Herved sikredes det, at en ren dansk administration af landet blev fastholdt, uden at der etableredes et egentligt tysk styre. Tyskerne indførte derefter militær undtagelsestilstand og indledte en ny og skrappere kurs. I almindelighed medførte disse begivenheder, at den loyalitet, som langt de fleste havde følt overfor den hidtidige politik, vendte til fordel for modstandsbevægelsen. Danskerne begyndte at føle, at deres land var i krig. En følelse som kun forstærkedes af aktionen mod jøderne i begyndelsen af oktober.

Hidtil havde jøderne været beskyttet af den dansk-tyske samarbejdspolitik. De danske myndigheder kunne på ingen måde tolerere en særlig lovgivning for jøder. Tyskerne ønskede primært ro og fødevareleverancer. Efter den 29. august bredte nervøsiteten sig i jødiske kredse, og den viste sig snart at være velbegrundet. Allerede i begyndelsen af september var der tyske initiativer til løsning af det danske jødeproblem. Fra kilder tæt på de tyske beslutningstagere udgik imidlertid en advarsel om den forestående jødeaktion. Den

bredte sig som en løbeild og nåede ud til de fleste jøder, hvoraf hovedparten boede i København. Da tyskerne natten mellem den 1. og 2. oktober endelig gik i aktion, var det lykkedes langt de fleste at skjule sig eller at flygte.

Gestapo pågreb under stor brutalitet 284 jøder under selve razziaen. 275 blev taget på deres flugt fra hjemmet og ud til kysten eller i udskibningshavnene. Alle blev de sendt til kz-lejren Theresienstadt. Resten af de danske jøder havde held til at komme i sikkerhed i Sverige.

Skønt aktionen således talmæssigt havde været en fiasko, meddelte de tyske myndigheder få dage efter, at nu da jøderne var udskilt af det danske samfund, kunne undtagelsestilstanden ophæves og de internerede soldater løslades.

Det at skjule så mange mennesker og hemmeligt transportere dem over vandet forbi tysk patruljering til Sverige var en betydelig, organisatorisk bedrift, som krævede en indsats af mange mennesker. Initiativet til redningsaktionen kom ikke fra nogen myndigheders side, den havde deltagelse af et bredt udsnit af den danske befolkning. At tyskerne ikke var så nidkære i deres aktiviteter har det først senere været muligt at konstatere. Alle medvirkende skulle personligt tage stilling til, om de ville løbe den risiko, det var at hjælpe disse mennesker i nød. De fleste reagerede nok i forargelse over tyskernes brutale fremfærd. De opfattede det som en humanitær hjælpeaktion, som de hver især var med til at få til at lykkes. Det var altså de mange små brikker, der til sammen skabte det store puslespil.

Sætter man redningsaktionen ind i en større sammenhæng, må man først og fremmest se den som kulminationen på det, der var foregået i løbet af sommeren og eftersommeren. Mange almindelige mennesker ønskede på et eller andet plan at markere en holdning i forhold til tyskerne. Og mange har nok ment, at med aktionen mod jøderne var de gået for vidt i deres krænkelse af menneskerettighederne og almindelig anstændighed. Det var en form for protest, som måske lå i direkte forlængelse af de første års passive meningstilkendegivelser, sådan som det kom til udtryk ved alsang, algang, afsyngelse af nationale sange ved foreningsarrangementer o.lign.

Tæt på omstændighederne

Dragør anno 1943

Når det i det hele taget lod sig gøre at overføre så mange mennesker til Sverige fra Dragør, hænger det naturligvis sammen med byens beliggenhed ved Øresund og den forholdsvise korte afstand til Sverige.

Byen Dragør, som de jødiske flygtninge oplevede på deres flugt, har ikke forandret sig meget. Der er sket en stor udbygning med beboelseskvarterer i efterkrigstiden i en ring uden om byen, men takket være det omfattende bevaringsarbejde ser selve bykernen stort set ud som den gang.

Inderhavnen og fiskerihavnen har heller ikke foran-

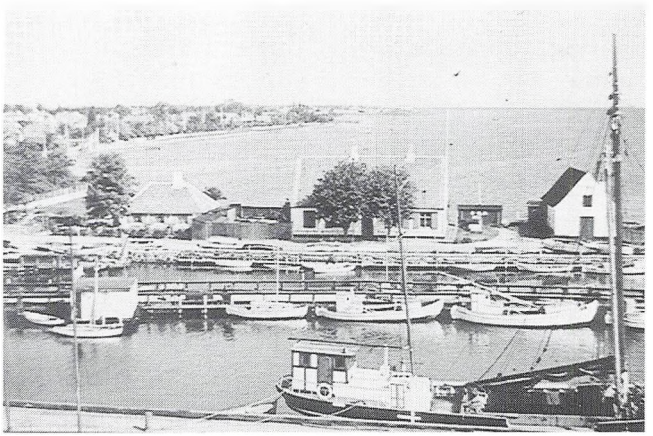

Omkring en times sejlads fra Dragør til Sverige. Så tæt på og dog så fjernt. Fra havnen og fra badelvoer på Nordstranden organiseredes overfarter for folk i nød. (Foto: Bertel Møller, ca. 1945)

dret sig nævneværdigt, mens det ydre havneområde har undergået store forandringer. Netop i begyndelsen af 1940'erne blev et beskæftigelsesprojekt iværksat med opfyldning af et større areal syd for Søndre Mole. Senere er dette område blevet udvidet flere gange ved etablering og udbygning af færgelejet. Ved Dragørfortet blev Kongens Bro i 1953 erstattet med Prins Knuds Dæmning ved store opfyldninger.

Den daværende Dragør Kommune var et forholdsvis lille og overskueligt samfund, hvor de fleste kendte hinanden. Der var ca. 2.100 indbyggere og omkring 900 husstande, fortrinsvis beliggende i den gamle by omkring havnen.

Ved udstykning af grunde nord og vest for byen var der siden begyndelsen af århundredet opstået en række mindre villa- og sommerhuskvarterer. Endvidere oplevede Dragør på samme tidspunkt – med nogen forsinkelse i forhold til andre af Øresundskystens fiskerlejer – at blive landliggerby for københavnske familier. De fandt her et uspoleret miljø med lys og luft. Blandt disse landliggere var en del jødiske familier, som tog ophold i byen en eller to måneder hver sommer.

Hvor mange fiskerbåde

En anden væsentlig forudsætning, for at Dragør kom til at spille en rolle som udskibningssted for illegale transporter, var, at der var en havn med fartøjer, som kunne bruges til formålet.

På baggrund af fiskerifartøjsfortegnelsen for Dragør Sundkontrol-distrikt kan det anslås, at der i 1943 var indregistreret ca. 12 halvdæksmotorbåde, 6 dæksmotorbåde og 18 åbne både på henholdsvis 5,5 brt., 8,5 brt. og 1,5 brt. i gennemsnit. Hver var bemandet med to-tre mand, alt efter størrelse.

I interviews med flere involverede fiskere nævnes det, at 14 til 15 fiskerbåde deltog i transporterne fra Dragør. Da det fortrinsvis var halv- og heldæksmotorbådene, der benyttedes til sejlads med flygtninge over Sundet, kan man gå ud fra, at ca. 3/4 af de større fartøjer i Dragør deltog i redningsaktionen. Udover fiskerbådene har vi kendskab til, at også andre typer af både benyttedes. Flygtninge nævner således, at de kom over med en galease eller skonnert, der kunne medtage omkring 70 personer i lasten, ligesom de og flugthjælperne også nævner et stenfiskerfartøj.

Fiskeriet

Jødernes flugt fandt sted, netop som det var højsæson for sildefiskeri på Øresund. Da sildefiskeri drives om natten, virkede det ikke påfaldende med fiskernes mange natture. Der blev ikke fra tyskernes side på nogen måde lagt hindringer i vejen for fiskerne til at drive deres næring. De skulle blot have udstedt såkaldte sejl- og bådpas.

Fra samtidige artikler i Dragør Tidende kan vi få et indtryk af fiskernes situation som næringsdrivende. I løbet af sommeren 1943 meldes der til stadighed om, hvor sløje tiderne er for fiskeriet, og at de lokale fiskere simpelthen søger andre fangststeder – ved Klintholm, Gilleleje og Rønne. At tiderne er sløje, fremgår af, at en fisker i august annoncerer sin båd og redskaber til

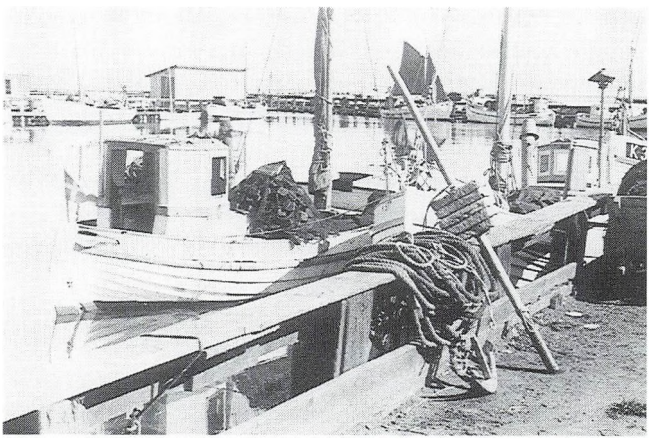

Kuttere i fiskerihavnen. (Foto: Thorvald Holte, 1940)

salg for 7.5oo kr. Ifølge avisen får han en måned senere solgt den til et konsortium for 6.500 kr., hvilket er under 1/3 af, hvad han har givet for den et par år tidligere. Til sammenligning kan det nævnes, at en helt ny halvdækskutter på godt 7 brt. blev indkøbt i efteråret 1942 og kostede 16.000 kr.

I oktober gør avisen status på følgende måde: *Hvis man ellers kan benævne den smule sildefiskeri, som har fundet sted fra Dragør i år for et sæsonfiskeri, så er det i hvert fald forbi for i år, og udbyttet har været ualmindeligt sløjt. Gamle fiskere erindrer ikke at have oplevet magen til september, der er høstsildmåneden. Der er mange, der har måttet gå hjem med uforrettet sag efter en indkøbstur på havnen.*

Situationen blev ikke bedre det følgende år, hvor høstsilden heller ikke viste sig ved Dragør. Fiskerne fangede minimalt og den samlede fangst pr. nat udgjorde højst nogle få kasser. Den blev straks revet ud af hænderne på dem om morgenen, når de kom i land efter en hel nats arbejde

Hjælperne

Udover de aktive fiskere må det ikke glemmes, at der, for at transportarbejdet i det hele taget kunne lade sig gøre, var utallige hjælpende hænder på land. Der var dem, der hjalp med at føre flygtningene til Dragør; de mange mennesker, som åbnede deres hjem for flygtningene før afsejlingen; og senere de folk, der sørgede for at føre dem til bådene i havnen eller til badebroer bl.a. på Nordstranden. Ganske mange mennesker i byen var altså involveret, og alle i byen har vidst, hvad der foregik. Det fortælles endda, at børnene dagligt i skolen diskuterede, hvor mange folk deres fædre havde hjulpet over Sundet.

Hvad drev folk til at gøre en indsats?

Hjælpen til jøderne betegnes af flere af de interviewede flugthjælpere som en »humanitær indsats«. Men det er sikkert ikke mange, der har haft tid at overveje nøjere, hvad de gik ind i, og at overskue konsekvenserne. Flere peger på, at de kom hovedkulds ind i det, fordi situationen krævede det, eller fordi de blev opsøgt af bekendte – flygtninge såvel som andre hjælpere.

De eneste flugthjælpere fra Dragør, som direkte synes at have drøftet spørgsmålet indbyrdes og besluttet at gøre noget aktivt, var mandskabet på Fyr- og Vagervæsenets båd, GERDA III. De kontaktede efter moden overvejelse den person, som de mente kunne hjælpe dem med visse praktiske forhold, før transport af jøder blev iværksat.

Hvor mange mennesker kom over fra Dragør?

Hvor mange, der egentlig kom over fra Dragør, er et centralt spørgsmål, som næppe nogensinde lader sig besvare. Der blev af gode grunde ikke ført lister over passagererne, som det kendes fra organiserede ruter, som f.eks. Dansk-Svensk Flygtningetjeneste. Flere fiskere og andre anslår imidlertid, at de sejlede ca. 1200 personer over. Et lidt højt tal, men man må gå ud fra, at der her ikke kun er tale om jøder, men om det samlede antal flygtninge, der blev fragtet over fra Dragør.

Ser man på overførslen af jøder i dagene omkring 1. oktober 1943, hvor de fleste både var involveret, kan følgende regnestykke stilles op: hvis hver af de ca. femten både var over Sundet tre gange med ti flygtninge pr. gang, bliver det ca. 450. Dertil kommer de omtalte store fartøjer, som kunne tage op til 70 personer. Hvis der bare er sejlet to ture med så stor en last, hvilket nok ikke er urealistisk, kunne det pege i retning af, at 6-700 personer er overført i denne hektiske periode.

Med hensyn til den mere organiserede del af overfarterne, både før og efter oktoberdagene, er det endnu vanskeligere at vurdere antallet. At yderligere 4-500 flygtninge er kommet over fra Dragør, synes dog at være et rimeligt bud.

Svenske forhørsprotokoller

Det er muligt delvist at underbygge dette bud, idet vi kan hente lidt hjælp i en række forhørsprotokoller, der befinder sig på Malmø Stadsarkiv.

Disse forhør blev foretaget af det svenske kriminalpoliti i Malmø hurtigst muligt efter flygtningenes ankomst. Herved søgte de svenske myndigheder at indhente så mange oplysninger som muligt om de enkelte flygtninge: navn, fødselsdag, bopæl, uddannelse, anledning til flugten, samt hvorfra, hvornår og hvortil flugten havde fundet sted.

Det har på nuværende tidspunkt kun været muligt at lokalisere forhørsprotokoller vedr. flygtninge fra Danmark i perioden fra den 4. november 1943 til den 11. juni 1944, og i denne række er der desværre også huller. De manglende forhør er muligvis kasseret, eller måske gemmer de sig et eller andet sted i systemet. Forespørgsler på Riksarkivet i Stockholm såvel som hos Polismyndigheten i Helsingborg har ikke givet resultat. For Dragørs vedkommende betyder det, at to perioder af særlig betydning mangler: oktoberdagene 1943 og juli/august 1944, hvor flere fiskere selv måtte flygte til Sverige.

På baggrund af den anvendte nummerering må man formode, at ca. 4.400 flygtninge er blevet afhørt. Heraf er ca. 1.880 forhør bevaret. 159 flygtninge angiver direkte i forhørene at være kommet over fra Dragør, 202 anfører Kastrup som udskibningshavn, mens 10 mener, at de er kommet over fra »Sundby«, og 25 blot kan konstatere, at de er blevet udskibet »på Amager«. Kun 22 giver oplysninger, der peger i retning af, at de er kommet over med Fyr- og Vagervæsenets båd GERDA III.

Det er rimeligt at antage, at mange af de resterende, som ikke nævner udskibningsstedet, også er kommet over fra havne på Amager. Flygtningene blev nemlig bedt om ikke at videregive oplysninger om deres flugt, fordi der også var stikkere på den svenske side af kysten. Tallet afspejler altså kun, hvor mange der ikke efterlevede denne opfordring. Det kan f.eks. nævnes, at ingen tilsyneladende angiver, at de er kommet over med lodsbådene, som også sejlede et stort antal flygtninge over.

I perioden 4. november til 4. december 1943 er forhørene tilsyneladende totalbevaret. Her oplyser 103 flygtninge, at de er kommet over fra Dragør, mens der mellem 15. januar og 13. februar kun findes 7. Det er altså et noget diffust billede disse forhør tegner, men med fiskernes egne udtalelser i baghovedet kan man nok gå ud fra, at overførslen har ligget på ca. 50 ikke-jødiske flygtninge pr. måned.

Medregner man de mange usikkerhedsfaktorer og mangler i forhørsmaterialet, og tager man fiskernes egne tal med i betragtning, må det være rimeligt at antage, at 4-500, som nævnt, er fragtet over fra Dragør, hvilket svarer til knap 20% af de flygtninge, som kom over i de perioder, hvori der findes bevarede forhør.

Fisker-passiar ved skurene, da alt endnu åndede fred. (1942)

Betaling

På spørgsmålet om, hvorvidt fiskerne tjente penge på overfarterne, svarede læge Poul Dich i et interview meget rammende: *Hvad er liv værd? Liv er dyrebart. Fiskerne udsatte sig for stor risiko. Livet og livsgrundlaget stod på spil.* Og det er det væsentlige at holde fast på i denne sammenhæng.

Det er ikke så ofte, at betalingsspørgsmålet bliver berørt i det foreliggende beretnings- og interviewmateriale, men i enkelte flygtningeberetninger nævnes priser på mellem 1.500 og 3.000 kr. – en beløbsstørrelse, som også er nævnt af fiskere. Betalingen har dog tilsyneladende været noget, man forhandlede om, og det kan ikke udelukkes, at betalingsspørgsmålet i visse tilfælde overskyggede det humanitære.

Med nutidens viden om tyskernes passivitet i den første hektiske tid med overfarter, kan man konstatere, at folk troede de løb en risiko, som ikke var reel. Alligevel må risikofaktoren trods alt anses for at have været grund nok til at tage en rimelig betaling for overfarterne. I fiskerens øjne var der en reel risiko forbundet med sejladsen – både materielt og personligt. Hvis han blev taget af tyskerne med jøder eller andre om bord, blev han selv arresteret, båden blev opbragt – og hans familie var uden forsørger. Desuden var sejladserne forbundet med stor psykisk belastning for skipper og mandskab såvel som for deres familier.

Det var et håb, at ovennævnte svenske politiforhør kunne kaste lys over betalingsspørgsmålet, fordi flygtningene netop blev spurgt om omstændighederne ved overfarten. Den bevarede del af forhørene omfatter imidlertid primært folk, der er flygtet efter jødeaktionen, og efter at transporterne er blevet »organiseret«. Derfor ses der i forhørsmaterialet ikke at være erlagt nævneværdig betaling for overfarterne. Ofte er der betalt med en cykel, en flaske snaps eller beløb i størrelsesordenen 100-200 kr. pr. person. Betaling kan også have været et spørgsmål mellem flugthjælperne og den pågældende organisation.

Over vandet med fare for livet

Tyskernes passivitet

Det er et gennemgående træk i det foreliggende beretnings- og interviewmateriale, at tyskerne udviste en næsten åbenlys passivitet med henblik på at stoppe overfarterne. Netop dette forhold anføres generelt som én af grundene til, at redningen af jøderne blev så stor en succes. Det er bl.a. blevet påpeget, at de tyske instanser, som burde have følt sig ansvarlige, på det givne tidspunkt ikke havde de fornødne ressourcer til at yde en effektiv indsats.

Der er nogle forhold, som gør sig specielt gældende for Dragør, idet den tyske kommandant på Dragørfortet tilsyneladende helt undlod at gøre noget, da udskibningen var på sit højeste. Han kan umuligt have været uvidende om dét, som hele byen vidste, og det berettes, at han ligefrem blev set siddende på Strandhotellet, mens et stort antal flygtninge flokkedes omkring ham. Han kunne uden større besvær have sørget for, at dele af havneområdet var blevet belyst med projektører i disse hektiske dage eller bare have gennemført en vagtordning i inderhavnen, men han valgte altså at lukke øjnene. Tilsyneladende var det udefra kommende værnemagtssoldater, der gennemførte en razzia den 4. oktober, og initiativet hertil synes at være kommet andetsteds fra.

Man må uvægerligt spørge, hvilke bevæggrunde kommandanten havde til at optræde så passivt? Efter razziaen forlød det i byen, at det var, fordi han havde danske venner, vistnok via den internationale spejderbevægelse. Det er dog ikke lykkedes at få bekræftet dette udsagn.

Han betalte tilsyneladende selv en høj pris for sin passivitet, idet han og den næstkommanderende efter sigende blev forflyttet til østfronten straks efter den 4. oktober.

... eller manglende tilstedeværelse

En anden vigtig forudsætning for redningsaktionens heldige udfald må tilskrives, at Gestapo i oktober 1943 endnu ikke var stationeret i Dragør. Det skete først den 15. december 1943, hvor man, som tidligere omtalt, etablerede sig med et såkaldt Stützpunkt i villa »Pax« på Annasvej. Da mandskabet endvidere i den første tid stod uden det lokalkendskab og de kontakter, som vel er udgangspunktet for et efterforskningsarbejde af denne karakter, må man gå ud fra, at der gik et godt stykke tid, før de fungerede optimalt. Endelig var der også forskel på den nidkærhed, hvormed mandskabet udførte deres arbejde. Det var først i løbet af sommeren 1944, at Gestapos tilstedeværelse blev mærkbar i byen, og netop på det tidspunkt skete der store udskiftninger i mandskabet. Af samme grund nedtonedes transportarbejdet formodentligt samtidig for næsten helt at ophøre.

Kystbevogtningen

Et af de første problemer, som fiskerne mødte, når de havde fået flygtningene gemt af vejen i bådene og sejlede ud af fiskerihavnen, var kystpolitiets kontrol ved Nordre Mole. Denne var blevet etableret af politiet i 1940 og blev fra maj 1941 varetaget af det særlige kystpoliti. Hver båd var udstyret med et bådpas og hver fisker med et sejlpas med fotografi. Ved ud- og indsejling af havnen skulle begge dele stemples af betjenten og forsynes med klokkeslæt og dato. Denne kontrol gik som regel lempeligt for sig, også da der var flygtninge skjult i bådene. Var der ikke tyskere i nærheden, gjorde kystpolitifolkene ikke så meget ud af kontrollen. Det er blevet nævnt, at kystpolitifolkene modtog penge af fiskerne for at lukke øjnene. Dette forhold har dog ikke kunnet bekræftes i kildematerialet. Flere af betjentene gik efter den omtalte razzia aktivt ind i det organiserede transportarbejde, der foregik fra kysten på Nordstranden.

Kystbetjentene Erik Hermann og Westenholz på molen sammen med chefen for det tyske toldpoliti i »Blå Hane« (Ca. 1942)

En kystbetjent husker følgende om sin tjenestetid: *Der var altid én mand stationeret ved skuret på molen. Var det meget koldt, var vi der kun en time ad gangen. Der var hverken varme eller lys. Somme tider kom der tyske patruljer ud på molen. De var jo godt klar over, at der foregik noget. Så sprang vi ned på fiskerbåden og stod oven på næringerne, selvom vi vidste, at der lå nogen nedenunder. Flygtningene sagde ikke noget. De vidste godt, at den var gal. Vi stemplede fiskerens sejlpas, og så kunne han sejle af sted med sin last.*

Tyske patruljebåde

Vel ude af havnen betød ikke, at faren var ovre for fisker og flygtninge på vej til Sverige. Det næste fare-

moment var de tyske fartøjer, som patruljerede i Øresund. Deres tilstedeværelse bidrog til at gøre overfarterne nervepirrende. En situation, som ikke blev bedre af, at mange flygtninge plagedes af søsyge

Det viste sig imidlertid, at patruljebådene i de fleste tilfælde forholdt sig passive. Flere både vides at være blevet prajet og entret under sejladsen, uden at det nogensinde førte til opdagelse af lastens indhold.

En del af forklaringen på også denne passivitet er, at da samarbejdet med det danske søværn brød sammen 29. august 1943, blev den tyske marine pludselig pålagt en stor ekstra byrde, som de hverken havde mandskab eller materiel til at løse. Foruden bevogtningen af alle danske farvande skulle de nu også sikre dem og forsvare dem mod allieret indtrængen. Set i lyset af disse forhold, er det måske forståeligt, at opgaven med at bekæmpe den illegale transport blev lavt prioriteret.

Ankomst til Sverige

Flygtningene blev først og fremmest sejlet til Klakshamn og Limhamn, men vi har også oplysninger om, at ture er gået til Skanør og andre steder på den sydlige kyststrækning. Overfarten varede omkring to timer – alt afhængig af vejret, som ikke var for godt i oktoberdagene 1943.

Ved ankomsten til Sverige var mange flygtninge stærkt medtagede og trætte. De fleste blev i første omgang indkvarteret i den by, hvortil de var ankommet. Senere blev de afhørt af det svenske politi på baggrund af fortrykte blanketter.

Svenskerne tog i almindelighed godt imod flygtningene, selvom de p.g.a. landets neutralitet i begyndelsen nærede visse betænkeligheder. En fisker beretter følgende om ankomsten til Limhamn i de hektiske oktoberdage: *Svenskerne stod oppe på kajen med fældede bajonetter. Vi måtte ikke lægge til her, og ikke der. Vi kunne jo ikke se en hånd for os, og der var højt op til kajen. Til slut fik vi lov at løfte passagererne i land.* I begyndelsen var fiskerne ligefrem bange for, at svenskerne skulle tilbageholde både mandskab og kutter. Denne frygt viste sig dog at være ubegrundet. Senere blev det en rutinesag for begge parter at klare flygtningenes ankomst. Herom beretter en flugthjælper: *I Limhamn afleverede vi flygtningene ved toldstationen eller havnestationen, som så ringede til politiet i Malmø. Derefter blev der sendt en politibil af sted for at afhente dem. De fik ikke lov til at gå frit omkring, før de var blevet afhørt.*

Fiskerne vendte hurtigst muligt næsen hjemad mod Dragør. Nogle fik dog tilsyneladende gjort lidt indkøb i Sverige, det beretter en flygtning om: *Men derhenne stod de to dragørfiskere. De havde vovet både skuden og livet for at bringe os i sikkerhed – og vi havde ikke andet at give dem igen end vor tak. De så ud til at være vant til turen – det var »De frie Danskes« rute, de besørgede. De havde såmænd fået en huskeseddel med fra mor derhjemme over, hvad de skulle huske at købe med hjem fra Sverige. Nu sejlede de tilbage for at fortsætte deres uundværlige arbejde i frihedsfrontens tjeneste.*

Tæt på transportarbejdet

Såvidt det har kunnet efterspores blev sejladserne fra Dragør påbegyndt så tidligt som i juni 1943. Da blev militærfolk, der skulle under jorden, sejlet over Sundet til Sverige.

Overfarterne fortsatte med stigende intensitet til 4. oktober, hvor en tysk aktion satte en stopper for overførslen. Transportarbejdet fortsatte også efter denne dato, men da foregik det i mere begrænset omfang. Der var ikke længere det samme akutte behov, og det blev efterhånden for farligt at lade flere fartøjer sejle det samme sted fra. Ved de senere transporter var der især tale om flygtninge, der havde andre grunde end deres herkomst til at flygte.

I de første dage med jødetransporter blev der udvist

stor forsigtighed. Flygtningene blev i mørke og ad omveje ført til havnen. I bådene blev de skjult under sildenæringer eller presenninger. Men efterhånden blev forsigtigheden mindre udtalt, ligesom dagtimerne blev taget i brug. Optimismen skyldtes nok, at tyskerne i byen, som tidligere omtalt, tilsyneladende forholdt sig passive.

Den uorganiserede transport

I dagene lige før og efter den 1. oktober skete mange af overfarterne på privat initiativ. Mange jødiske familier søgte simpelthen til Dragør, såvel som til andre byer langs Øresundskysten, i håb om at finde skibslejlighed. De blev da ofte »samlet« op i gaderne eller på havnen af folk, som tog dem med hjem og hjalp med den videre flugt. Mange søgte dog målrettet til Dragør, fordi de havde bekendte i byen fra deres sommerophold. De opsøgte deres tidligere værter, som ofte netop var fiskere.

Sådanne kontakter mellem fiskerfamilier og tidligere landliggere blev i enkelte tilfælde udbygget til små »ruteforbindelser«. Efter nærmere aftale sendte en jødisk familie således i en periode flygtninge ud til »deres« fiskerfamilie. Her sørgede man for at huse flygtningene, evt. med mellemstation hos en anden familie i byen, føre dem ned til kysten, sejle dem med jolle ud til den lidt større fiskekutter, der så sejlede dem til Sverige. Denne ordning fungerede, indtil landliggerfamilien selv måtte flygte – via deres egen »rute«.

Thyra Petersen, der boede lige ved Havnepladsen, husker følgende fra de hektiske dage i begyndelsen af oktober 1943: *Jeg ved ikke, hvordan det gik til, at vi blev indblandet i dette, men pludselig var vi midt i det. Der blev ringet på bagdøren ind til forretningen, hvorefter der blev sagt »Vi kommer fra Harlang og Toksvig!« Så vidste vi, hvad det drejede sig om og tog imod dem, indtil de kunne komme videre til Sverige. Det skete, at de måtte vente det meste af natten, inden de kunne komme over. Det hændte da også, at nogle af dem ikke kunne tage ventetiden, men tog tilbage igen. Jeg husker en ældre mand, der vandrede hvileløst frem og tilbage fra det ene lager til det andet, for det var på lagerrummene bag forretningen, de opholdt sig. Telefonen ringede flere gange fra lodseriet med besked om, at de varer, de havde bestilt, kunne vente. Det betød, at ingen kunne komme over foreløbig. Til sidst blev denne ældre mand så nervøs, at han ikke turde vente længere, men tog tilbage til København. De fire-fem personer, der stadig opholdt sig hos os, kom først over kl. 4 om morgenen, alle i god behold. Det var jo også nervepirrende for os, og jeg ved da heller ikke, hvor længe vi kunne have holdt til det, men det hele indskrænkede sig til tre-fire nætter.*

Fremmede i byen

Beretninger om den tid nævner det besynderlige skue i byen i de dage – at der helt uden for sæsonen sad en masse mennesker på Strandhotellet iført pelse og smykker – og det opsigtvækkende syn, at taxaer stoppede på Kongevejen og satte folk af, der var udstyret med kufferter og andre sager. Begge dele noget som afgjort ikke har været almindeligt i byen på den tid af året, og hvor det passerede afgjort ikke bare er faldet ind i byens daglige liv.

Kongevejen med Kongevejsgården i baggrunden. Taxaer og andre biler vakte opsigt i gadebilledet. (Ca.1939)

Set med lokale øjne så billedet sådan ud – en flugthjælper beretter: *Men pludselig stoppede to taxaer på Kongevejen og læssede otte mennesker af, som så gik ind i et hus. Det var jo ellers noget, der aldrig skete. Da det kom mig for øre, strøg jeg derned med det samme. Det måtte laves om. Tænk hvis nogen anmeldte det. Alle madammerne hang jo i vinduerne, og bagerens butik gik helt i stå.*

Organiserede overfarter

»De frie Danske«

Der foregik også en mere organiseret overfart med forbindelse til den spirende modstandsbevægelse. Mange flygtninge kom således over ved hjælp af kontakter mellem modstandsgrupper i København og de lokale fiskere.

Det vides, at den illegale bladgruppe »De frie Danske«, som etablerede en særlig transportgruppe, da jødeaktionen kom, havde sine faste afskibninger fra Dragør. Primus motor i dette arbejde var Jørgen Palm Petersen, som så tidligt som i juni 1943 via sit lokalkendskab skabte kontakt til folk fra Dragør Lodseri, til lokale flugthjælpere og til fiskere. Det var på dette tidlige tidspunkt militærfolk og modstandsfolk, der havde behov for at komme til Sverige. Senere blev der selvfølgelig også tale om transport af jødiske flygtninge. Endvidere blev disse overfarter benyttet til at bringe illegale breve og meddelelser til og fra Sverige.

Dragør Lodseris både skulle som de eneste ikke kontrolleres ved ud- og indsejling i havnen, hvilket gjorde overfart med disse både ganske sikker. Jørgen Palm Petersen etablerede i dybeste hemmelighed kontakt med en af bådmændene, som derefter besørgede overfarterne. Han var selv eneste forbindelsesled: med ham aftaltes tid og sted, ligesom han sørgede for det praktiske med at afhente og gemme flygtningene indtil selve overfarten. Der kunne medtages ca. tretten flygtninge, som var skjult under dækket. Sejladsen foregik altid om natten, man sejlede ud med tændt lodslanterne og slukkede den først,

Dragør Station, hvor det også skete at flygtninge måtte afhentes før overfarten. (Ca. 1940)

når man nåede ud til sejlrenden. Disse sejladser fortsatte frem til midten af august 1944, hvor to af bådmændene måtte stikke af til Sverige efter at være blevet advaret af Jørgen Palm Petersen. Efter samråd med Frihedsrådet drog endvidere tre lodser og to bådmænd af til Sverige med to af lodsbådene den 20. april 1945. Om der blev bragt folk illegalt til Sverige i den mellemliggende periode har ikke kunnet efterspores.

Overfarter med lokale fiskere og andre fandt også sted. Her fik folkene besked på, formodentlig med Jørgen Palm Petersen som mellemled, at holde sig klar til at sejle på et nærmere angivet tidspunkt. Derefter blev flygtningene bragt til dem ved båden. Dog kendes der også eksempler på, at fiskerne efter en opringning selv har måttet hente folk på stationen og sørge for at skjule dem, indtil afsejling kunne finde sted.

I den mere »organiserede« periode synes udskibningen fortrinsvist at være foregået fra kysten på Nordstranden, hvor man også havde skaffet tilladelse til at benytte en af strandvillaerne til indkvartering af flygtningene. Herfra blev de på et nærmere aftalt tidspunkt ført ned til en badebro og roet ud til en ventende kutter. Denne var på bedste vis sejlet ud af havnen, som

om den skulle på fiskeri. Kystpolitiets kontrol var jo baseret på forestillingen om, at indskibning af flygtninge foregik i havnen, og ikke at kutteren gjorde holdt undervejs (hvilket selvfølgelig også var forbudt).

Det er svært for eftertiden at forestille sig, at kutterne skulle have kunnet sejle op langs kysten, gøre holdt og samle flygtninge op i en vis afstand fra kysten, og at mandskabet alligevel regnede med, at det kunne ske uden at andre – f.eks. kystbetjentene – opdagede det. Det har været forbundet med en god portion held, at kystbetjentene viste sig at være loyale, og at tyskerne i begyndelsen ikke var alt for emsige i tjenesten.

Netop denne rute er i øvrigt genkendelig i nogle af de svenske forhørsprotokoller. Flere flygtninge oplyser navne på folk, som selv i interviews har oplyst, at de var med i denne sejlads, og overfarterne betegnes bl.a. som »betalt af organisationen«.

Det kan undre, at så mange flygtninge kan give så præcise oplysninger til det svenske politi om deres overfart: afskibningssted, skipperens navn og også bådens nummer/navn. Når de, som nævnt, netop havde fået besked på at tilbageholde den slags informationer.

Jørgen Palm Petersen og enkelte af de lokale flugthjælpere og fiskere gled i løbet af sommeren 1944 over i transportarbejde fra andre havne – det var blevet for farligt fra Dragør med den øgede tyske tilstedeværelse. Og efter at tyskerne havde foretaget en del arrestationer i Dragør i slutningen af juli 1944, søgte flere fiskere selv til Sverige i løbet af august.

Ved en større optrævling af kredsen omkring »De frie Danske« slog tyskerne til den 14. oktober 1944 flere forskellige steder i København. Herved blev flere af gruppens medlemmer arresteret – heriblandt en af hjælperne fra Dragør. Jørgen Palm Petersen blev også arresteret – i sit hjem, hvortil han formodentligt var taget for at hente nogle af sine sager med henblik på at gå under jorden, og også for at se sin nyfødte datter.

Han blev efter arrestationen ført til Vestre Fængsel og senere overført til fængslet i Shellhuset ved dettes oprettelse den 11. november 1944. Under englændernes bombardement af Shellhuset den 21. marts 1945 omkom Jørgen Palm Petersen.

Styrmand Ejler Haubirk, søn af fyrmesteren af samme navn på Drogden Fyr, vides at have været med i »De frie Danskes« arbejde i Dragør. Han startede imidlertid ret hurtigt sin egen rute, der snart blev tilsluttet Studenternes Efterretningstjeneste. I begyndelsen var Dragør også her udskibningshavn, men senere flyttedes ruten til Fakse Ladeplads. Gruppen blev infiltreret af stikkere, og den 20. oktober 1944 blev han skudt ned og dræbt.

Fyrmester Haubirk var også selv aktiv. Han havde bl.a. meldecentral for flere modstandsgrupper. Tyskerne forsøgte at anholde ham den 27. juli 1944, men han var heldigvis få dage før gået under jorden sammen med sin kone.

Holger Danske og Ellen Nielsen

Modstandsgruppen Holger Danske havde en særlig kontakt i Dragør. Inde på Gammel Strand i København sad Ellen Nielsen fra Dragør og solgte fisk, men samtidig var hun forbindelsesled til fiskerne i Dragør. Vi ved ikke meget om denne kontakt, da Dragør Lokalarkiv desværre ikke nåede at interviewe Ellen Nielsen selv, før hun døde i 1967, 79 år gammel. Det bliver nævnt i flere interviews med fiskere og andre, at hun var med til at hjælpe mange til Sverige, men den 27. juli 1944 blev hun hentet af Gestapo i sit hjem. Samtidig blev syv fiskere også arresteret. Hun blev indsat i Vestre Fængsel, men blev bl.a. ført til afhøring i »Pax« i Dragør, hvor hun dog ikke blev udsat for tortur. Herom beretter hun bl.a. i et brev, skrevet på toiletpapir, og smuglet ud fra Vestre fængsel til familien: *Mandag blev vi hentet hjem* (til Dragør). *Vi var beklemte, da vi så hvorhen vejen gik. Da vi kom derud blev vi lukket ned i*

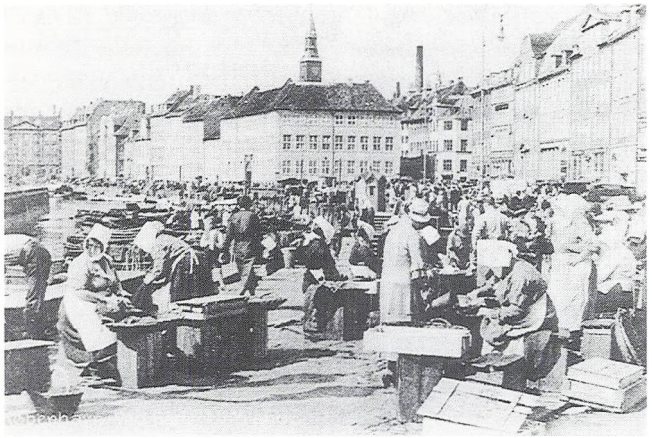

Fisketorvet ved Gammelstrand (Ca. 1947)

kælderen, uha! Et bræt til at ligge på, et par tæpper. Der var en, der bankede på væggen. Vi kunne tale lidt sammen, det hjalp. Næste dag forhør, forfærdeligt, 3 1/2 time. Og så kom de andre i forhør, det var grusomt... Lidt solskin har vi herinde, der er nogen, der gør for os, hvad de kan: lidt varmt vand, en gammel ende sigtebrød og en opmuntrende hvisken.

Fra Vestre Fængsel gik turen til Frøslevlejren sammen med de andre arresterede. Herfra blev hun den 13. december 1944 via Vestre Fængsel overført til kz-lejren Ravensbrück. Ellen Nielsen klarede sig igennem det umenneskelige ophold og kom med de første Røde Kors-busser gennem Danmark til Sverige. I halvanden måned var hun indlagt på svensk hospital med plettyfus, hvorefter hun overførtes til et dansk hospital til videre behandling.

Thorvald Scheller og fiskerne

Der er også eksempler på, at overførsler af jøder er foregået på initiativ fra højeste plan i centraladministrationen.

Efter begivenhederne den 29. august 1943 videreførte centralforvaltningens embedsmænd, som tidligere omtalt, ledelsen af landet. Thorvald Scheller fra Dragør var i 1943 ansat i Handelsministeriet på det særlige søfartskontor. Her var han som navigationskyndig med til at registrere mineudlægninger og minestrøgne ruter for at sikre, at skibsfarten i de danske farvande kunne foregå så sikkert som muligt. Han beretter, at han i oktober 1943 blev kontaktet af en departementschef. Denne anmodede ham om at formidle kontakt til pålidelige fiskere i Dragør, som kunne hjælpe med at bringe jøder i sikkerhed i Sverige. Overførslen foregik på følgende måde: jøderne blev samlet i Schellers lejlighed på Islands Brygge og blev sent på aftenen/om natten kørt i taxaer til Dragør. Herfra blev de efter forudgående aftale med lokale fiskere sejlet til Sverige. Betalingen var aftalt i forvejen. For de jøder, der ikke selv kunne betale, sørgede den danske stat for betalingen.

Da Thorvald Scheller i embeds medfør var i daglig kontakt med den tyske krigsmarines hovedkvarter i Århus, kan det ikke udelukkes, at han var godt informeret om, hvor i Øresund de tyske patruljebåde befandt sig. Denne viden kan også være blevet viderebragt til andre.

Niels Bohr

I Dragør verserer en meget fasttømret myte: at Niels Bohr med familie natten mellem den 1. og 2. oktober skulle være sejlet med Fyr- og Vagervæsenets båd GERDA III fra Dragør til Skåne. Dette er helt sikkert ikke tilfældet. Niels Bohrs søn, Åge Bohr, har oplyst, at hans far blev udskibet i fiskerihavnen, lige syd for Sjællandsbroen, at han blev sejlet i en lille båd langs vestkysten af Amager, hvorefter han førtes over i en større båd, der bragte ham til Limhamn. Åge Bohr oplyste endvidere, at hans far var godt kendt med sejlforholdene, og at hvis Dragør havde været inde i billedet, ville han have nævnt det. Det var altså ikke Niels Bohr, der kom over fra Dragør, men det kan muligvis have været hans bror, Harald Bohr.

Tæt på begivenhederne

En vellykket flugt

Hver flygtning, hver flugthjælper og hver fisker har sine oplevelser at berette om i forbindelse med overfarterne. I det følgende vil vi gennem nogle udvalgte beretninger søge at komme helt tæt på begivenhederne omkring den 1. oktober 1943, hvor aktiviteten i havnen var på sit højeste.

Følgende beretning giver en fornemmelse af et vellykket flugtforløb, sådan som det formodentligt har formet sig for langt størstedelen af flygtningene: *Hele den 2. og 3. oktober opholdt vi os indendøre. Vi havde fået lov at skjule os hos en slagtermester i Vanløse. Vi hørte engelsk og svensk radio, og jeg spillede dam og 66 med ham. Til gengæld serverede han en umådelig stor steg. Sådan en havde vi ikke set i lang tid i disse rationeringstider. Mandag den 4. oktober kørte vi i bil til Jansvej på Amager. Derfra kørte vi kl. 14 i en lastbil med presenning til en gartner på Amager Sydstrand. Her fik vi kaffe og afleverede vore nye sæt rationeringsmærker. En patrulje kom og fortalte om en tysk hurtigbåd lige i nærheden. Måske kom vi til at vente med flugten til i morgen. Kl. 17 kom der besked om afgang til Dragør. Vi var nu atten personer. Vi gik over marker og grøfter i gåsegang til Dragør. Vi kunne på grund af mørket kun se et par skridt frem. Over kirkegården og ned gennem byen, hvor folk sagde »God rejse og på gensyn«. Da vi kom ned til stranden, måtte vi kravle på alle fire, og en gang kom der ordre om at lægge sig ned på maven.*

Vi havde taget så meget tøj på som muligt: to sæt undertøj, to skjorter o.s.v., for af bagage måtte hver kun have en lille håndtaske. Kl. 18.40 gik vi om bord i en fiskerbåd, efter at fiskeren for hver person havde fået 1500 kr. kontant. Ingen af os havde smykker med. Vi blev stuvet sammen i bådens våde last og skjult under net. Så blev båden efterset af dansk kystpoliti, og derefter var der afgang.

Kort efter var jeg ved at blive dårlig af fiskelugten. Jeg fik lov til at krybe frem. En tysk båd kom til syne, og vi drejede mod syd. Jeg måtte ned igen. Tyskeren indhentede os, og vi kunne høre støvletramp på dækket. Vi var musestille. Et barn på to år havde lige inden afrejsen fået en sprøjte, hun sov fast. Vi var heldige. Det var »kun« Værnemagten og ikke Gestapo. Værnemagtssoldater var ikke synderligt interesserede i flygtninge. De fik danske smørrationeringskort og forsvandt. Jeg dukkede op igen og kunne se lysene fra Sverige. Sikke en kontrast til den totalt mørklagte danske kyst.

Vi skulle egentlig være sejlet til Limhamn, men stormen var taget til. Masten gik forover. Skipperen bjergede den, mens jeg passede roret. Jeg var ved at blive søsyg, men så passerede vi tremilegrænsen. Strålekasterne fra Danmark kunne ikke længere nå os. Vi tændte lanternen. Vi hejste Dannebrog. Vi var reddet.

Et svensk orlogsfartøj mødte os og ledte os gennem minefeltet ind til havnen i Klagshamn. Kl. var 20.50. Svenske soldater bød os velkommen. Inge glemte i farten sin håndtaske om bord. Vi opdagede det få minutter efter, men da var fiskerbåden allerede på vej til Danmark igen. De måtte ikke være borte for længe. Og måske ventede en ny menneskelast. Vi fik kaffe og brød hos soldaterne, der også uddelte cigaretter. I bil gik det til Folkets Hus, hvor vi blev indkvarteret. Jeg sov i parkettet. Ved siden af mig lå en sabotør, han var mælkedreng. Nye flygtningeskarer ankom uafbrudt.

Den store galease

En af de første dage i oktober anløb et stort fragtskib Dragør Havn, det var motorgaleasen »Christiane« af Rønne på 62 brt. Der betaltes havnepenge for femten dage. »Christiane« er uden tvivl identisk med det fartøj, som flere – både fiskere og flygtninge – beretter om, og som efter sigende sejlede adskillige ture fra Dragør til en havn i Sverige med 70 flygtninge om bord pr. gang.

»Christiane« skulle dog ikke komme til at ligge i havnen så længe. Den sidste tur fandt sandsynligvis sted mandag den 4. oktober om aftenen, hvor en tysk razzia på havnen satte en stopper for flere sejladser fra Dragør Havn.

Det var sandsynligvis »De frie Danskes« værk at få så stort et skib til Dragør. Jørgen Palm Petersen og Kaj Holbech – et andet fremtrædende medlem af gruppen og lokalkendt i Dragør – vides således at have været til stede hos læge Poul Dich den 4. oktober om aftenen. Herfra blev adskillige flygtninge bragt ned til et stort fragtskib – formodentlig »Christiane«.

Det har nok været meningen, at »Christiane« skulle have fragtet flere over Sundet den aften og de følgende dage. Efter at tyskerne var kommet til havnen ved 20-tiden, sejlede en fisker imidlertid ud og advarede besætningen, for at de ikke skulle blive afsløret ved tilbagekomsten. Resten af de betalte havnepenge blev altså ikke udnyttet.

En flygtning har følgende at berette om sin overfart med det store fragtskib: *Vi var seks personer, som alle skulle med samme taxa, og de andre havde store håndkufferter med (som dog ikke kom med til Sverige). Lidt over kl. 18 kom vi af sted. Det var allerede mørkt, og vi kunne ikke skelne vejen. Jeg troede det var Lyngbyvejen. Chaufføren var stum. Vi blev kørt ind på en stille villavej – en bil holdt foran et hus, og folk steg ud. Vi gjorde det samme, og da genkendte jeg huset – det tilhørte dr. Poul Dich i Dragør. Her samledes bag mørklægningsgardinerne en stor skare mennesker om det smukt dækkede, bugnende smørrebrødsbord, men få havde lyst til at spise.*

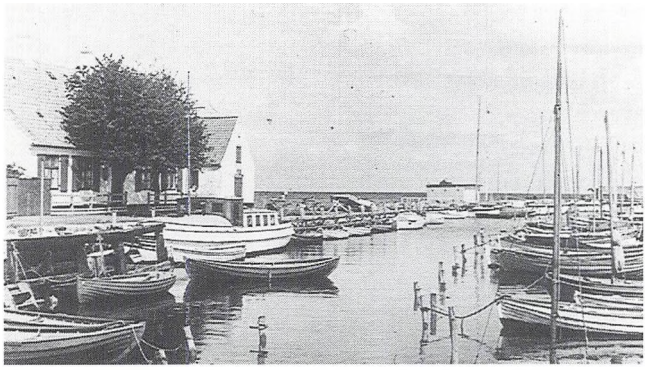

Et kig ud ad Nordre Mole. (Foto: Poul Petersen, ca. 1945)

En efter en blev vi kaldt ind til det værelse, hvor nogle fiskere tog imod vore rejsepenge. De 3000 kr., min mor havde givet til en fattig jødinde, havde jeg fået af overlæge Fenger ved afskeden.

Jeg ved ikke hvor mange både, der afgik fra Dragør den aften, men ikke længe efter min ankomst blev der sagt, at der var en enkelt plads på næste båd. Jeg afleverede mine penge, og fik besked på at indhente min gruppe, som var på vej til havnen. Jeg var forsinket, fordi jeg skulle efterlade min lille kuffert og måtte stoppe alt det, jeg kunne, i håndtasken. Takket være, at en i gruppen var klædt i lys covercoat, fik jeg øje på mine rejsekammerater. Dertil kom de afblændede lygter fra en personbil, som kørte om hjørnerne, inden vi fik lov til at fortsætte færden. Vel ankomne til stranden måtte vi vente i skjul af et skur. Tiden syntes lang, men det har vel ikke været mere end et kvarter, da vi fik signal om at liste ned til havnemolen, hvor en båd ventede os. En for en blev vi hjulpet ned i lasten og lagt i ordnede rækker uden plads til at røre et lem. Vi var efter sigende 75 i alt, gamle, unge, børn, raske, syge.

Nogle politifolk kom ned i lasten for at skaffe en underskrift på en skilsmissebegæring. Ved lommelygteskær blev dokumentet underskrevet af den jødiske part i et blandet ægteskab. Havnefogeden ønskede os god rejse, motoren tøffede, men vi kom stadig ikke af sted. Der ventedes endnu to personer. Pludselig skete affarten, og vi nede i lasten var lykkeligt uvidende om, at nogen inde fra land havde råbt »Tyskerne er her«, og at der var blevet skudt efter de to savnede passagerer, som heldigvis undslap og senere kom i god behold til Sverige.

Overfarten gik glat, bortset fra at det blæste hårdt, og båden rullede. Vi blev kastet hulter til bulter, og mange var søsyge. Vi drog et lettelsens suk, da én stak hovedet ned og meddelte »Nu er vi i svensk farvand«.

Ingen af os kendte navnet på vore redningsmænd eller på deres båd. Vi blev anmodet om intet at sige om, hvorledes, hvorfra og af hvem vi var blevet reddet, når vi blev udspurgt i Sverige. Vi blev sat i land i Klagshamn og modtaget af svenske soldater med et »Velkommen til Sverige«.

Razzia på havnen

Mandag den 4. oktober var en kold, blæsende og våd efterårsdag. I mørkningen var aktiviteten i havnen på sit højeste, der kom hele tiden taxaer med folk, som skulle over. Flere både lå klar til afsejling i fiskerihavnen. Ved Nordre Mole lå bl.a. »Christiane« og var ved at blive fyldt med flygtninge.

Omkring kl. 20 kørte en bus med tyske værnemagtssoldater pludselig ind på havnepladsen ca. 100 m. fra fiskerihavnen. Desværre kom der samtidig to-tre taxaer kørende ind på pladsen. De var alle fyldt med flygtninge, der skulle ned til de ventende fiskerbåde. Tyskerne affyrede flere varselsskud og pågreb dem, der var i taxaerne. Disse omkring femten flygtninge blev herefter ført ud til Dragørfortet. Det menes, at de i første omgang blev bragt til Horserød, derfra med særtog til Gedser, og fra Warnemünde videre til kz-lejren Theresienstadt.

Flere fiskerbåde havde været frem og tilbage i dagens løb, og andre lå nu og ventede på deres last. Et par af dem nåede lige at komme af sted, ligesom »Christiane« lagde fra, kort tid efter at varselsskuddene havde lydt.

Tyskernes skyderi skabte øjeblikkelig panik i havnen, som hurtigt blev som blæst for tilskuere. Flygtninge og fiskere, der befandt sig ved fiskerihavnen, blev varskoet af skuddene og fik nu travlt med at forsvinde i ly af mørket. Heldigvis var de godt skjult af museet, havnekontoret og alle bådene, der lå på havnepladsen for vinteren. Det lod sig derfor forholdsvis let gøre at søge skjul i fiskerskurene og i lodsstationen eller løbe op i byen.

Her fik nogle husly for resten af natten. Andre blev efter et kortere ophold ført til skjulesteder i omegnen af Dragør og i St. Magleby. Mange lokale var også her involveret i at samle forvildede flygtninge op og hjælpe dem med den videre flugt.

Én af de sidste fiskere, der kom godt til Sverige den 4. oktober havde følgende oplevelser: *Der var mange nysgerrige på havnen på det tidspunkt. Så kom en af hjælperne og sagde »De kommer om en halv time«. Så fyrede jeg op. De kom henne fra Smedebakken. Der var fire ældre ægtepar, og nogle yngre. De kom ned i båden – nogle blev placeret forude og andre henne omkring maskinen. Da der stod et par stykker til på kajen og spurgte, om de kunne komme med, sagde jeg »Der er sgu også plads til jer«. Vi kom af sted ved 18-tiden. Det var dygtig vind. Der lå et stort tysk vagtskib uden for havnen. De reagerede ikke, de gik ude på dækket og kiggede – det var Værnemagten, de havde ikke noget imod, at jøderne blev ført over.*

Da vi kom over til Limhamn, spurgte politiet, om vi ville blive der om natten p.g.a. det dårlige vejr. Men vi løb hjem igen. Vi smed masten ned, slog den fast og løb så mod vinden. Det var stik modvind. Vi kom hjem ved 20-20.30 tiden.

Så snart vi kom ind gennem havneindløbet, så vi, at der stod to mænd ude på Nordre Mole med lommelygter. De lyste på bådene og skrev numrene op. Vi skulle så et lille stykke længere hen for at blive skrevet ind af kystpolitiet. De havde jo stadig vagten og skulle kontrollere os, når vi sejlede ud og ind af havnen. Så sagde jeg til kystpoliti-manden »Hvem er det, der står der henne og skriver op?« Han svarede »Det er to tyskere, de kom her til havnen i aften, de har lavet forfær-

Havnepladsen med museumsbygningen i baggrunden. (Ca. 1940)

delig ravage oppe ved Strandhotellet, der har været skyderi og skrigeri«. Vi kom så ind i fiskerihavnen og lagde til i hjørnet ved bådeværftet. Vi var ved at sætte fast, da overbetjenten kom hen og spurgte, hvor vi kom fra. »Vi har været på fiskeri, det kan du vel nok se, vi har sildegarn i båden« svarede vi. Vi havde jo smidt nogle garn ned, inden vi sejlede. Vi var enige om, at hvis der kom et eller andet, så skulle vi bare holde på, at vi havde været ude med sildegarn. Da han havde stået og kigget lidt, så sagde han »Sig mig hellere, hvor I kommer fra«. »Det har jeg jo sagt, jeg har ikke mere at tale med Dem om«.

Tyskernes håndtering af denne »razzia« vidner om, at der ikke var tale om en nøje planlagt politiaktion. Flere fiskere peger således på, at de tyske soldater undlod at postere vagter på havnepladsen, da de efter at have anholdt jøderne førte dem til Dragørfortet. Dette gav netop alle dem, der befandt sig i fiskerihavnen, mulighed for at forsvinde i mørket.

Der blev natten igennem observeret militær i gaderne, men husundersøgelser fandt ikke sted. Det ville ellers have været en overkommelig opgave, hvis der havde været tale om en egentlig razzia.

Allerede ved det indsamlingsarbejde, der blev foretaget i slutningen af 1960'erne, søgte man at efterspore, hvilke tyske instanser der stod bag razziaen. Man havde, som tidligere omtalt, noteret sig den passivitet, som kommandanten på Dragørfortet udviste. Det er blevet nævnt, at en kvindelig leder for et hold børn fra Hitler Jugend, der var indkvarteret på Dragør Badehotel, skulle have kontaktet de rette myndigheder i København. Hun kan således have været den, der viderebragte oplysninger om den hektiske aktivitet på havnen og om den passivitet, som blev udvist af bl.a. fortets kommandant. Fra anden side nævnes det, at en chauffør på én af de mange københavnske taxaer, som jo næsten kørte i kortege til byen i disse hektiske dage og timer, skulle have ladet et ord falde om omfanget af flygtninge i byen.

Svensk pressedækning

Sydsvenska Dagbladet bringer den 13. oktober 1943 følgende oplysninger om razziaen i Dragør: *Tyskerne har flere gange med held stormet steder, hvorfra jøder er flygtet til Sverige. For en uge siden stormedes således Dragørs havn på Amager, hvorfra en del jøder tidligere på aftenen var blevet udskibet. Skyderi forekom, men ingen såredes og ingen jøder anholdtes. Derimod arresteredes ca. 100 jøder på Dragør Badehotel, hvor de ventede på bådlejlighed.*

Det er vanskeligt at genkende den omtalte razzia i denne beskrivelse. Men det er alligevel forståeligt, at man så sig nødsaget til at anmode den svenske presse om ikke at berette om flygtningestrømmen. Man frygtede, at tyskerne skulle få viden om, hvad der foregik, men man har åbenbart ikke haft helt sikre kilder.

Razzia-aftenen oplevet fra et vindue

Thyra Petersen, der boede lige ud til Havnepladsen, kunne, gemt bag et gardin, følge begivenhederne på nært hold: *Der var en voldsom uro på havnen, og der blev sagt, at tyskerne ville lave en razzia. Vi ventede en mand, der helst skulle over så hurtigt som muligt. Det var lige efter lukketid, Cai var ved at feje uden for forretningen. Så kom der to tyske soldater nede fra havnen og spurgte ham om et eller andet. Jeg stod ved lågen ind til gården. Da så jeg en taxa komme ned ad Strandgade. Den holdt ved kroen, ud sprang en mand, som så løb hen ad Vægterstræde. Taxaen vendte og kørte tilbage. Tyskerne så heldigvis intet. De var gået ned til havnen igen. Jeg fortalte Cai, at en mand var løbet hen ad Vægterstræde. »Det har været Frode, hvad gør vi nu?« sagde han så. I det samme blev der stor tumult på havnen. Folk råbte op, både tyskere og danskere. Jeg skyndte mig ind, men Cai blev derude for at se, hvad der skete. Jeg fik besked på endelig ikke at lukke nogen ind, og heller ikke at tage telefonen, hvis den skulle ringe. Jeg var helt ude af mig selv. Tiden gik, det var begyndt at blive mørkt, og der var stadig uro og råben på havnen. Jeg turde ikke tænde lys, selv om mørklægningsgardinerne var rullet ned. Jeg hørte en*

Thyra og Cai Petersens forretning set fra havnepladsen. Bemærk plakaterne. (Foto: Thorvald Holte, 1941)

stemme, der råbte »Købmand, købmand, hvor pokker blev du af?« En bil bremsede hårdt op lige uden for vinduet. En tysker råbte »Heraus«. Jeg forsøgte at kigge helt ude ved kanten af mørklægningsgardinet, og så en mand blive halet ud af tyskerne. Jeg kunne skimte endnu et par stykker inde i vognen. Det vrimlede med tyske soldater over alt. I det samme ramte en lysstråle fra en projektør mig lige i øjnene. Jeg slap forskrækket gardinet. Den næste halve time var jeg ikke meget værd. Der var stadig væk spektakel udenfor. Biler kom og kørte igen, men jeg turde ikke kikke mere. Så bankede det på døren. »Hvem kunne det være? Næppe jøder, måske tyskere«. Siden det var et forsigtigt bank, dristede jeg mig til at spørge, hvem det var. Og gudskelov var det Cai. »Der kan ske alt muligt,« sagde han. »Vi bliver nødt til at sove oppe hos din mor i nat. Der går ustandseligt vagt her uden for vinduerne«. Jeg kan endnu høre støvlernes taktfaste tramp i fliserne.

Senere fortalte Cai, at han var løbet over til genboen, men da der også var jøder hos dem, var han løbet videre til naboen. Der var han sprunget over deres plankeværk og var endt hos Richard Andersen i Strandstræde. Her var han blevet den næste halve time, men da han ingen ro havde haft på sig, var han løbet hjem igen. Senere hen har han ofte stået og betragtet det plankeværk, der er 1,80 m højt, og undret sig over, hvor let det gik at forcere det.

Flugten fortsætter

Næste morgen gjaldt det så for flygtningene om at komme videre. Fra flere beretninger ved vi, at mange næste morgen på egen hånd måtte søge videre til andre udskibningssteder, og at nogle var henvist til at tage med Amagerbanen. Andre kom af sted på en mere behagelig og sikker facon.

En flygtning, der selv måtte søge videre til et andet udskibningssted, beretter: *Vi fik lige talt med skipperen, som anviste os et sildeskur, hvor vi skulle opholde os, indtil vi kunne komme om bord. Ikke længe efter, at han var gået, hørte vi skyderi, og snart efter kom skipperen og sagde, at vi måtte se at komme i skjul. Vi løb så alt, hvad vi kunne og lige i armene på nogle uniformerede mennesker, som gudskelov var dansk politi. De sagde »Skynd Dem op i byen og find et gemmested«. Omsider fandt vi også et lille hus, hvor de først sagde nej, fordi de ikke kunne tage flere flygtninge, men vi fik dem dog overtalt. Vi kom derefter ind, der var 40 flygtninge. Klokken var dengang ca. 22. Vi sad allesammen stille, men ved 24-tiden kunne vi høre tyskerne nærme sig. Alt lys blev slukket i det lille hus, som lå lige i flugt med vejen. Det varede ikke ret længe, så holdt tyskernes vogne lige uden for huset. Vi hørte, at der blev givet ordrer til soldaterne. Vi turde knap nok trække vejret og lå på gulvet, så tyskerne ikke kunne se skygger af mennesker. Dette varede i ca. tre timer, så endelig kørte de bort. Folkene, som boede i huset, sagde, at nu måtte vi se at komme af sted. Nu blev det lyst, og de turde ikke beholde os længere. Før vi forlod huset trakterede de os alle med kaffe og brød, men hvorledes skulle vi komme af sted? Vi måtte vente til Amagerbanen begyndte at køre, og så måtte vi af sted med den, og der sad flere tyske officerer.*

Efter yderligere et døgns flugt og tretten timers sej-

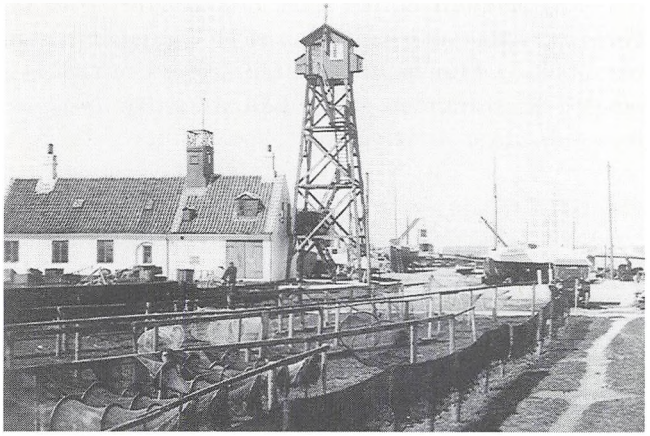

Stejlerækkerne med fiskerihavnen i baggrunden til højre. (Foto: Svanholm Jepsen, ca. 1935)

lads over Østersøen kom disse flygtninge endelig til Ystad i Sverige.

Held i uheld

Natten mellem den 4. og 5. oktober ramte en dansk damper, »Hanne«, en mine lidt vest for Drogden Fyr. For at hjælpe de nødstedte søfolk blev der rekvireret en del ambulancer til Dragør Havn. Ved læge Poul Dichs mellemkomst blev ambulancerne imidlertid også benyttet til at bringe nogle af de jødiske flygtninge, der var skjult i byen, ind til hospitaler i København. Herfra blev der så sørget for deres videre flugt. Mange undrede sig den morgen over det store antal ambulancer, der kørte til og fra Dragør – enkelte af ambulancerne kørte nemlig flere gange.

En flugthjælper beretter følgende om den lidt specielle transport af flygtninge næste morgen: *Vi gik tilbage til Dragør for at se, hvordan vi skulle få disse mennesker væk. Da var der lige sket en minesprængning ud for fyret. De var på vej ind med nogle søfolk, der var blevet skoldet. Derfor kom der ambulancer til Dragør. Så var der en, der hviskede mig i øret »De kører jøder væk i ambulancerne«. Så vi fik fat i dr. Dich og sagde til ham »Vi ved, hvor der sidder fire jøder, kan De ikke få dem væk også?« Og det klarede han! Så der gik ikke lang tid, så var hele Dragør tømt for jøder på grund af de ambulancer. Da jeg kom ned hos en bekendt på Amager Landevej, så spurgte hun »Hvad i alverden er der dog sket i Dragør? Nu er den 20. ambulance kørt forbi her?« De kørte jo for fuld udrykning, for så blev de jo ikke stoppet.*

At Dragør dog ikke blev helt »tømt« for jøder ved ambulancernes hjælp eller på anden måde vidner andre beretninger om. En fisker fortæller således, at han om morgenen den 5. oktober stødte på en stor dreng, der stod og græd nede ved havnen foran Strandhotellet. Han var bagerlærling og havde været på arbejdet. Hans forældre var blevet taget af tyskerne den foregående aften, og han skulle have været til Sverige sammen med dem. Fiskeren tog ham med hjem, sørgede for at han fik noget ordentligt tøj og havde ham boende indtil skibslejlighed bød sig fjorten dage senere.

Doktoren tager imod

Læge Poul Dich er iøvrigt en central skikkelse i begivenhederne den 4. oktober. Han må have haft en meget travl dag. I et interview beretter han om, hvordan han blev ringet op om morgenen »af én fra Frihedsrådet« – muligvis Kaj Holbech eller Jørgen Palm Petersen, som han begge kendte. Han blev spurgt, om han kunne tage imod nogle jøder. Hertil svarede han, at det kunne han godt, uden at vide hvilke dimensioner det skulle få. Resultatet blev nemlig, at der kom 60-80 jøder i dagens løb. Taxaerne holdt i fuldt dagslys i lange rækker på Stationsvej, så doktoren måtte ud og bede dem om at være mindre åbenlyse for ikke at advisere tyskerne ved deres blotte tilstedeværelse. Han nævner også, at der ankom en flyttebil fuld af flygtninge.

Jøderne rykkede ind i konsultationen, og da pladsen blev for trang dér, kom de ind i hjemmet. Her serverede Minna Dich mad, da de jo først skulle af sted efter mørkets frembrud. Poul Dich beretter om de gri-

bende scener, der fandt sted i hjemmet, og om grædende børn, som måtte have sovemidler, fordi de var meget ophidsede.

Senere hen på aftenen, da razziaen havde standset al sejlads, benyttede lægen sig af, at han i kraft af sin status havde benzin og kunne køre frit omkring. Han fik således jøderne gemt af vejen bl.a. i lysthuse og på gårde i St. Magleby.

Samme aften blev han kaldt til havnen, fordi en ældre fisker, John Palm, var død af et hjerteslag. Han havde siddet på havnen, da tyskerne kom, og var løbet i skjul i et fiskerskur sammen med en anden. Her var han sunket sammen, ramt af et hjerteslag. Han havde dårligt hjerte og har sikkert ikke kunnet klare de dramatiske begivenheder. Samtidig har bevidstheden om, at hans søn var på vej til Sverige med jøder netop på det tidspunkt, nok også spillet ind.

Begravelsen fandt sted den 9. oktober fra Dragør Kirke. Som en slet skjult protest var der overvældende deltagelse af byens borgere, og et væld af kranse dækkede alter og midtergang i kirken.

Overfarter på nedsat blus

I interviews med fiskere anføres det, at razziaen satte en stopper for transporterne. Det blev ganske enkelt for farligt at benytte havnen som udskibningssted. Og det var ikke hensigtsmæssigt at have for mange både i sejlads på én gang fra samme sted. De afholdt sig fra videre transport af frygt for repressalier. Transporterne med lodseriets både og fra Nordstranden med forbindelse til »De frie Danske« fortsatte dog som nævnt, og angiveligt i et større omfang end man hidtil har regnet med.

Af de tidligere omtalte svenske forhørsrapporter kan man udlede, at sejladserne fortrinsvis er foregået i morgen- og aftentimerne, og at antallet af passagerer i enkelte tilfælde har været oppe på elleve pr. sejlads, men i reglen har ligget på tre til fire.

Vi har beretninger, der fastslår, at sejladser fra Dragør stoppede totalt i sommeren 1944. Og det er ganske plausibelt. Det var på det tidspunkt blevet for farligt at benytte Nordstranden som udskibningssted. Tyskerne havde for alvor etableret sig i byen: Gestapo befandt sig i »Pax« på Annasvej – kun få hundrede meter fra den benyttede badebro – og flere andre villaer var blevet beslaglagt til indkvartering. Endelig var Gestapos aktivitetsniveau, som tidligere omtalt, også øget kraftigt i sommerens løb. Endvidere blev al færdsel på havnen forbudt i efteråret 1944, ligesom tyskerne etablerede en vagtordning.

Tiden der fulgte

Flugt og arrestation

Der skete heldigvis ingen uheld under transporterne til Sverige. Ingen blev afsløret ved kystpolitiets kontrol, ingen både blev opbragt af tyske patruljefartøjer, og selvom vejret i de hektiske dage i oktober 1943 var slemt, forløb sejladserne uden uheld. Endelig blev ingen, hverken flugthjælpere eller transportører,

Dragør Fiskeriforenings medlemmer samlet til jubilæumsfest på Strandhotellet den 19. marts 1944. Kort efter måtte de første fiskere flygte til Sverige.

afsløret eller arresteret af tyskerne. Ikke i første omgang.

Efterhånden som tiden gik, følte de fleste fiskere sig helt uden for farezonen, også selvom tyskerne syntes at øge aktiviteterne i byen. Den 19. marts 1944 afholdt Dragør Fiskeriforening sin 40-års stiftelsesfest med 140 deltagere ved festmiddagen. Men i løbet af foråret begyndte der at ske noget.

I midten af april meldte seks fiskere fra Kastrup sig i henholdsvis Limhamn og Malmø med deres både. Og fra Dragør ankom den første fisker omkring 20. april, og yderligere to sluttede sig til ham i midten af maj. De havde fået en advarsel fra en dansk tolk i »Pax« om forestående arrestationer. Alligevel var disse fiskere undtagelsen. De andre blev, hvor de var. De kunne ikke forestille sig, at deres aktiviteter i efteråret 1943 kunne få konsekvenser så længe efter.

Fra midten af juli 1944 begyndte det imidlertid at gå stærkt. Da var der kommet en ny chef i »Pax«, som var mere nidkær i tjenesten end sin forgænger. Endvidere var meget af mandskabet blevet skiftet ud. Nu skulle der præsteres resultater. Og hvad har vel været mere oplagt for en erfaren Gestapo-mand, end at det måtte være muligt at gøre en god fangst ved at rode lidt op i spørgsmålet om fiskernes illegale transporter – også selvom det nu var 3/4 år siden, at jødeaktionen havde fundet sted. Én af de danske tolke, der var tilknyttet »Pax«, henvendte sig således til flere fiskere og forsøgte at få dem til at sejle sig til Sverige. Han fortalte, at han sammen med to kammerater havde sprængt en transformator i luften, og at de nu havde behov for at komme over Sundet. Han tilbød et honorar på 4.500 kr. Alle adspurgte fiskere afviste dog at sejle disse ukendte personer over, også selvom de blev opsøgt flere gange.

Natten mellem den 27. og 28. juli 1944 slog Gestapo til. De arresterede syv fiskere, først og fremmest bådejere og enkelte andre, som var blevet udpeget til at have transporteret folk over Sundet. Flere af de anholdte mente senere, at det var en lokal kvinde, der havde ført Gestapo-folkene rundt i de snævre og mørklagte gader.

De arresterede blev alle bragt til »Pax«, hvor man forsøgte at få tilståelser ud af dem og navne på andre aktive. En enkelt fisker nåede at flygte i første omgang, men da han fjorten dage senere vendte tilbage til Dragør, blev han angivet og straks anholdt.

Efter skrappe forhør, og for nogles vedkommende voldsom tortur med varige mén til følge, blev de arresterede overført til Vestre Fængsel. De blev flere gange kørt tilbage til forhør i »Pax«. Der var dog ingen, der aflagde tilståelse, og efter halvanden måned førtes de alle til Frøslevlejren. Her opholdt de sig til befrielsen. Flere af de internerede har berettet om opholdet i lejren, og om hvordan de var med som gidsler på de tog, der transporterede tropper og materiel til afskibning fra Ålborg til Norge. Fangerne blev under stærk bevogtning anbragt i kreaturvogne, som så blev koblet til togstammen. Disse »rullende transporter« var et forsøg fra tyskernes side på at dæmme op for jernbanesabotagen.

Nogle af de internerede blev sendt videre til kz-lejre i Tyskland, hvorfra flere ikke vendte tilbage. De andre vendte hjem enten via Sverige, hvortil de overførtes i slutningen af april 1945, eller direkte fra Frøslev efter kapitulationen.

Hvorfra havde tyskerne deres viden

Flere af de fiskere, der blev bragt til forhør i »Pax«, har senere peget på, at tyskerne under forhørene syntes at være overordentligt velunderrettede om de illegale sejladser fra Dragør. Friedrich Hoffmann, den første tyske chef i »Pax«, oplyste således ved forhørene i forbindelse med det store undersøgelsesarbejde efter besættelsens ophør, at man havde fået oplysninger fra det tyske politi i København og Helsingør samt fra stikkere i Sverige.

Endvidere kan det tilføjes, at det ved ovennævnte forhør også blev anført, at der var en lokal stikker involveret. Denne angav fiskerne ved at lade en liste med navnene på elleve lokale fiskere tilflyde folkene i »Pax«, hvorefter de tiltvang sig adgang til oplysninger på Dragør Rådhus.

Det lykkedes i flere tilfælde kommunens ansatte at advare de eftersøgte, ligesom den danske tolk, der tidligere havde advaret fiskere, også da forsøgte at videregive oplysninger til fiskerne om en forestående arrestation. Hans advarsel blev dog ikke taget alvorligt, og beskeden gik ikke videre til de pågældende folk.

Efter at anholdelserne i slutningen af juli havde fundet sted, udgik der dog fra det illegale miljø advarsler om tyskernes øgede aktiviteter til flere lokale fiskere, som derfor nåede at flygte til Sverige i løbet af august.

Skatteopgivelser

Det illegale blad »De frie Danske« meddeler i august 1944, at de lokale skattelister skulle have været en vigtig brik for tyskerne i deres arbejde med at efterforske de illegale transporter. I bladet står der følgende om arrestationerne af fiskerne: *Der er i den sidste tid foretaget en række arrestationer i Dragør, og der synes ikke at være tvivl om, at disse arrestationer skyldes skattemyndighedernes emsighed. Det er et frygteligt ansvar, som den siddende kommunalbestyrelse har pådraget sig derved. Sagen er den, at man har sat dem, der af rygtet udpegedes som jødetransportører, så højt i skat, at det har vakt opmærksomhed. Skatteligningslisten ligger i Dragør fremme til offentligt eftersyn, så stikkerne har blot behøvet at kigge efter.*

Denne påstand bliver i eftersommeren 1946 tilbagevist af Dragør Kommunalbestyrelse i en pressemeddelelse. Heri anføres det: *at den omtalte skatteliste, som i overensstemmelse med kommuneskatteloven var fremlagt til offentligt eftersyn for de pågældende fiskere, kun udviste skattebeløbene på grundlag af de af fiskerne selv opgivne indtægter for kalenderåret 1943 og derfor ikke kan have været til nogen som helst oplysning for det tyske politi, som heller ikke på anden måde har modtaget oplysninger fra Dragør Kommune.*

Det er fra flere sider blevet bekræftet, at skattemyndighederne faktisk indregnede indtægter fra de illegale sejladser i fiskernes indkomst for skatteåret 1943-44, men at de kun lod det figurere i sagsmaterialet og ikke i de offentlige lister. Endvidere er det verificeret, at der flere år efter besættelsens ophør førtes skattesager mellem de pågældende fiskere og Dragør Kommune.

Ved de omtalte afhøringer af folkene fra »Pax« efter

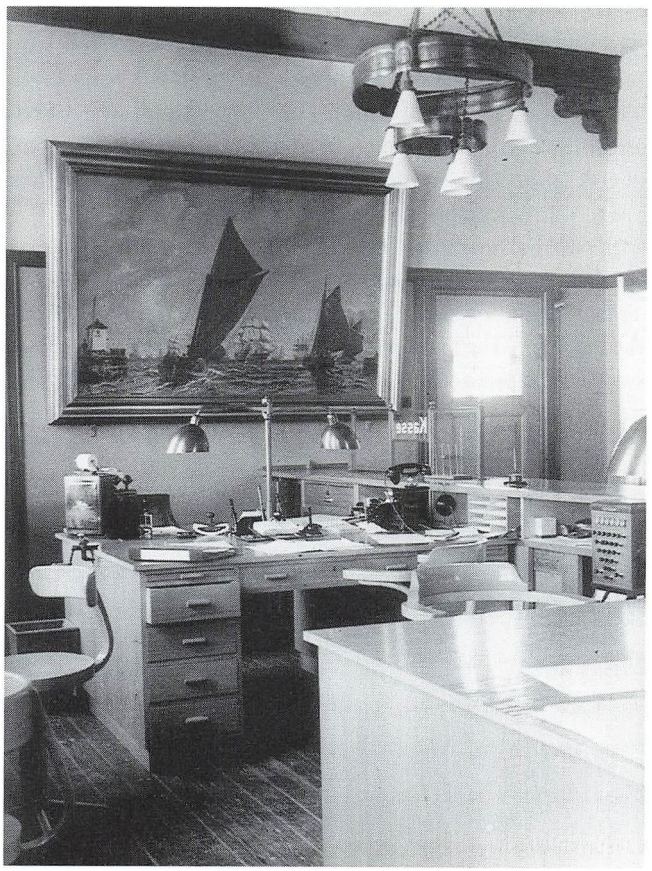

Ekspeditionslokalet på rådhuset i Dragør. (Foto: Bent Brandt, 1947)

besættelsen blev spørgsmålet om skattesagerne fra 1944 og andre indhentede oplysninger fra kommunekontoret også bragt frem. Her blev det bekræftet, at Gestapo flere gange havde været på besøg på rådhuset på Stationsvej, og det antydedes, at man havde benyttet sig af de indhentede oplysninger. Samtidig pegede de dog på den omtalte liste over navne som en væsentlig årsag til arrestationerne.

Flygtninge i Sverige

Flere af de fiskere, som i første omgang undgik arrestation, fik i løbet af august advarsler om, at de var i fare for at blive arresteret. De tog derfor hurtigst muligt selv turen til Sverige. De benyttede deres egne både og tog fiskeredskaber med, så de kunne drive deres næring fra den anden side Sundet. Her fik bådene svensk indregistreringsnummer og hjemsted i svensk havn, ellers kunne de ikke få tildelt brændstof.

En fisker beretter følgende om sit ophold i Sverige: *Den 11. august 1944 sejlede vi direkte til Limhamn. Da vi ankom, måtte vi rende rundt til et utal af svenske myndigheder for at få alle papirer i orden. Til at begynde med sov nogle i bådene, andre i redskabsskure, men efterhånden blev vi indkvarteret på værelser hos fiskerne. Vi manglede ikke noget, vi blev forsynet med tøj og sko, habit, overfrakke og hat. Vi havde det godt, men vi tænkte selvfølgelig på dem derhjemme. Dem der var kommet over før os, var havnet i lejre rundt omkring, men vi spurgte, om de ikke kunne få opholdstilladelse, så de kunne komme med ud og fiske. Det gik i orden. Vi fik petroleum til bådene og tørreplads til redskaberne, og så lå vi og fiskede sild om efteråret. Hen på vinteren kom der is på Sundet, så tog vi arbejde rundt omkring. Derved tjente vi penge og var fri for at få flygtningehjælpen, som var på 35 kr. om ugen. Af og til tog vi til Malmø til foredrag o.lign.*

Fiskere vender hjem fra Sverige og modtages på kajen den 6. maj 1945 af en stor folkemængde. (Foto: Svend Jans)

Hjemkomst fra Sverige

Omkring den 2. maj 1945 fik nogle af de danske fiskere i Limhamn besked på at holde sig klar til at overføre Den danske Brigade. Den 4. maj blev denne imidlertid omdirigeret til Helsingborg, hvor man ville benytte færgerne til turen over Sundet. Fiskerbådene skulle dog også sejle nordpå og følge med færgerne. I tilfælde af at tyskerne beskød dem, skulle fiskerne være klar til at samle brigadens folk op. De fik derfor udleveret petroleum, cigaretter m.m. og satte kurs mod Helsingborg. Det kom ikke til kamp ved overfarten. I Helsingør modtog en stor og glad folkemængde de hjemvendende folk. Fiskerne sejlede senere på dagen tilbage til Helsingborg for at overnatte og fik næste dag lov til at sejle til Dragør.

Hen på eftermiddagen søndag den 6. maj nåede fiskerne endelig hjem. Ved ankomsten blev de modtaget af familie, venner og andre fra byen, der havde samlet sig i havnen. De blev hjemme i tre dage, men måtte så tilbage til Limhamn. De skulle meldes fra hos de svenske myndigheder, have fat i deres redskaber og – måske vigtigst af alt – de skulle hente deres »lagre« af ting, som det var svært at få i Danmark: kakao, chokolade, risengryn m.m.

De følgende dage vendte alle flygtninge efterhånden hjem fra Sverige.

Retsopgøret

Efter besættelsen blev flere af de folk, der var tilknyttet »Pax« – danske såvel som tyske – anholdt og senere dømt ved særretten i Søndre Birk. Flere fik lange fængselsstraffe, bl.a. for at have underkastet de anholdte fiskere tortur. Mange af ofrene fra Dragør vidnede i disse retssager, som strakte sig over flere år.

Fyr- og Vagervæsenets båd GERDA III

En særlig rolle i den illegale transport spillede Fyr- og Vagervæsenets 19,9 t. kutter GERDA III. Den sejlede som post- og transportbåd for mandskabet på Drogden Fyr og tilså endvidere bøjer og tønder i det nærliggende farvand. GERDA III var bemandet med dragørfolk og havde normalt fast kajplads i Dragør. Materiel og andre ting, der skulle sejles til Drogden Fyr, blev bragt hertil pr. lastbil. Under besættelsen med benzinrationering og gummimangel blev praksis lavet om, så båden lå fast ved fyrmagasinet på Holmen.

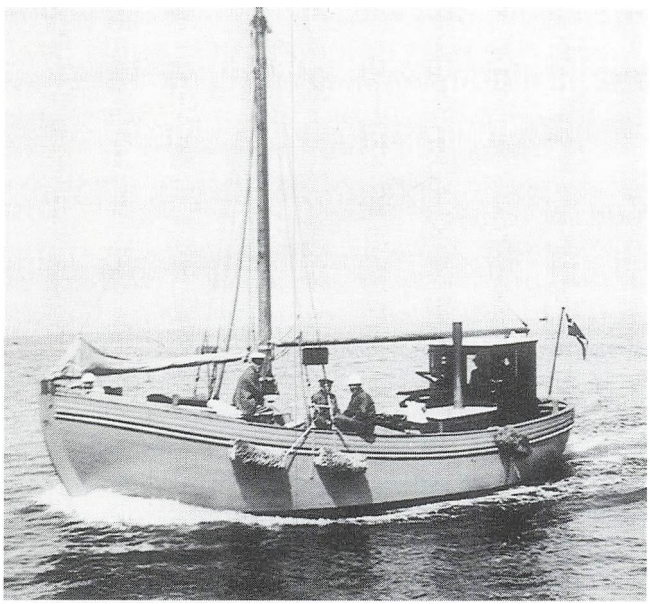

Gerda III sejler ud på sin tur til Drogden Fyr.

GERDA III viste sig at være ideel til transport af flygtninge til Sverige. Den havde tilladelse til at sejle helt ud til tremilegrænsen og skulle ud til Drogden Fyr hver dag.

Ifølge en beretning udarbejdet af Fyr- og Vagervæsenet om den illegale virksomhed under krigen blev der i løbet af oktober 1943 bragt ca. 300 jøder til Sverige, men ruten benyttedes senere også til transport af sabotører og faldskærmsfolk. Sejladsen med GERDA III fortsatte med skiftende mandskab til besættelsens ophør. I alt skønnes ca. 600 mennesker at være kommet over med denne rute.

Den organiserede form for transport af flygtninge kom i stand ved, at folkene om bord kontaktede datteren af Fyr- og Vagervæsenets direktør. Hun var ansat på fyrmagasinet og kendte mandskabet. De bad hende om at formidle en »uofficiel tilladelse« fra direktørens side, og ikke mindst at sørge for, at kutteren fik kajplads udenfor Holmens område ved Wilders Plads i Christianshavns Kanal.

Selve flugten blev tilrettelagt ved, at flygtningene, bl.a. via modstandsgruppen Holger Danskes vidt forgrenede kontaktnet, fik besked på at møde på et bestemt sted til en bestemt tid efter mørkets frembrud. Her mødte én af gruppens medlemmer så op og førte dem til en adresse på Christianshavn så tæt ved Strandgade som muligt. Der opholdt flygtningene sig så, indtil det blev deres tur til at komme over, hvilket godt kunne vare flere døgn.

Sidste station før afskibningen var pakhuset »Justs Magasin« for enden af Strandgade ud mod kanalen, hvor man havde skaffet sig tilladelse til at benytte loftet.

En hjælpers beretning

Henny Sundø, datter af direktøren for Fyr- og Vagervæsenet, beretter: *Det blev mit job hver nat ved 1-tiden at*

hente flygtninge – én person ad gangen, evt. med et barn, og roligt spadsere med dem ad Strandgade til Christianshavns Kanal. Bagagen havde Stef og Andersen sørget for at få om bord i forvejen, men det var jo meget begrænset, hvad flygtningene måtte have med.

For enden af Strandgade havde vi »lånt« et pakhus. Her var der på Strandgade-siden en dør, vi kunne smutte ind ad. På den modsatte side var en port, hvorfra man kom lige ud på kajen, hvor GERDA III lå fortøjet. Jeg kunne nå at hente ca. femten personer hver nat, og flere kunne der heller ikke være om bord. Utroligt nok var vi så heldige, at vi aldrig mødte tyskere på vor vej ned gennem Strandgade.

Flygtningene tilbragte natten på loftet i pakhuset. Her var det vort store problem at få dem til at forstå, at de skulle være musestille. Værst var det, når vi havde små børn – for slet ikke at tale om spædbørn – med. Vi havde altid et glas sovepiller på os, og næsten hver nat var det nødvendigt at berolige nogle af børnene med en pille for at få ro i lejren. Proviant var der også sørget for. Der var altid noget at spise og drikke til vore »gæster« på loftet, men spise var der nu ingen, der kunne. Vi havde allesammen en slem mavepine, og natten syntes uendelig lang både for flygtningene og os andre fem.

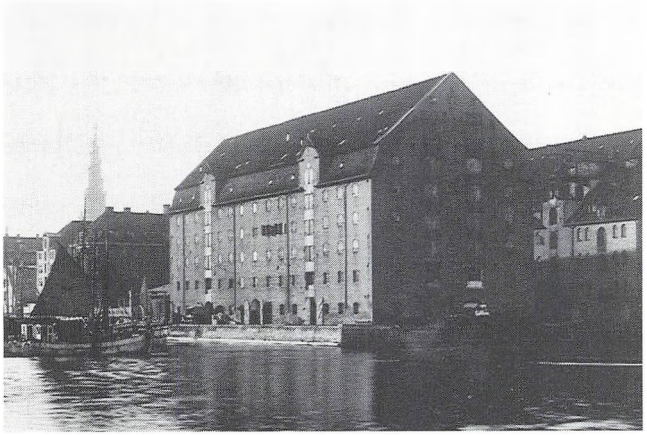

I pakhuset langs kanalen tilbragte flygtningene natten. I baggrunden ses »Vor Frelsers Kirke« (Københavns Bymuseum)

Mandskabet skulle officielt først møde kl. 7 om morgenen, så før den tid var der slet ikke tale om, at vi kunne begynde at sætte flygtningene om bord – og så var det i mellemtiden begyndt at blive lyst.

Vores hovedpine var nu de to tyske vagter, som til stadighed patruljerede frem og tilbage på kajen ud for pakhuset. Det var nervepirrende. For nu gjaldt det om at benytte lejligheden, hver gang de lige havde gjort front mod hinanden, gjort omkring, og var på vej væk fra hinanden med ryggen mod kutteren. Én person ad gangen måtte styrte de par meter fra pakhuset over til kutteren, hvor de omgående blev proppet ned i lasten. Når alle de voksne var om bord, hentede vi andre børnene. Det kunne godt tage lang tid at få alle om bord, få lukket lugen til lasten og få rigget en masse materiel oven på den. Utroligt at tyskerne aldrig vendte sig om og kiggede. De kan umuligt have undgået at høre, at nogen løb over brostenene.

Med ca. femten mennesker godt stuvet ned i lasten var GERDA III klar til afgang. Vi bad alle en stille bøn, for i samme øjeblik »Gnisten« startede motoren, kom de to vagter styrtende. Hver morgen skulle de om bord for at checke, at alt var i orden. Enten har det været meget pæne tyskere, eller også var de meget søvnige. De fandt aldrig på at forlange grejet oven på lugen fjernet for at se, hvad der gemte sig i lasten. Men mandskabet var nu også meget flinke til at stikke dem nogle morgenbajere.

Så stak GERDA III til søs, officielt ud til Drogden Fyr, men undervejs slog den lige et smut over til svenske-kysten, fik flygtningene velbeholdent i land og satte derefter kurs mod Drogden.

Af og til blev den prajet af tyske patruljeskibe i Sundet, men mændene lod som om, de ikke forstod noget. Det var Fyrvæsenets kutter, og de gjorde kun, hvad de havde fået ordre på. De skulle ud og sætte bøjer og tønder op helt ude ved tremilegrænsen, forklarede de på meget gebrokkent tysk. Selv stod jeg i pakhuset og så dem kaste los, så listede jeg hjem i den tidlige morgenstund.

GERDA III sejlede oftest til Malmø, men en flygtning

beretter også at være kommet til Hven. Herfra blev hun sammen med de andre flygtninge bragt videre til Landskrona af en svensk båd.

En flygtnings beretning

Gert Lilienfeldt var én af dem, der kom sikkert til Sverige med GERDA III. I 1939 var han femten år gammel kommet til Danmark med en gruppe af tysk-jødiske børn. De havde fået midlertidig opholdstilladelse i Danmark, indtil de skulle rejse videre til Palæstina. Den tyske besættelse satte imidlertid efter kort tid en stopper for deres videre rejse.

Da jødeaktionen blev sat i gang var Gert Lilienfeldt indlagt på Øresundshospitalet, og kom derfra med lægernes hjælp til Sverige. Flugten skulle dog få et lidt usædvanligt forløb.

Den 5. oktober gik turen til Gilleleje, hvorfra der via lægernes vidt forgrenede kontakter var blevet arrangeret sejlads til Sverige. Vel ankommen til byen blev Gert Lilienfeldt imidlertid hvirvlet ind i de tragiske begivenheder, der førte til, at han sammen med 70 andre jøder måtte søge skjul på kirkens loft. Efter mange timers venten blev de opdaget af Gestapo og ført til interneringslejren i Horserød.

Det lykkedes Gert Lilienfeldt at få tyskerne overbevist om, at han havde tuberkulose. Han førtes derfor med en transport til Vestre Fængsels sygeafdeling. Undervejs gjorde vognen holdt ved Dagmarhus. Her benyttede han sig af den almindelige forvirring til at undslippe. Han løb alt, hvad han kunne, kastede sig ind i en forbipasserende bil og bad føreren om at køre sig til Øresundshospitalet. Det var en venligsindet chauffør, som straks bragte ham til det sted, hvorfra flugten var startet ganske få dage tidligere – Øresundshospitalet.

Lægerne lovede nu at skaffe Gert Lilienfeldt over med en sikker rute, og turen gik derefter til Christianshavn. Den 14. oktober om aftenen ankom han til pakhuset for enden af Strandgade. Her måtte han sammen med andre flygtninge tilbringe en lang nat i anspændt venten. Næste morgen afsejlede GERDA III med sin last og kom uden problemer til Sverige.

Turen var uendelig lang, husker Gert Lilienfeldt, det var hårdt vejr, skibet rullede, og det barn der lå ovenpå ham under overfarten kastede op. Han knugede det imidlertid bare til sig under overfarten uden at ænse noget. Langt om længe var en langvarig og nervepirrende flugt slut.

Filmoptagelse

Efter besættelsen blev der lavet filmoptagelser om bord på GERDA III med det formål at beskrive jødetrans-

50 år er gået - flugthjælper og flygtning mødes atter om bord på Gerda III. (Foto: Nordfoto, 1993)

porterne. Enkelte sekvenser herfra er senere klippet ind i filmen »De fem år«. Her ses noget af mandskabet afvikle en transport. Sekvensen er fejlagtigt henlagt til Frederikshavn, måske fordi man ikke har brugt havne ved Øresundskysten i ud- og indsejlingssekvenserne. At det er Gerda IIIs besætning fra Dragør, hersker der dog ingen tvivl om.

Et efterspil

Den danske regering besluttede i 1989 at forære GERDA III til »Museum of Jewish Heritage« i New York, der dengang var, og stadig er, under etablering. A.P. Møller gav tilsagn om støtte til istandsættelsen, ligesom man også tilbød at sørge for fragten over Atlanterhavet.

Der står sagerne endnu. GERDA III ligger stadig ved Holmen og venter på, at amerikanerne får samlet penge nok sammen til at lave deres museum. Det er faktisk synd, at man ikke kan finde anvendelse for dette gode skib i Danmark. Det burde tilkomme et dansk museum, så der et sted i landet kunne fortælles om den danske indsats i oktober 1943 på et originalt transportfartøj.

Faldne 1940-45

Nedenstående oversigt gengiver navne på faldne under besættelsen, som har tilknytning til Dragør og St. Magleby, og som er nævnt på mindesten, mindetavler eller i nærværende bog. Derudover er de pågældende ofte nævnt andre steder: på uddannelsesinstitutioner, arbejdspladser m.m. eller f.eks. ved det sted, hvor de blev skudt ned.

Edmund Alfred Andreasen, født den 29. september 1923. Maskinarbejder. Tilknyttet kompagni R1. Under vagttjeneste ved flygtningelejren ved Engvej dræbt den 28. maj 1945 af vådeskud fra en kammerats maskinpistol. (Christmas Møllers Plads).

Holger Kampmann Arnild, født den 13. oktober 1893. Slotsbetjent på Christiansborg. Skudt ved brandstationen i Dragør den 5. maj 1945. Døde tidligt om morgenen den 6. maj af sit skudsår. (Dragør Kirkegård).

Hans Peter Christensen, født den 12. juni 1919. Ansat ved politiet den 14. november 1942 som reservebetjent. Kystbetjent i Dragør. Anholdt den 19. september 1944 og ført til kz-lejr i Tyskland. Under hjemtransport død på Åbenrå sygehus den 15. april 1945. (Dragør Kirkegård og Dragør Boldklub).

Ejnar Hans Hansen, født den 4. januar 1914. Handelsgartner. Tilknyttet Slotsholmsdetachementet. Skudt ned på Amagerbrogade natten mellem den 4. og 5. maj 1945. (Christmas Møllers Plads).

Johan Hansen, født den 19. august 1911. Skibsfører. Ejer af vragfiskerfartøj i Dragør og tilknyttet en transportgruppe under Studenternes Efterretningstjeneste. Anholdt den 29. juli 1944 og anklaget for at have skaffet modstandsbevægelsen sprængstof samt for at have medvirket ved illegale transporter. Deporteret til kz-lejre i Tyskland. Døde i Dessauer Ufer i nærheden af Hamburg den 13. januar 1945. (Dragør Kirkegård og Christmas Møllers Plads).

Ejler Haubirk, født den 7. juli 1920. Styrmand. Tilknyttet BOPA, senere De frie Danske og Studenternes Efterretningstjeneste. Bl.a. aktiv i forbindelse med illegale transporter fra Dragør til Sverige. Eftersøgt af Gestapo og genkendt den 20. oktober 1944. Forsøgte at undslippe, men blev skudt ned og dræbt. (Dragør Kirkegård og Christmas Møllers Plads).

Kaj Gersdorff Holbech, født den 6. marts 1901. Redaktør. Bl.a. tilknyttet De frie Danske. Aktiv omkring dannelsen af Danmarks Frihedsråd. Skudt af Gestapo den 14. oktober 1944. (Dragør Boldklub og Christmas Møllers Plads).

Christian Jensen, født den 19. marts 1917. Arbejdsmand. Anholdt på Dragørhjørnet den 2. juli 1944. Løsladt og igen anholdt dagen efter. Anklaget for at have været i besiddelse af illegale blade og deporteret til kz-lejren Alt Garge. Død under en sygetransport til kz-lejren Neuengamme den 15. april 1945. (Dragør Kirkegård).

Jørgen Palm Petersen, født den 23. marts 1905. Repræsentant. Bl.a. tilknyttet De frie Danske. Anholdt den 14. oktober 1944 af Gestapo. Indsat i Vestre Fængsel og senere overført til Shellhusets arrest. Omkom ved bombardementet af Shellhuset den 21. marts 1945. (Dragør Kirkegård, Dragør Boldklub og Christmas Møllers Plads).

Dirk Svendsen Strøbæk, født den 1. april 1928. Medhjælper. Sammen med faderen og broderen kontaktled mellem tyske antinazistiske officerer og modstandsbevægelsens ledelse på Amager. Dødelig ramt af skud på havegangen til Engvej 71 om aftenen den 4. maj 1945. (Dragør Boldklub).

Jørgen Emil Thers, født den 12. april 1910. Politibetjent ved Kystpolitiet i Dragør, senere overbetjent på Kastrup Politistation. Arresteret den 19. september 1944 og ført til Tyskland. Død i kz-lejren Buchenwald den 2. november 1944. (Dragør Boldklub).

Kilderne

Krigen i lokalaviserne

Havde lokalaviserne på Amager fra perioden 1940-45 været eneste kilde til en undersøgelse om denne periode, ville man næppe have kunnet få et sandt billede af, hvad der rørte sig.

Lokalavisernes stof er, som før besættelsen, præget af lokal- og navnestof. Der bringes referater fra sognerådsmøder, foreningsarrangementer og generalforsamlinger, ligesom mærkedage og meddelelser får rigelig plads. Endvidere er der selvfølgelig mange annoncer fra handelslivet.

I Amager Bladet er der generelt ikke meget redaktionelt stof, mens der i Dragør Tidende er meget om lokale forhold. Det, der er, omfatter imidlertid på ingen måde krigens gang eller landsdækkende stof. I løbet af foråret og sommeren 1940 bringes der dog i Amager Bladet en række »politiske« fotos, som uden mange kommentarer og uden sammenhæng med avisens indhold i øvrigt i det små bringer krigen ind i avisens spalter.

Kun i få og vage vendinger, som f.eks. »de hårde tider til trods«, får man af og til et praj om, at Dragør og St. Magleby rent faktisk ligger i det besatte Danmark. At der er et meget stort antal tyskere i området giver lokalaviserne slet ingen anelse om. Ordet »tysker« nævnes på ingen måde, og tyske beslaglæggelser af bygninger og jord omtales heller ikke, selvom det måske kunne have almen interesse.

At undtagelsestilstanden i eftersommeren 1944 er ophævet, anes kun i avisspalterne ved, at de mange offentlige arrangementer og foreningslivets faste mødetidspunkter flyttes fra dagtimerne og tilbage til de almindelige aftentider.

I løbet af 1944 skifter ordvalget en anelse. Efterhånden sniger der sig et håb for en lysere fremtid ind i spalterne. At der vil komme en tid efter krigen, nævnes henover foråret 1944 flere gange. I forbindelse med udarbejdelsen af en byplan for Dragør, berettes det i avisen, at man påtænker at opføre nye lejeboliger til de boligsøgende, når bedre tider kommer. Og ved Dragør-Limhamn færgens generalforsamling den 19. juni 1944 drøfter man selskabets fortsatte bestående efter krigens afslutning. Man kan nemlig trods tiderne møde med et overskud, som ganske vist ikke er indtjent ved normal drift, men ved udlejning af skibet (til tyskerne).

Den politiske mødevirksomhed

Ser man på de sager, der behandledes af kommunalbestyrelsen/sognerådet, sådan som det fremgår af de respektive forhandlingsprotokoller, er de heller ikke i særlig grad præget »af den særlige situation«. Protokollerne kan bruges til at indhente oplysninger om lokale begivenheder, men de kan på ingen måde stå alene, når besættelsens historie og dagligdagens begivenheder skal beskrives. Møderne indledes til stadighed med gennemgang af tilsendte cirkulærer og bekendtgørelser fra forskellige ministerier, som selvfølgelig ofte er affødt af situationen, og som søger at regulere forskellige lokale forhold. Vigtige begivenheder spores kun indirekte ved ordvalg eller ved indholdet af tilsendte skrivelser. Begivenhederne den 9. april kan således ikke umiddelbart aflæses i forhandlingsprotokollerne, skønt St. Magleby Sogneråd afholder møde samme aften. Og at der er sket en ændring af landets ledelse den 29.

august 1943 fremgår kun af, at der ikke længere er tale om tilsendte »love« men om »lovanordninger«.

Den tyske besættelsesmagts store byggeaktivitet i St. Magleby Kommune afspejler sig kun ved tilbagevendende orienteringspunkter på dagsorden med udskrifter af »Forhandlingsprotokollen vedr. foranstaltninger til sikring af indflyvningen til lufthavnen«, og ved at beboerne på Ryvej klager over, at vejen er ødelagt p.g.a. den megen arbejdskørsel.

I helt overvejende grad er det altså dagligdagens emner, der optager de folkevalgtes møder: vejspørgsmål, skattesager, økonomi, aldersrentesager m.m.

I krigens sidste år kan man også i det politiske miljø spore et spirende håb for lysere tider: der udarbejdes by- eller dispositionsplaner og foretages fredninger. I en skrivelse af 22. september 1944 anmodes kommunerne ligefrem om at være Stiftamtet behjælpelig med en kortlægning af arbejdsmulighederne »efter krigen«.

Foreningsarkiver

Dragør Lokalarkivs store samling af foreningsarkiver har også været til stor gavn. I alle foreninger kom den tyske besættelse til at præge samværet – enten direkte i form af begrænsninger på gennemførelsen af foreningens aktiviteter, eller ved at foreningen havde aktiviteter på programmet, som var en følge af den specielle dagligdag og de holdninger, der kendetegnede tiden.

Det er desværre ikke alle forhandlingsprotokoller, der er lige informative. Nogle giver udførlige referater af de forskellige aktiviteter i foreningen, andre nævner blot, at dette eller hint har fundet sted. Generelt er disse protokoller dog spændende læsning, både når det gælder den enkelte forenings historie, og når hverdagslivets historie skal afdækkes.

Det er jo desværre ikke alle foreningers protokoller, som er tilgået lokalarkivet, dette afspejler sig nok desværre i omtalen af foreninger og begivenheder.

Beretnings- og interviewmateriale

Der er endvidere benyttet et omfattende beretnings- og interviewmateriale, som findes på Dragør Lokalarkiv, på Rigsarkivet og spredt i litteraturen om besættelsen.

De mange båndinterviews, der befinder sig i Dragør Lokalarkiv, er i særlig grad blevet udnyttet. Disse interviews blev for størstedelens vedkommende optaget i slutningen af 1960'erne, hvor det endnu var muligt at få kontakt med mange, der havde haft besættelsen tæt inde på livet. Det er et uvurderligt materiale, idet de interviewede på det tidspunkt stadig havde begivenhederne i nogenlunde frisk erindring.

Endelig har Dines Bogø gennem de sidste 20 år forestået et stort arbejde med at opspore og opsøge nogle af de mange »aktører« i de fem års begivenheder. Dette materiale bygger på samtaler med personer, der bor og har boet på Sydamager og samtaler med: CB-vagter, militærpersonel, flygtningelejrchefer, politifolk, modstandsfolk, tyske flygtninge, danske tolke hos Gestapo, amagerbanefunktionærer, kommunale embedsmænd, præster, fiskere, politikere, brigade-soldater, danske værnepligtige soldater, hjemmearbejdende hustruer, frikorpsfolk, forretningsdrivende, gartnere, samaritter, lotter, Falck-personale, Zone-personale, pårørende til modstandsfolk m.fl.

Anvendt litteratur:

Litteratur i alm.:

Avisårbogen, årgangene: 1944-1948

Befæstningsanlæg i Danmark 1858-1945 / Peter Thorning Christensen, 1990

Besættelsen 1940-45. Freden forberedes / Erik Kjersgaard, 1980

Besættelsen 1940-45. Lysene slukkes / Erik Kjersgaard, 1980

Besættelsens hvem hvad hvor / ved Jørgen Hæstrup, 1985

Daglige Beretninger om begivenheder under den tyske Besættelse, Januar 1944 - maj 1945

Danmarks historie. Besættelse og atomtid 1939-1978 / Frantz Wendt, 1978
Danmarks historie. Krise og krig 1925-1950 / Tage Kaarsted
Et demokrati på prøve. Jøderne i Danmark under besættelsen / Leni Yahil, 1967
Faldne i Danmarks frihedskamp 1940-45 / ved Ib Damgaard Petersen, 1990
Flugt rute Nord / Harly Foged & Henrik Kruger, 1985
Flygtninge i Danmark 1945-1949, 1950
Føreren har befalet. Jødeaktionen oktober 1943, 1993
Helsingør Kommunes Museer, årgangene: 1978, 1980 og 1981
Holger Danske rejser sig / Jørgen Røjel, 1993
Hvem Hvad Hvor, årgangene: 1939-1949
De illegale Sverigesruter 1943-45. Studier i den maritime modstands historie / Henrik Dethlefsen, 1993
Kommunal Årbog, årgangene: 1939-1946
Kystartilleriforeningen gennem 75 år / Jørgen Kehling m.fl., 1984
En modstandsgruppes historie, 1982 (ikke publiceret)
Nordens lænkehunde / Jørgen Kieler, 1993
Radar Stations in Denmark 1942-45, Michael Svejgaard, 1992
Retsopgøret efter besættelsen / Ditlev Tam, 1985
Tyske Fly i Danmark 1940-45, Bind I-II / Carsten Petersen, 1992-93
De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949 / Henrik Havrehed, 1987
Tyske styrker i Danmark 1940-1945 / K.V.Nielsen, Det kgl. Garnisonsbibliotek litteraturfortegnelse nr. 41, 1990
Den tyske værnemagts rømning af Danmark 4. maj-6. juni 1945 / Thomas Pedersen, 1993
Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig / Henrik Skov Kristensen m.fl., 1988
Vi skrev loven / Carl Madsen, 1968
Ärsskrift for Frihedsmuseets Venner, årgangene: 1973-1993

Lokallitteratur:

Amagerbanen / Hans Henrik Fafner, 1985
Amagerlands Skytteforenings historie gennem 100 år / Gerhard Taarnby, 1968
Bag bøgernes bunker. Biblioteker og samlinger i Dragør indtil 1960 / Birte Hjorth, 1985
Besættelse - befrielse omkring Dragør 1940-1945 / Svend Jans, 1985
Bevaring set fra Dragør / Povl Abrahamsen, 1987
Bidrag til Dragørs historie. Artikler af Svend Jans, 1992.
Damptog til Dragør - Amagerbanens historie / Birger Wilcke, 1986
Dengang og nu. Del 1-3 / Dines Bogø, 1993-94
Dragør Boldklub 1907 21. maj 1982, 1982
Dragør Kajak Klub 1916-1991, 1991
Dragør Lodseri 1684-1984 / Gunvor Petersen, 1984
Dragør Sejlklub 1922 12. september 1972, 1972
Folkets oprør. Modstandskampen på Amager / Jørgen H. Barfod, 1990
Fra hangar til Hollænderhal / Dines Bogø, 1993
I tysk tilintetgørelseslejr, i: Kvinder i modstandskampen / Kate Fleron, 1945
Kastebolde - Tyske flygtninge på Sydamager 1945-1947 / Dines Bogø, 1993
Kongevejen - Kongens vej / Birte Hjorth og Svend Jans, 1981
Skolen i Dragør. 250 år på Vestgrønningen, 1991
Socialdemokratiet i Dragør og St. Magleby 1904-1979, 1979
Tårnby Politis historie, (1985)
Udsigt til Amager. Udviklingen i Tårnby og Dragør kommuner i dette århundrede, 1993
Villa Pax i centrum / Dines Bogø, 1993

Aviser:

Amager Bladet: 1939-1945
Dragør Tidende: 1943-1945
Ekstrabladet: 1940
Sydsvenska Dagbladet: 1943

Anvendte kilder:

Dragør Lokalarkiv:

Dragør Fiskeriforenings arkiv
Dragør Husmoderforenings arkiv
Dragør Kommunes arkiv
Dragør Sangforenings arkiv
Dragør Sundkontrol-distrikt
Socialdemokratiet i Dragørs arkiv
Socialdemokratiet i St. Maglebys arkiv
St. Magleby Kommunes arkiv

Skrevne erindringer:
Jan Dirchsen
Birte Hjorth
Thyra Petersen

Skov- og Naturstyrelsen
Søfartsstyrelsen
Tårnby Lokalhistoriske Arkiv
Tårnby Tinglysningskontor

Andre arkiver:

Rigsarkivet:
Håndskriftsamlingen - Ole Barfoeds Samlinger
Håndskriftsamlingen - Jørgen Hæstrups Samlinger
Fyr- og Vagervæsenets Arkiv
Indenrigsministeriets Arkiv: Indenrigsministeriets Afviklingsudvalg

Landsarkivet for Sjælland m.fl.:
Div. retssager fra Københavns Amts Søndre Birk

Malmø Stadsarkiv:
Kriminalpolisen i Malmö - Handlinger angående flyktingar

Museet for Danmarks Frihedskamp:
Dokumentarkivet
Fotoarkivet

Endvidere er der bl.a. indhentet oplysninger følgende steder:
Beredskabsstyrelsen
Danmarks Radios lydarkiv
Erhvervs- og Selskabregister
Ingeniørfirmaet Erik Smidth
Det kgl. Bibliotek
Det kgl. Garnisonsbibliotek
Kort- & Matrikelstyrelsen
Københavns Lufthavnes arkiv
Københavns Stadsarkiv
Københavns Universitet: Avissamlingen
Marinens Bibliotek
Post og Tele-Bibliotek

ISBN 87-89571-16-9

A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkøbing